

בשנות רעה

הלל צייטלין:
דיוקנו של
פעיל רוחני-חברתי

הסופר, הפובליציסט והמיסטיקן ר' הלל צייטלין (תרל"א-תש"ב; 1871-1942). היה מעמודי התווך של יהדות פולין בעשורים שקדמו להכחדתה. טוריו הופיעו פעמיים ושלוש פעמים בשבוע בעיתונות היומית המרכזית בוורשה; ביתו היה סלון ספרותי פופולרי ובית ועד לצעירים ולזקנים; הרצאותיו משכו קהל רב; והליכתו ברחוב לוותה בשובל של מעריצים.

חזונו הייתה ייחודית - גבה קומה, בעל זקן מתבדר ושיער שופע, עטוף מעיל ארוך ועבה - וכמוה גם תחנות חייו. בשנותיו המוקדמות קיבל חינוך דתי; ולדבריו, בהיותו כבן אחת עשרה אף נתפרסם כעילוי. בתקופת הנערות גברו עליו "תאוות נוער ותסיסות שונות, ביניהן תסיסת ההשכלה", ואמונתו הפכה מסופקת. בשנות העשרים לחייו נשא אישה והתיישב בעיירה הומל; שם התרועע עם קבוצת צעירים יהודיים שפנו עורף לאורח החיים הדתי - ביניהם מי שיהיו לימים סופרים עבריים ידועים דוגמת יוסף חיים ברנר ואורי ניסן גנסין. אך בניגוד אליהם, כמה שנים לאחר מכן החל צייטלין לכתוב בצורה נלהבת על חיי הדת הפנימיים, החסידות והקבלה. בערב ראש השנה תש"ג (1942) נרצח צייטלין בגטו ורשה, עטור טלית ותפילין, כשספר הזהר בידו.

בשנות רעה

הלל צייטלין: דיוקנו של פעיל רוחני-חברתי

מהדורה חלקית - חרבות ברזל

מקורות יודעי דבר

בשנות רעה

הלל צייטלין: דיוקנו של פעיל רוחני-חברתי

ליקוט ועריכה

עוז בלומן

הקלדה

יובל כהן

אביב בלומן

יאיר שורצפוקס

תרגום

יוסף פולק

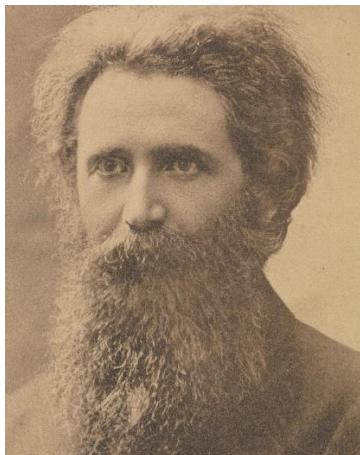
נחמה גוטשטיין

עוז בלומן

כריכה

אורית קלינר

© הזכויות על המאמרים וההפקה שמורות ל"מקורות יודעי דבר"
המאמרים "סוכת שלום ומלחמת העמים" ו"מחאת אנשי המדע נגד
המלחמה" נלקטו מתוך הספר "בדרך", באדיבות אליהן אמיתי

ישנם עוד דברים משלי שלפי דעתי ראויים הם להיות נדפסים בקובץ מיוחד, כמו 'בני רשף', 'מלב דוי', 'דברים כהיתם', 'על הזבח', וכדומה. לפי דעתי אני, יש ב'בני רשף' שלי הרבה יותר יופי, חיים ואמת מאשר בכל דבריי השיריים גם יחד. חושב אני להוציא דברים אלו, לאחר שאסיר מהם את הפגימות בכבודם של אנשים פרטיים שונים וכדומה, תחת השם "בשנות רעה". סוף סוף דברים אלה הם האספקלריה היותר מאירה של מה שסבלנו, הרינו והגיננו מן הפוגרום הקישינובי עד הזבח הגדול של שנת 1905 ועד בכלל.

מכתב לחיים נחמן ביאליק, דצמבר 1912

ההוצאה לאור המחודשת של כתבי ר' הלל צייטלין בשנים האחרונות, במספר במות וחוגים, משמחת את הלב. לצד הארת דמותו האסתטית - הספרותית, החסידית, הרומנטית - נותר עדיין צורך רב להאיר את דמותו החברתית-פובליציסטית.

צייטלין היה בראש ובראשונה כותב שנון ומושחז בענייני החברה, ולא רק כותב - אלא גם פעיל של ממש. טרם נאספה ביבליוגרפיה שלמה של כל מאמריו, מסותיו וטוריו, אך גם לפני שתושלם המלאכה ניתן לקבוע בבירור כי מרבית כתיבתו הוקדשה לשלל נושאים חברתיים ופוליטיים שעלו על סדר היום: השאלה היהודית, המפלגות, הקונגרסים, הפליטים, הפוגרומים, מוסדות החינוך, דיוקנם של הפעילים ואופיה של הפעילות, קריאות אוזרה וקריאות לעזרה, האנטישמיות, הרבנים, העסקנים והחלוצים, העם בגולה והיישוב המתפתח בארץ ישראל, ועוד ועוד.

בכל הסוגיות הללו ורבות אחרות כמותן הוא רצה לפקוח עיניים, להציע נקודת מבט חלופית, להיחלץ מאידאולוגיות ומתבניות מחשבה מצומצמות, להשקיף על ההווה ממעוף הנשמה, לגעור ולצעוק על החורבן שהיה ועל החורבן שיהיה.

זהו לקט מצומצם מבין הנושאים שעסק בהם. מלבד היותו צוהר לעולם שהיה ואינו - הוא מסוגל לסייע במאבק המתמשך בשינה ובשגרה הנוחה והמתעתעת, להעיר ולעורר, להרהר ולערער. כל זאת מתוך בקשת אלוהים, עמידה בתפילה, דרישת התורה והעפלה אל העולמות העליונים.

תוכן עניינים

פרעות ומלחמות

שירה ותפילה	7
על המלחמה	17
בני רשף (פרק)	21
המלחמה והשלום	28
על שום מה	37
על חיינו (פרק)	42
על הזבח	49
קנייני הרוח (פרק)	59
עוד אנרות אל הנוער היהודי (פרק)	67
פסח מצרים	72
הרהורי תשובה אחדים	75
על גבול שני עולמות (פרקים)	80
בפתחנו את ספר התנ"ך	86
שלום, או הכל שלך?	89

דבר לעמים (פרקים)	95
אם אשכחך ירושלים...	101
כנוסם של נסתרים	104
סוכת שלום ומלחמת העמים	119
מחאת אנשי המדע נגד המלחמה	124
שמע ישראל	129

שירה ותפילה

תרס"ד

את המאמר "שירה ותפילה" פרסם ר' הלל צייטלין ב"לוח אחיאסף" לשנת תרס"ד (1904), ובדומה למאמרים שהופיעו קודם לכן, הוא רווי בנגעוועים, במקורות חסידיים וברומנטיקה ביחס לטבע. אולם יש בו גם מן החידוש: זו הפעם הראשונה שר' הלל כותב בסגנון של פנייה אישית לאלוהים, בתפילה וזעקה מתוך הצער – שכן הוא נכתב מספר חודשים בלבד לאחר פרעות קישינב, שגרמו לזעזוע עמוק בכל רחבי העולם היהודי.

א.

ה' אלוהיי, אליך אתפללה:
לאויביי נתת שיניים חדות, ציפורניים חדות, קשתות וחצים, - ומה
אני מבקש, אלי, ממך?
תן לי, ה' אלוהי אבותיי, מה תיתן:
תן לי רוח כביר לשאת את צרותי הרבות, לסבול את מכאובי
הרבים.
תן לי רוח כביר לעמוד בפני כל הפגעים הרבים, בפני כל הגלים
האומרים לבלעני.

לאויביי נתת מטל השמיים ומשמני הארץ, ולי לא נתת מאומה,
האמנם גם את רוח-קדשך תיקח ממני?
האמנם תעזבני בעת צרה ומצוקה, שואה ומשואה, תוכחה ומהומה,
האמנם?
ואתה אמרת בספרי-קדשך: "חי אני, אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה
ובחמה שפוכה אמלוך עליכם" - - -
אנא, מלוך-נא עליי בידך החזקה! אנא, שאני-נא, הרימני-נא,
הראני-נא את גודלך!
מקור-הגבורה! אנא, האצל-נא עלי מרוח גבורתך.
אנא, עזרני-נא, אל אלוהי משה ויהושע, דוד ויהודה המכבי!

ב.

"אל מוציאם ממצרים כתועפות ראם לו" -
"ה' אלהיכם אש-אוכלה הוא, אל קנא" -
"ה' בסופה וסערה דרכו וענן אבק-רגליו" -
ועתה...

האמנם זקנת, ה' אלוהי?
"אין לך נאה בישיבה אלא זקן, ואין לך נאה במלחמה אלא בחור"
העת לך עתה לשבת בישיבה?
אלפי שנה ישבת בישיבה וספריך רבו כמו רבו. האמנם לא תראה
עתה כבחור?
צא-נא מישיבתך, הראה בכל תקפך!
אנא, הופע-נא בהדר-גאון-עוון, אנא, הגלה-נא ביקרך, אנא,
הראנו-נא את ידך הגדולה!
אנא, הגלה-נא כימי-קדם, דורות עולמים.
אל-נא! חזקנו-נא, אמצנו-נא, עזרנו-נא!
הגלה והראה, הַנְּשֵׂא וְהַנְּרֵא.

שירה ותפילה

“אל תשליכנו לעת זקנה” ---
הגלה כבחור! מסוך בנו כח-עלומים!

ג.

“והסנה בוער באש והסנה איננו אכל”
אנא, שוכני-סנה, השרה שכינתך עלינו!
הגלה נא בקולות וברקים כאשר נגלית לאבותינו.
הראה-נא אלינו מתוך הסערה כאשר נראית לאיוב.
ברוק ברק, הרעם רעם, הקיצה, האירה, העירה.
הבט-נא מה עֲנִינו, ראה מה דַּאָנו.
שפלנו-שפֵּלנו, נבזינו ונמאסנו, אבדה אמונתנו, נכזבה תוחלתנו,
קצרה ידינו, תש כחנו, נחשלנו, נרפינו.
האמנם לא תראה את חרפתנו? לא תראה בעֲנִינו?
האמנם תעזבנו לנצח?
כבר כשל כח הסבל ולא נוכל לחכות עוד!
עתה או לעולם לא!

ד.

ויורד הגשם ומטפטף טיפות טיפות.
ומעוננים השמיים, מעובים ומעוננים...
ושחורים פני-האדם, אפלים ונוגים.
ומטפטף הגשם, ויליל-הרוח מלִּיהו.
עזובה בחוץ, שיממון-בלב...
אנא, אלוהיי, גרש-נא את ענני התוגה!
גרש-נא את השיממון, העצב והלחץ!

בשנות רעה

יטהרו פני השמים ונראתה שמש צדקה, יאיר נא האור ומלא כל לב שמחה.

או תגדל השואה, ימש החושך, ירעם רעם מפוצץ, יברק ברק-אש, ישמע קול-זעם, ישטוף מבול-מים, יחרדו ירעשו הלבבות, יקיצו, יתעוררו!

ה.

"מקום יש להקב"ה ומסתרים שמו, ששם הוא בוכה" -
"בשעה שהקב"ה זוכר את בניו, הוא מוריד שתי דמעות לים הגדול"

-

אנא, אלוהיי, שמע נא קול תחנונים.
תבוא לפניך אנקת ילדים, אנחת הורים.
ראה נא בענייני! יהמו נא רחמיך!
היכנס לפניי ולפנים, הִסְתַּר ב"מסתרים"!
זכור-נא את בניך, הורידה-נא את דמעותיך!
תזלנה דמעותיך הרותחות, ירתח הים כמרקחה!
ירעש, יתקצף, יהמה, יבער, יבעיר יִבְעֵר.
גדול שבר עמך, גדול מני ים.
בְּכֹה, ישראל! יבכה-נא גם אלהי-ישראל!

ו.

"ומי איכא עצב קמיה דקב"ה, והכתיב: 'עוז וחדוה במקומו'?" - לא
קשיא, הא בבתי גואי והא בבתי בראי"
שפעת אורות על פני כל ההרים והגבעות, העצים והדשאים, הנהרות
והאגמים.

שירה ותפילה

אֹוֹשֶׁת-הַיַּעַר, שִׁיחַ-הַדְּשָׁאִים, הַמִּית-הַנְּהַר, לַחֵשׁ הַמַּעֲיִין, רוֹן-
הַצִּפְרִים.

צִלְלִים רַבִּים. עֲנָנִים קְלִים.

קוֹל חֲלִיל הַרְוּעָה, זְמֶרֶת בַּת-לוֹוִיתוֹ.

יִרְקְדוּ בְנֵי-הַצֶּאֱן, יִתְהוֹלְלוּ, יִשְׁתַּבְּבוּ.

יִתְעַדְּנוּ הַפְּרָחִים, יִגִּילוּ, יִצְהָלוּ.

יַפּוּזוּ קֶרְנֵי-הַשֶּׁמֶשׁ, יַחֲוֹגוּ, יַנּוּעוּ. יִגְעוּ בְּרֵאשֵׁי הָאֵילָנוֹת, יַחֲבִקוּ,
יִסְלְסְלוּ.

תִּצְאָנָה בְּנוֹת-הַכֹּפֶר בַּמְּחֹלוֹת, תִּשְׁרְנָה, תִּרְנְנָה.

הָאֵינְךָ מְרַגֵּשׁ בְּכָל אֱלֹהֵי אֶת "הַכָּאֵב הַנְּעִים שֶׁל הַחַוִּיָּה?" -

הָאֵינְךָ בְּכָל אֱלֹהֵי דְמַעוֹת נִסְתָּרוֹת, גַּעְגּוּעִים כְּמוֹסִים וְצַפּוֹנִים?

הָאֵינְךָ בְּתוֹךְ הַשִּׂמְחָה תוֹגָה גְּדוֹלָה וְנוֹרָאָה?

הָאֵינְךָ מְרַגֵּשׁ גַּם פֶּה אֶת תוֹגַת-הַיְקוּם כּוֹלוּ, תוֹגַת-הַנִּצְחָ?

הָאֵינְךָ רוֹאֵה מִבְּעַד לַחֲגִיגָה הַנְּהַדְרַת אֲבֵל כְּבֵד?

הָאֵינְךָ מְרַגֵּשׁ פֶּה שְׂאִיפָה גְּדוֹלָה, אֲשֶׁר לֹא תִימְלָא לְעוֹלָם?

הָאֵינְךָ רוֹאֵה "חֲסָרוֹן, אֲשֶׁר לֹא יוֹכֵל לְהִמְנוֹת"?

הַנְּנִי רוֹאֵה אוֹתְךָ, צִהְלַתְךָ בְּפָנֶיךָ וְאֲבִלְךָ בְּלִבְךָ!...

ז.

עוֹד הַחֲמָה מִטְפֹּטְפֶטֶת עַל רֵאשֵׁי הַהָרִים. נִגְלִית הִיא וְנִסְתָּרָת, נִגְלִית
וְנִסְתָּרָת.

קוֹוִי-הַפֶּזוּ חוֹדְרִים מִבְּעַד לְאֵילָנוֹת הַגְּבוּהִים וְהַעֲבוּתִים; חוֹדְרִים הֵם

מִבְּעַד לַיַּעַר סְבוּךְ, - חוֹדְרִים הֵם גַּם לְלִבֵּי הַנּוֹגָה...

חֻוּגַת הִיא הַשֶּׁמֶשׁ. פְּלָה הַדֶּר, פְּלָה, יוֹפִי, פְּלָה קוֹדֵשׁ.

רוֹקְדִים הֵם קוֹוִי-הַפֶּזוּ, רוֹקְדִים וְצוּהָלִים, שְׂמַחִים וְחוֹלְלִים.

וּבִדְדֵי אֲנִי תוֹעָה בַּיַּעַר הַסְּבוּךְ וּמִתְאַמֵּץ לְהַבְלִיג עַל יַגּוֹנִי.

בשנות רעה

וקווי הפז מעוררים בליבי זיכרונות נשכחים. שמי-ילדות, פני-כרוב,
גן-עדן-אלוהים, תפילה זכה, דבקות עצומה.
ואני שוכח לרגעים כל עמלי ויגוני, מכאובי ושברי...
שוקעת השמש, יורדת ויורדת.
היא נסתרת ונגוזה, חולפת-ואיננה.
הכל שב לקדמותו - ואנכי שב ליגוני!

ח.

השעה השנייה אחר חצות הלילה.
אף רוח קל לא ינוע, אף רעד קל לא ישמע, אף אַוְשָׁה קלה לא תפריע
את הדומיה.
שקט ושלווה. מנוחה שלמה. שבת שבתון.
נמים עצי היער הסמוך, הוזים חולמים הפרחים.
אט-אט שט הירח הלבן, שלוים פני הרקיע.
נדם אומר-הלילה, חדל שיח-הכוכבים.
אין רינה, אין תפלה, אין לחש, אין פגיעה.
ישנים ילדי הכפר, ישנות הציפורים בסבכי-העצים.
ואולם רועשים המים בטחנה הקרובה, קוצפים והומים.
שואנים המים - ולבי עונה להם!
קולות מים רבים אדירים, ומהם אדירה סופת-לבתי!

ט.

אני ואחד מידידי הקטנים מטיילים בין שדרות העצים. עברנו את
הגשר הקטן, תעינו בין הגבעות הקטנות, הקשבנו לשאון המים,
שכבנו לנוח תחת אחד השיחים אשר על שפת הנהר.
ממעל לנו שמים אין-קץ, מתחתנו כיכר רחבת-ידיים.

שירה ותפילה

הקוצרים מאלמים את האלומות, ואנחנו מקשיבים לרינתם.
מרגנים הקוצרים ורינתם טהורה כטוהר-היום!
שוחקים קווי-פז, שטים עבים קלים בים התכלת.
ומימי הנחל אט אט יזרמו, ועלי-העץ אט אט ינועו.
ושופכת השמש אור נעים על כל הסבכים, והיא נשקפת מן הנחל
הזך.
והציפור אשר מעל לראשנו מביעה רז מעולם שפלו יופי.
והדשאים מתלחשים ביניהם, ואנחנו מדברים בלחש.
ועננה עוברת ואחריה אחרת - ואנחנו עוזבים את מקומנו.
עברו הרגעים הטובים.
וי, אבדה נפש!

י.

"אלוהיי! אנה אמצאך ואנה לא אמצאך? נסתרת ולא תראה - והכל
ממך מלא"
אז, בעת אשר לבי התבקע מעוצר רעה ויגון.
אז, בעת אשר דמיתי, כי חושך ישופני ויורד אנכי לגיא-צלמות.
אז, בעת אשר ראיתי את הגיהנום פתוח תחתי.
אז, בעת אשר אלפי עלוקות מצצו את דמי ואני צעקתי כמתייאש.
אז, בעת אשר חדלתי להאמין בכל גודל ויופי, טוהר ורוממות.
אז, בעת אשר נדמה לי העולם פלו לאגם נרפש או לקופה של
שרצים.
אז, בעת אשר ראיתי עין בעין, כי חזיר מיער מכרסם הכל ומטנף הכל
ברגליו הגסות.
אז, בעת אשר ראיתי, כי דם אדם נשפך כמים ואין דורש ואין מבקש.
אז, בעת אשר קדרו לי השמים וחשכה לי השמש בצהרים.

אז, בעת אשר הכל לקח ממני ואף לבכות לא יכולתי... - אז התפרץ
פתאום קול גדול מעומק-לבי: רְצֵה וְחַיֶּה!
אז, בעת אשר נראה לי כל עומק-הכיעור, נראה לי גם כל עומק
שביופי.
אז נגלתה לפני פתאום כל הרוממות שבנצח, כל התפארת שביקום!
אז נפתח מקור דמעותיי, אז בכיתי כילד קטן...
אז אמרתי: גדול הכאב, אבל גדול הוא אלוהים!...
אז שמעתי קול קורא מן ההרים ומן הבקעות, מן הצורים ומן
הסלעים, מן האש ומן המים, מן האור ומן הפרחים: אהיה אשר
אהיה...

יא.

תועה אני בין סבכיך, יער סבוך.
מתבונן אני להמיינתך, שומע אני את שיחך.
שומע אני את לחשך גם ביום וגם בלילה, גם בבוקר גם בצהריים, גם
בזרוח השמש גם בערוב השמש.
רואה אני אותך תמיד גם לאור-השמש וגם לאור-הירח.
כל עוף ועוף יביע אומר, כל סבך וסבך ילחש רז.
והרזים מה גדולים, מה נוראים, מה נשגבים, מה עמוקים!
מספר אתה על דבר לִיחַ וקיום, עוז והתאמצות.
מספר אתה על דבר גדול וצמיחה, עליה ושגשוג.
מספר אתה על דבר חיים אמיצים וכבירים, עשירים ועצומים.
מספר אתה דבר האהבה לשמש, לאור, לחיים.
מספר אתה על דבר היופי וההדר, הרון והרוממות.
שומע אני את רננת צפריך, יער סבוך, יודע אני את שיחתם, מכאובם
וצערם.

שירה ותפילה

יודע אנכי את מכאובך, יער אמיץ, יודע אנכי את מהרסיך ומאבדיך,
שונאיך וכורתיך, משחיתי-הודך ויפעתך.
משנאיך הלא אשנא, יער אמיץ! -
גדל וצמת, עלה והצלח!

י.ב.

ואני ראיתי את גדלך ואת תפארתך, יער אמיץ!
עציך אחד באחד נגשו ואתה נאחזת בחבלי-שנה.
ואראך כגיבור אמיץ ושנתך כשנת-גבורים.
אכן גבוה ורם אתה, קורע שחקים!
רועד הירח הזך ושולח לך את קווי-הפז.
וחרדו קוויו מבעד לצמרותיך והאירו מעט את אפלתך.
יפה אתה בדומיתך, נורא-הוד!
יפה אתה בשפכך שיחך, ואולם יפית שבעתים בדומיתך הנשגבה.
יפה אתה בהקיץ, ואולם יפית שבעתים בחלמך חלום.
חולם אתה על נשיקת-השמש, על פרחי-האהבה.
חולם אתה על רון-הכוכבים, שיח-מלאכים.
חולם אתה על הוד עליון ויופי אשר לא כאן.
גם אתה, גיבור אמיץ, ומי זה יחרידך? ישנת - ומי יעירך?

י.ג.

מה תרעש, תתרגז, תתקצף, יער אמיץ?
מה יביע שאון עציך, ענפיך ועליך?
מה תביע בקצפך וברגוזך?
מה-לך? מה לך כי נזעקת?

בשנות רעה

מה הוא הרוח המתהלך בך ומפיל עליך אימים?
מה היא דרך הרוח - מאין בא ולאן יבוא?
מה יביע לך בהרבותו שאון ומהומה, חרדה ופחד?
ומה לך כי תחרד, תיבהל ותשתומם?
האתה תיכנע, אמיץ בגיבורים, תכוף, תשוח?
הלא נסית במסות, הלא הסכנת באלה!
יהום הסער, יליל הרוח - אתה עמוד איתן!
מרבה לו הרוח שאון, - אתה חזק ואמץ.
יכו שורשיך עמוק בארץ, יכסו ענפיך הררי-אל!
התגדל והתִּיפֶה, התנשא והזדקף.
הִשְׁתַּרַע, התמתח, התרחב והתפשט!
עלה מעלה מעלה, קבל פני שמש-רום!
שִׁגְשֵׁג, עֲטֵה הוד והדר, גאון ויופי!

על המלחמה

תרט"ד

מלחמת רוסיה-יפן הורגשה היטב ברחוב היהודי – אהדתם של יהודים ברוסיה וברחבי העולם לצד היפני עוררה כלפיהם זעם, שגרר בעקבותיו פרעות ופוגרומים. המצוקות הגדולות, פטירתו של הרצל באותה השנה, והדיונים הקדחתניים על תכנית אוגנדה שנפתחו בקונגרס הציוני שנה קודם לכן - ניכרים היטב בכתבתו של צייטלין.

גם אני חפץ לדבר מעט על דבר המלחמה. הן ז'ורנליסט הנני עתה, ומי הוא הז'ורנליסט אשר איננו מדבר על דבר המלחמה?
אינני בקי כלל וכלל באסטרטגיה (הספקן שבי אומר, שגם כל אלה הכותבים בכל יום על דבר המלחמה אינם יודעים דבר) ולא ללמד פרק בהלכות המלחמה יצאתי, כי אם לדבר דברים אחרים פשוטים וידועים לכולנו, שעם כל זאת אנו צריכים להזכירם.
לנו אומרים: מקרים כלליים, מעשים בכל יום, מכת מדינה, גזירה כללית, כוחות טבעיים, מצבים מדיניים, וכדומה, וכדומה. יודע אני שהמלחמה נגעה לא רק בנו ואיננה על פי עיקר מהותה צרת ישראל, כלומר: צרתו הפרטית של עם ישראל.

ואולם הביטו וראו והתבוננו מעט בכל הנעשה בערי ישראל. באותו ההרס, באותו החורבן, באותה המהומה, באותה המבוכה, באותם הבלבול והשעמום והשיממון והבהלה והפחד הנורא. ונוכחתם, כי "אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל".

כבר הורה רבי יהודה הלוי: "ישראל באומות כְּלָב באברים: רב החוליים יותר מכולם ורב הבריאות יותר מכולם". על דבר "רב הבריאות" - מסופקני מאוד; ואולם כי "רב החוליים" הוא עם ישראל - ודאי הוא. כי ייפול איזה דבר, איזה פגע רע, איזה מכה, איזה אסון - לאחרים הוא מזיק, ובישראל הוא עושה שמות.

שרפות - האין אלה דבר טבעי? האש בוודאי איננה יודעת להבדיל את ישראל לרעה. ובכל זאת... היו שרפות בקיץ העבר גם בכל הערים, ואולם שרפות נוראות ותמידיות כאלה שהיו בערי ישראל כמעט לא נשמעו.

ויתר השרפות אכל המשבר הנורא - שבערי ישראל הוא נגלה ונראה בכל בלהותיו ובכל ההריסה והכיליון שהוא מביא, ויתר המשבר אוכלות הפרעות...

וכבר קהו ההרגשות וכבר אנו מביטים על כל אלה הדברים כעל דברים טבעיים ומנהגו של עולם. ואולם המקרים הרעים עושים את שלהם והם מהרסים ומהרסים, מכלים ומכלים.

ומה שיישאר מכל אלה ההרפתקאות והצרות זה יהיה: פרולטריון אומלל שבאומללים, אשר יהיה באמת גם לו וגם לאחרים לאבן מעמסה.

ואם יש איזה כוח בנו, אם עוד לא מת בקרבנו חפץ הקיום, אם לא נכחד כלה מקרבנו רגש השמירה העצמית, אם נשארה עוד בנו פליטת נשמה, אם עוד אנו מקווים לחיות בתור עם, וליהנות מעולמו של הקב"ה ככל בני האדם - עלינו להתאמץ בכל מידת יכולתנו ולעשות כל מה שבכוחנו בכדי להשיג לנו ארץ, אשר בה נוכל (ולו

גם חלק מאיתנו בעת הראשונה) לחיות ולהתפתח באופן חופשי באין נוגש מבית ומחוץ, ובאין מכריח לתת במחיר איזה זכויות את רכושנו הלאומי.

כי נצא מעבדותנו לעבדות הטורקים, כמו שחפצים בעלי ה"התיישבות הקטנה" - זהו רעיון מוזר מאין כמוהו. ואולם לכונן איזה ישוב חופשי בארץ חופשית - זה סם החיים לעמנו האומלל. כי קשה מאוד מאוד הדבר - את זה אני יודע הרבה יותר מכל המתמשכלים ובעלי האקונומיה שבנו. ואולם אחת אני יודע, שעצה ותחבולה אחרת - אין. כי עלינו להקל את מכאובינו בכל אופן שיהיה; כי עלינו ללכת בדרכים מדרכים שונים; שעלינו לנסות ולאחוז בכל האמצעים שבכוחם להיטיב אף מעט את מצבנו - זוהי אמת ברורה ונעלה מעל כל ספק, ואולם צריך לזכור היטב שכל אלה רק רטיות קלות למכאוב ישן נושן, וכי צריך להוציא את החולה לאוויר החופשי.

האוויר החופשי לחולה - לא בעבדותה של טורקיה ואף לא בהמונה ושאונה של אמריקה, ששם הוא הולך וגווע באופן אחר, כי אם במקום חופשי, אשר בו יוכל לחיות בתור קיבוץ פרטי חופשי ושתינתן לו היכולת לכונן את מעמד חייו כפי שתגיד לו הרגשתו העצמית והפנימית.

אם נוכל להשיג את המקלט הבטוח והאוויר החופשי ב"ארץ האבות" - מאושרים נהיה. ואולם עלינו ללכת באותם הדרכים שבהם הלך מנהיגנו המנוח נחו-עדן בעת אשר לא נטה אחר הוויתורים והפשרות. אפשר לכונן יישוב ב"ארץ האבות" רק במשפט גלוי וערובה נאמנה מאת עמי אירופה. ועד אז נעבוד בכל מקום שאנו יכולים לעבוד לכונן יישוב חופשי במקום שאנו יכולים לכוננו, אם באוגנדה - באוגנדה, ואם במקום אחר - במקום אחר.

בשנות רעה

והיה כאשר תהיה האפשרות לעשות באמת דבר מה בארץ ישראל, ידעו נא גבאי ארץ ישראל שבנו, כי בכל עת ובכל שעה, תהי בנו אותה האהבה ואותה חרדת הקדש לארץ הנביאים שהם רק מדברים אודותה. והיה בעת אשר הם ידרשו דרשות ויטיפו מוסר - אנחנו נשק את עפרה ונחונן את אבניה.

בני רשף (פרק)

תרס"ה

"בני רשף" הייתה מהסדרות הראשונות שכתב ר' הלל עבור "הזמן" הווילנאי. הוא ניהל בה מאבק מריר כנגד "ציוני ציון", לקראת הקונגרס הציוני השביעי – בה נידונה בסופו של דבר (ונדחתה) תכנית אונגדה.

סדרת המאמרים נפתחת בציטוט משל לרמונטוב, ברוסית – "המילה שנולדה מאש להבות" (משחק מילים עם שמה של הסדרה, שמקורו בפסוק), וממשיכה בציטוטי שירה נוספים מן העברית ומן הרוסית, מ"קונטרס ההתפעלות" ו"ביאורי הזהר", טולסטוי וניטשה, בלינסקי והאופנישדות. את הסדרה חורז המשפט החותם – "כי הכיליון עומד מאחורי בתלנו". צייטלין בא חשבון עם חוגי האינטליגנציה היהודיים, הטבועים בחותם הבינוניות.

"בני רשף" משמרת באופן נאמן ומקורי את קולו של צייטלין מאותן שנים מוקדמות – קול פילוסופי, פוליטי, שירי ונשכני, שיש בו גם, במילותיו שלו, מן "החלומות הגדולים, החזיונות הגדולים, היופי אשר יערוג אליו הלב, הנשגב אשר יכלה אליו הרוח, הקסם הגדול אשר בכל היצירות העולמיות ויוצריהן גם יחד".

.א

אם היו שואלים אותי: מהו החיסרון היותר גדול שאתה מוצא בעיונם של האינטליגנטים שבנו, הלאומיים והבלתי לאומיים גם יחד? הייתי משיב: הלמדנות!

אם היו שואלים אותי: מהו החיסרון היותר גדול שאתה מוצא במעשיהם של האינטליגנטים שבנו, הלאומיים והבלתי לאומיים גם יחד? הייתי משיב: הקרירות!

אם היו שואלים אותי: מהו החיסרון היותר גדול שאתה מוצא בדרכי חייהם של האינטליגנטים שבנו, הלאומיים והבלתי לאומיים גם יחד? הייתי משיב: האפיקורסות!

אם היו שואלים אותי: מהו החיסרון היותר גדול שאתה מוצא בעצם הפסיכיקה [=נפשיות] של האינטליגנט היהודי? הייתי משיב: השטחיות!

למדנות כיצד?

למדנות - זוהי מילה יהודית מיוחדת. עתה החלו להשתמש בה במובן [של] "מדעיות", ואולם לפי עיקר מובנה אין לה ולמדעיות אמיתית דבר.

את מי קראו בשם למדן בתוכנו? את החריף או את הבקי או את מי שהוא חריף ובקי כאחד. מה ידעו והבינו אלה החריפים והבקיאים? - לא כלום! איזה תועלת הביאו אלה החריפים והבקיאים? לא כלום! מה חפצו אלה החריפים והבקיאים? לא כלום! איזה ערך רוחני אמיתי היה לחריפותם ולבקיאותם? לא כלום!

ואותה הלמדנות אני מוצא ברוב מה שאני קורא במאמריהם ומחברותיהם של האינטליגנטים שלנו מכל הסוגים והמינים, וברוב מה שאני שומע בנאוניהם, ויכוחיהם וריבותיהם של בני אדם רבים, ולפעמים באף ובחמה שפוכה. תאמר לשם מה? לשם למדנות!

הנושא החי - היהודי המעונה והנרדף - כמעט נשכח מלב, ותחתיו באה הפיקציה של היהודי, החומר הלמדני. היהודי נוגע לכל האינטליגנטים שלנו במידה שאפשר להוציא ממנו שיטות ותיאוריות שונות ומשונות בכל ערב ובוקר. לאלה יסכן היהודי בתור אילוסטרציה לשיטתו המוסרית של קנט המתחדשת, לאלה בתור עבד כפות לפלשתינה ("היהודים הם גזע פלשתיני"), לאלה בתור ראייה לשיטותיהם הכלכליות, לאלה בתור ראייה לשיטותיהם היהודיות, לאלה בתור ראייה לשיטותיהם האמנותיות (האמנות גם היא הייתה למין למדנות אצלנו), וכדומה, וכדומה. האמת אגיד שאינני משתחוה גם להוד מלכותה של "המדעיות" עצמה: יודע אנכי שנכנסת היא לרשויות הרבה שאינן שלה ולוקחת לעצמה עטרות הרבה שאינן הולמות אותה כלל. ואולם איך שלא תהי השקפתי על "המדעיות", יודע אנכי להוקירה ולכבדה במידה שהיא מועילה לאדם ומיטיבה לו. ואולם איזה ערך יש למדעיות מדומה? איזה ערך יש לגיבוב מילות מדעיות בלי כל תוכן? איזה ערך יש לצורה המדעית בלי אותה הזהירות המדעית, הקפדנות, הדייקנות, הביקורת, הניסיון? איזה ערך יש לאותה ההתחכמות הטפלה הקוראת לעצמה "מדעיות"? מוצא אני ברוב מייסדי השיטות שבנו, ומחזיקיהן ומפיציהן, עמקנות מדומה ומדעיות מדומה. וברוב דברי המתווכחים והמתפלפלים רק תאוות הניצחון והקנטור. רואה אתה אדם מתווכח בהתלהבות. מדמה אתה שצרת היהודים שמה דברים בפיו. לא! הסתכל היטב בפניו, התבונן לתנועותיו, לחידודיו וקנטוריו, ונוכחת שה"פשטיל" [=פירושו הפשטני] נוגע [רק] לו, צריך הוא להוכיח בעיקר שהוא הלמדן, וחברו - בור מדאורייתא.

חבירו משיב לו גם כן בהתלהבות וגם כן בהתפעלות. התבונן על המתווכח החדש, וראית שגם לו נוגעת כל צרת היהודים כשגל דאשתקד. העיקר הוא לו הדיוק, ה"קוועטש" [=התחכום], הצעצוע השכלי, ההוכחה, הפירכא, הסתירה, התשובה והקושיה. לפנים אפשר היה ללעוג לתכונה זו של האינטליגנטים שלנו, ואולם עתה בשעה שחרב חדה מונחת על הצוואר, עתה, שצריך להשיב תשובה עיקרית על שאלת היהודים ויהי מה, עתה כשרואה המתבונן בני אדם מבליים ימים ושנים בפלפולים בטלים ודברים של מה בכך, יש אשר היאוש יתקפנו. עמוק הוא התהום ועל פני התהום אורגים קורי עכביש!...

ב.

וכשם שהם אינטליגנטים בעיון, כך הם גם אינטליגנטים במעשה. כל אותה ההתלהבות שאתה רואה מצד איזה אינטליגנט שלנו, לכשתתבונן בה היטב תראה, לרוב, שאינה נובעת ככל וכלל מעיקר תכונתו ותוכן חייו, כי אם מאותה השיטה שהוא מחזיק בה לפי שעה ומן הצרכים המדומים של אותה הכיתה המחזקת בשיטה ההיא. לפי הפלפול וההנחה של שיטה פלונית ושל כתה פלונית צריך לעשות כך וכך, והוא עושה. על כן אין ממש בכל המעשים שאנו עושים, בכל ההתחלות שאנו מתחילים, בכל המפעלים שאנו מתגדרים בהם ומתפארים בהם, [שכן] יש קיום וערך רק לאלה המעשים שהם חלק אורגני מן האדם העושה אותם, שהם חייו נפשו ורוחו, שהם העצמות שלו והמהות שלו. אלה המעשים הם מעשי-חיים לפי שמקורם מקור-חיים.

ואולם רובם של אלה המעשים שהאינטליגנציה שלנו עושה אין להם כל קיום ותמידות, לפי שהם נעשים במקרה, נבראים מן

ההתחכמות הרגעית, יוצאים מן הכוח אל הפועל בלי אש ובלי אהבה, בלי רוח ובלי חיים.

"וחי בהם ולא שימות בהם" - פירש לי חסיד אחד, שיחיה הוא עצמו וגם המצוות תחיינה, ולא שימות הוא עצמו והמצוות תמותנה עמו יחד.

כן הדבר בנוגע למצוות, וכן הדבר בנוגע למעשים. יש ערך רק לאלה המעשים שיוצאים מתוך הכרח פנימי של האדם ומתוך כל הנשמה שבו והרצון שבו, ואולם לא לאלה המעשים היוצאים מתוך איזה לימוד המתקבל על הדעת לפי שעה או מתוך איזה שיטה שחייבים או חפצים אנו להחזיק בה מאיזה טעם שיהיה.

דומה לכאורה שהאינטליגנציה שלנו היא כולה אש והתלהבות.

מי עוסק כמוה? מי מרבה שאון כמוה? מי מרבה לעשות כמוה?

ואולם איה פרי המעשים האלה? איהו? נשיאים ורוח!

חותם ההתחכמות הקרה מונח על המעשים שאנו עושים ועל ההתחלות שאנו מתחילים. אין גורם פנימי ואין מניע פנימי לכל אלה. בעצב הם נולדים ובעצב הם נמקים.

ראיתי והתבוננתי בהרבה אספות גדולות של האינטליגנטים שלנו, הבטתי בתור מסתכל החפץ להבין את התהליכים הנפשיים של בעלי האספות, ולא ראיתי בהם התפרצות פנימית, טבעית, מהותית ורצונית. אמנם היו שנים-שלשה מקרים יוצאים מן הכלל, אבל היוצאים מן הכלל מחזקים עוד יותר את הכלל...

ובכן רואה אני מדעיות חיצונית ואי-מדעיות פנימית, התלהבות חיצונית וקרירות פנימית. בעיקר - הקרח הנורא בלב רוב עסקנינו והאינטליגנטים שלנו. לולא זאת - האם כך היו מתייחסים לשאלה שבה עיקר קיומו של העם? האם יוצאים היו כמו שהם יוצאים עתה ב"פשטליך" וליצנות? ...

ג.

ומתוך שאין לרוב האינטליגנציה יחס פנימי טבעי ועמוק לאלה הדברים שהם מדברים ולאותם המעשים שהם עושים, הם בחיי יום יום שלהם אפיקורסים גמורים.

גם מבלי אשר אגיד יבין הקורא, כי אינני מכוון פה לאפיקורסות דתית ואף לא לאפיקורסות פילוסופית ואף לא למצב הנפש היפה של אותו הפילוסוף הקדמון, וכדומה, אלא לזלזולם של החיים, אפסותם, קטנותם ושפלותם.

האינטליגנט שלנו בורח מן המצוות הגדולות ומן העבירות הגדולות, מן המחשבות העמוקות העיקריות והיסודיות, מן היחס הרציני אל החיים, מן ההסתכלות הברורה והישרה בהם, מן הטרגדיה שבחיים בכלל ובחיינו בייחוד, מן ההתמכרות האמיתית והטבעית לאיזה דבר, מן האהבה האמיתית והחשק האמיתי.

האינטליגנט שלנו סבירא ליה כמאן דאמר: מצוות ליהנות נתנו. הוא מבקש בעיקר קודם כל הנאה. בכל דבר. ואולם גם אל ההנאה איננו יכול להתמכר כולו. דופק החיים חלש בו יותר מדי...

גם ההנאה שהוא אוהב קלה היא, רפה היא, קטנה וזעירה היא. ירא הוא יותר מדי את החיים והוא חפץ רק לקבל נחת מכל דבר. אוהב הוא את הפראזות המצלצלות, את הנאומים היפים, את חגי-היובל, את נשפי-החשק, את המעשים הקלים, את ההלצות, את החדודים, את השעשועים, את הקישוט וההידור, את ההתפארות וההתראות.

בורח הוא מן העבירה הגדולה, לא מפני שהוא שונא אותה (בכלל אין שונאה חזקה בלבו, כשם שאין בו אהבה חזקה), אלא מפני שירא הוא אותה, ירא הוא את הפורעניות שלה. מטעם זה הוא בורח גם ממצווה גדולה: ירא הוא גם אותה.

אתם אומרים: יפיפיותו של יפת חסרה לעמנו. אני אומר:
עמקותו של יפת חסרה לעמנו!

ד.

אינני יודע אם הגלות אשמה בזה או שיש לזה סיבות יותר שורשיות ויסודיות, אבל היא עובדה: בכל המחשבות שאנו חושבים והוגים, בכל המעשים שאנו עושים, בכל הבניינים שאנו בונים והיצירות שאנו יוצרים, הגנו רואים שטחיות, שטחיות ורק שטחיות. נוטה הנני לאמור שהחיסרון הזה הוא בפסיכיקה הלאומיות שלנו מקדמת דנא. נוטה אני לראות שייכות גדולה בין אלה שחידשו הלכות "אין פולין ואין קורין לאור הנר" בשעה שחרב הרומאי הייתה פשוטה ובין אלה המפלפלים כיום בהלכות גזע ומוסריות ופרודוקציה ופרולטריוזציה. ואולם, כאמור, אינני תוקע מסמרות בדבר זה, אפשר שאין הדבר כן, אפשר שלהלכות "אין פולין ואין קורין" היו סיבות יותר עמוקות, ואולם את נפשו של האינטליגנט שלנו הנני רואה כולה ואינני מוצא בה כל כוח יצירה עמוק ואמיתי. הנני מוצא בה רק חיקויים, שעשועים, מעין-רעיונות, הרהורים, חזיונות חולפים לרגעים, ואולם אינני מוצא בה כל השתקעות והתמכרות, כל מחשבה עולמית וחלום עולמי. צערו של האינטליגנט שלנו הוא צער השיממון והריקות. אינני רואה בצערם של ייסורי היצירה!

המלחמה והשלום

תרס"ה

רשימה נוספת על מלחמת רוסיה-יפן, ועל ההתפתחויות שבאו בעקבותיה. ר' הלל מתאר את שיויון הנפש, האדישות וקהות החושים ההולכים ופושם ברחבי האימפריה הרוסית; את האדישות לנוכח עשרות אלפי ההרוגים והמהלכים הפוליטיים שהביאו לסיומה של המלחמה. הוא דן בהשקפות דתיות ופילוסופיות שונות העוסקות בקבלת ייסורים מתוך הכנעה, בענווה הנוצרית, בניסיון ובצירוף – וכנגדן במצב הרגשי החלש והלא טבעי שבמצב ההווה.

.א

לא על הצד המדיני-חברותי שבמאורע העולמי, ה"מלחמה והשלום", מגמתי לדבר הפעם, אף לא על הצד האנושי-תרבותי שבמאורע הגדול הזה, אף לא על הצד הפילוסופי-עיוני שבמאורע זה - כי אם על פרט אחד קטן שבמאורע זה, פרט אחד קטן שאך מעטים ישימו לו לב, ובכל זאת, כמדומני, הרבה הרבה יש ללמוד ממנו.

והפרט הקטן הזה שעליו אני חפץ לדבר מעט איננו נוגע לא לעיקר המלחמה ולא לעיקר השלום ואף לא אל המצבים המדיניים

והחברותיים המלווים אותם, כי אם אל אחד המצבים הנפשיים שיש לו נגיעה ושאיכות אליהם.

הדבר שעליו אני חפץ לדבר איננו מתגלה ומתראה במעשים ובעובדות - כי אם מורגש הוא בתור דבר כבד מעיק ולוחץ, משומם ומאפיל, מחשיך ומקריר, מכביד, מחניק ומקצר את הנשימה.

ובמידה שאתה מרבה להתבונן בו יותר, במידה שאתה חפץ להבינו ולדרשו, לחקרו ולדעתו, במידה שאתה חפץ לציירו לך לעצמך ולקחת ממנו מושג בהיר ודמיון שלם, הרי אתה מרגיש ומבין יותר את תהומיותו, מרגיש ומבין אתה יותר את קושי, מרירותו, אכזריותו, כוחו וגבורתו, עוצמו ותוקפו, השפעתו וממשלתו עליך. מרגיש אתה כאלו נתלתה על צווארך "שלשלת הברזל של ההכרחיות", כמו שאמר [הנרי] באקל לפני מותו.

אוי לו לאיש שהגיע לידי מדרגה זו, שהדבר הרע איננו מעציבו והדבר הטוב איננו משמחו. לידי מדרגה זו באים הסטואיקנים, לפי דבריהם, מתוך הסתכלות פילוסופית עמוקה ומתוך מנוחה פילוסופית שלמה ומתוך חיי הכרה וחכמה, פרישות ונזירות של שנים רבות, ומתוך חינוך ולימוד, שימוש והרגל וכבישת היצר של שנים רבות. לא על המצב הזה אנו מדברים ולא בפילוסופים עסקינן הכא, כי אם בסתם בני אדם שגם הם יש אשר מגיעים הם לידי מדרגה זו ובדרכים אחרים ובאופנים אחרים...

ולאותה המדרגה יש אשר באים הם בני האדם לא על ידי קדושה, לא על ידי מחשבה, לא על ידי חכמה, כי אם על ידי צרות של שנים רבות שאינן פוסקות אף לרגע, צרות שהן כמו דבוקות ומושרשות באדם, צרות שנעשות מעין מהותו ועצמותו של האדם, צרות הממלאות את כל חללו של עולם ואשר יהיו עימו בכל אשר יפנה, צרות שהן כל החיים וכל ענייני החיים.

אדם החי שנים רבות באוויר מחניק כזה ובלחץ של ייסורים כאלה, שיטת [מערכת] העצבים שלו מסתגלת יותר ויותר אל מצב לא טבעי זה וסדר לא טבעי זה והוא מתחיל להביט עליהם כעל מנהגו של עולם וסדר שקבעו היוצר מששת ימי בראשית. גם כאשר תבקע קרן אורה בפניה חשוכה זו, גם כאשר תשמע בשורה טובה, נעימה ומשמחת, גם כאשר תשמע שירה חדשה, גם כאשר תבואנה ציפורים חדשות, גם כאשר תיפולנה הכרות חדשות, גם כאשר ידובר על ישע ופדות, חופש ודרור, הצלה והרווחה, גם כאשר יחלו העננים להתפזר והאוויר להיטהר - גם אז יעמוד לו מי שהוא כולו מוטבע בייסורים, שומם ומשומם. לא ישמח, לא יגיל, לא ירבה בתקוות ובשעשועים, לא ירבה בחלומות ובחזיונות לימים יבואו.

אוי לו לאדם שהגיע לידי "מדרגה פילוסופית" זו מתוך דכדוך, עינוי, שעמום ושמומן של שנים רבות, ואי אוי לו לעם הבא לידי מדרגה זו...

קוראים אנו בעיתונים שונים מאמרי-שמחה על השלום, על ניצחון "הדיפלומטיה שלנו", ועוד, ועוד. נמצאו גם משוררים שחיברו שירים שונים לכבוד השלום, שומעים אנו לפעמים גם בני אדם מדברים על הטוב אשר יביא השלום, ובכל אלה אתה מרגיש מלאכותיות ואי-טבעיות. לא רק שאין שמחה, כי אם גם אין צל שמחה, אין גם מה שמזכיר את השמחה, אין גם ההכנה הנפשית הדרושה לזה, אין גם כל מצב נפשי אשר יתאים אליה.

ויאמרו "מגיני המלחמה": הלא כך הגדנו תמיד - ש"העם" חפץ קרבות, שאין העם חפץ ב"שלום מגונה", שאין ה"עם" חפץ בוויטוריים, פשרות והנחות, שה"עם" חפץ בניצחון ורק בניצחון, שחפץ הוא ה"עם" להקריב את מבחר בניו, כוחו ויגעו לטובת ארץ המולדת, ועוד, ועוד.

“העם חפץ במלחמה” - נניח שכן הוא. מדוע חפץ העם במלחמה? מדוע חפץ להביא קורבנות אין קץ? מדוע חפץ להוציא את מבחר בניו אל הורג? הלא בוודאי על כי ידע והבין את ערכה הגדול של מנצ'וריה לארץ רוסיה, את ערכו הגדול של כל מבצר ומבצר, את ערכו הגדול של סחלין, האף אין זאת? העם חפץ במלחמה הלא בוודאי על כי קרוב אל ליבו כל ניצחון קטן של החיל הרוסי ויבך ויתאבל על כל אבדה ואבדה: הן כל מי שתחשק נפשו בדבר מה והחשק עז ועצום מאוד יבך ויתלונן על העדרו. והנה הייתה לא כבר האבדה הגדולה אצל צושימה. הנשמע בכי העם? הנראה אבל העם? הנראה התמרמרות טבעית, ישרה ואמיתית? הנראו אותות-אבל שהיו צריכים להראות מאליהן, מעצמן, מבלי שיעורר לזה איש ומבלי שיצוו המושלים?

אבדו רבבות אנשים - ובחוצות הערים הגדולות שטפו החיים במהלכם הרגיל. העובד - עבד, המטייל - טייל, והמתהולל - התהולל. כמו לא נקרה דבר וכמו לא נעשה דבר. האבדה האמורה, שאיננה קטנה בשום אופן מכל האבדות הגדולות שעליהן תספר ההיסטוריה, צריכה הייתה לעורר בלב העם אותו המספד הטבעי שעוררו תמיד אבדות כאלה.

ובמקום שאין מספד טבעי על האבדה - אין גם שמחה טבעית על ניצחון ואין גם חפץ עז ונמרץ להשיג את הניצחון ההוא. ואין פלא. העם הורגל כל כך לצרות ולייסורים ולכל מיני פגעים ומרעין בישינו עד שנקבעה בנפשו ה”השקפה הפילוסופית” על הטוב והרע...

העם יודע שאין רגע בלי פגע, ואם לא צרה זאת תבוא צרה אחרת.

כמדומה לי, שזה הוא גם מקור ה”ענווה הנוצרית” שבנפש העם הרוסי, שכל כך התפעל ממנה דוסטויבסקי ובמידה ידועה גם

טולסטוי. במקום שמכווצים ומהדקים, מוללים ומדקים הרבה מאות שנה, שם נעשה העם ממילא ל"פילוסוף גדול", לבעל מוסר גדול, ל"מקבל ייסורים באהבה". [רוסית: "הוא נמעך ונמעך, ולכן התרכך".

ג.

ואולם ישנה השקפה אחרת על מהותם של אותם הייסורים המדכאים ומכניעים את העם הרוסי. ההשקפה הזאת יוצאת מן ההנחה ש"חביבים ייסורים"...

על אלה שִׁיקְרָה בעיניהם ההכנעה כשהיא לעצמה מבלי כל יחס למצבי נפש אחרים, כמו הנסיך מְשַׁצ'רְסְקִי וחבריו, אין מה לדבר. על אלה שרואים במידה זו רוממות נפש מיוחדת, מתוך ההשתתפות יתרה בצערם של הסובלים ומתוך מושגים לא ברורים על עיקר מהותה של מידה זו והתנהלויותיה, כדוסטויבסקי וחבריו, גם על אלה אך למותר לדבר. והיא אמונה ולא מחשבה, חפץ ולא הכרה. תקווה לא הבנה, אהבה ולא דעת.

ואולם ישנה גם פילוסופיה של חיבת הייסורים בנוגע לעם הרוסי והיא של הנריק איבסן. כפי שמספר ברנדס, היה איבסן נוטה לחשוב שהתנאים הקשים שהעם הרוסי נתון בהם הם המרוממים את רוחו. במקום שישנם שיעבוד גדול, כפייה גדולה ואַלְמוּת עצומה, שם נעשה רוחו של האדם יותר קשה, יותר מר, יותר מתמרמר, יותר מתנגד, יותר תקיף ואיתן, יותר עלול לפעולה גדולה, כבירה ורצויה, יותר עלול ליצירה עצמית, חזקה ואמיצה, חופשית וטבעית. במקום שישנו כח חזק מצד אחד, שם מתעורר גם כח חזק מצד אחר, ומתוך ההתאבקות החזקה, ההתנגשויות, ההתגוששות של כוחות אבירים, מצטרף ומתקשה ומתחזק רוחו של האדם והחיים נעשים יותר מלאי עניין, תוכן, עוזו ויופי.

מלבד שאר החשבונות שהיו לו לפרידריך ניטשה עם העם הרוסי והפסיכיקה הלאומית שלו, היה נוטה לראות עוזו ויופי בכפייה העצומה, גם מאותו הטעם של איבסן. "אינני משבח את הארץ שהיא זבת חלב ודבש". משנאתו הגדולה לכל רכרוכיות, כהות, קלישות, חלישות ורפיון, היה ניטשה מקווה גדולות מאותה הארץ שהכל בה כל כך קשה וכל כך הומה וזועם.

במידה ידועה נוטה גם מקסים גורקי להשקפה זו. שונא הוא מקסים גורקי את הכפייה מכל צד שתבוא, ואולם נוטה הוא לראות התרוממותו של רוח האדם הבאה בעקבם של הייסורים הגדולים הארוכים והממושכים. "אנוכי אינני מתנגד למלחמה", אמר מקסים גורקי לאחד הסופרים, "אדרבה, אנוכי הנני בעד המלחמה".

בהשקפה זו, שיש בה הרבה מן האמת, יש גם הרבה מן הפרדוקסליות ואי-היכולת לרדת מן האופקים האסתטיים הגדולים ולהסתכל במציאות היותר פשוטה, היותר נמוכה, היותר רעה ומרה. אין מקסים גורקי יודע את כל אלה. הנטייה לראות הכל מתוך אילוזיה רוממה ונשגבה, מתוך יופי רומנטי נהדר, מתוך האספקלריה של הגדלות והרוחב ומתוך הסתכלות והתעמקות בכוחות האיתנים הלוחמים, שואנים ורועשים, מחריבים ובונים - הנטייה הזאת מראה לו אף את המציאות היותר נמוכה בצבעים וגוונים של אותם החוגים הגבוהים שהוא בתור אמן ומשורר נתון בהם.

עיקר הרעיון של איבסן וניטשה בנוגע לתנאים הקשים והמאורעות הקשים, הרעיון הזה שכשהוא לעצמו הוא גלגול מן הרעיון התיאולוגי של הניסיון והבחינה, הצרוף וההיתוך - אמת הוא, נכון הוא, עמוק עמוק הוא. ואולם ישנה כאן העלמה אחת פשוטה, שגיאה אחת קטנה, מעט עירוב פרשיות.

אלה המשתמשים ברעיון זה ביחס למשל הקונקרטי - ביחס לעם ידוע ולאֶרץ ידועה, שוכחים או חפצים לשכוח שלכל מידה וקץ. ניקח משל היסטורי אחד. השעבוד של הרומיים, העול הקשה, האונס והעוול, השוד והרצח, עוררו בעם ישראל התנגדות עצומה, חירוף נפש מאין כמוהו, גבורה ואומץ לב שלא נשמעו כמותם. הנה כי כן: הכוח עורר כוח שכנגדו, הגבורה - גבורה גדולה שכנגדה, אומץ הלב - אומץ הלב שכנגדו. ואולם כמותו של הכוח הרומי גדל לא בערך מכמותו של כוח ישראל, והכוח הרומי שנמשך עת ארוכה הכניע והשקיט את כוח ישראל, וסוף סוף לא עורר עוד הכוח הרומי כוח מתנגד והגבורה הרומית לא עוררה עוד גבורה מתנגדת, כי אם פחד, מורך לב, הכנעה והכנעה, שפלות ושפלות, רוח דכא ומדוכא ומדוכדך.

בכדי שיהיה מקום למשחק של הכוחות, גידולם והשתלמותם, התרבותם והתפתחותם, צריך שיהיה איזה שיווי משקל בין הכוחות, ולמצער, שהכוח האחד לא יגבר על השני עד לאין סוף. במקום שאין התנאים האמורים - שמה מתפתחות רק אֶלמות גסה ושרירות לב פראית ופרועה מצד אחד, ועבדות בזויה, מדוכאת, בהמית, מצד אחר.

שם אין מקום להכנעה ברצון ולהכנעה לפני הכוח הבאה מתוך רגשי התפלאות והשתוממות לפני הכוח האיתן. שם אין מקום לרגש כזה, שהוא בעיקרו רגש דתי-אנושי-תרבותי עמוק. שם מקום רק להכנעה עיוורת, אווילית, פחדנית, מאוסה ומשונה.

וכשהכוח האונס מכביד ומחניק מאות שנים ומכלה הכל ומדכא הכל באינרציה שלו ועוקר כל צמח רך המחל לשגשג, בפראותו ובעריצותו, הרי הוא מביא את העם ברבות הימים לידי שלילת כל פעולה ולידי חסרון כל יצירה ולידי חסרון כל כוח פורה ומפרה. הכוח הגס השולט לבדו במשך מאות שנים מייבש את מקור החיים, את

המקור שממנו יפפו כל התאמצות והתעוררות, כל עוז וגבורה, כל פעולה ויצירה, כל חזון ושירה.

הכוח הגס מכלה ומדכא את הכל בכבודותו ובהתמדתו. כוחו של נפוליאון, כוחה של הגבורה הגרנדיוזית, מביא טוב או רע, תועלת או נזק, ואולם נכנס הוא בכלל הכוחות הפועלים והיוצרים ובוראים באופן ישר או בלתי ישר. כוח זה הרי הוא כוח אומנותי, ארטיסטי, שירי, חזיוני, והרי מקורו בתולדה [בטבע] העולמית הבונה ומחריבה, מחריבה ובונה. ואולם הכוח הגס, הכבד והמתמיד, מקורו האמיתי בטיפשות הלב, בעצלות המחשבה, בכבדות אורגנית טבעית, באינסטינקטים בהמיים, בקהות ההרגשה או בהעדרה הגמור, בקיפאון, בהתאבנותו, מאי-תנועתו ואי-חיותו.

וכשהכוח הגס הזה פועל בתכיפות שאינה פוסקת הרבה מאות שנים, הרי הוא פועל על עצם הפסיכיקה שלו ועל התייחסותו אל העולם והטבע, אל החיים והאדם, אל כל המעשים הנעשים ואל כל המקרים הנקרים.

ומכיוון שהכוח הזה פועל פעולתו בעקשנות קבועה ובכוחות עוזרים מן החוץ המוצאים חפץ לפעמים בבערותו, בעמידתו, באי-התפתחותו ואי-בגרותו האזרחית, מכיוון שהכוח הגס הזה נכנס לתוך כל תאי חיינו, מעשיו ומנהגיו, והליכותיו ודרכיו, והוא כמט מתערב ומתמזג בדמו ונהפך כמעט למהותו, הרי הוא מהפך את העם כולו לכלי עיוור ולפעמים לכלי חמס ורצח ושבט ביד הנוגש.

ובתנאים כאלה בא העם ממילא לידי המדרגה היותר גבוהה בפילוסופיה ובחסידות, לידי אותה המדרגה שעליה שואל בעל "חובת הלבבות": "הנשתווית? האם הטוב והרע שוים אצלך?"

בתנאים כאלה לא בוכה ומתאבל על המאורעות ולא שמח ושש עליהם.

בשנות רעה

ואולם על הכוחות הרעננים, הזמירות והשירות, "תנועת השחרור", יצירות החוזים הגדולים - על אלה בפעם אחרת.

על שום מה

תרס"ו

את המאמר "על שום מה? משיחותיו של ספקן" פרסם ר' הלל בעיתון "הזמן" הווילנאי, בערב ראש השנה שנת תרס"ו (1906). שנת תרס"ה (1905) הייתה שנה רבת תהפוכות – מלחמת רוסיה-יפן וניסיון ההפיכה ברוסיה, פוגרום "קישניב" השני ופרעות "המאות השחורות", הגירה מאסיבית של יהודים מ"תחום המושב" ודחיית "תכנית אוגנדה" בקונגרס הציוני השביעי, ועוד. באותה שנה גם עקר צייטלין את דירתו לוויילנה, שם גם התוודע להגות ולאמנות שלא הכיר קודם לכן. תהפוכות וטלטלות אלו ניכרות במאמר, שהוא מעין כתב אישום מקיף (ומפתיע בעוצמתו) כנגד שיטות המחשבה המטריאליסטיות המתימרות להעניק מענה כולל לשאלת החיים. צייטלין מגחיק את אוצר המושגים הפוזיטיביסטי ולאחר מכן את זה המרקסיסטי והפוליטי, תוך תיאור אימת המוות הישירה ממנה הם מנסים לחמוק.

א.

כמה מקנא אני באותם בני האדם שיש להם לכל דבר מילים מוכנות מכבר, מילים המספיקות לבאר כל דבר ולפרש כל דבר, מילים

הכוללות בתוכן שיטות שלמות, מושגים מוגבלים ומסוימים, פתרונם שלמים ומוחלטים.

כמה מקנא אני בבני האדם המאושרים האלה. לבני אדם אלה כמעט שאין כל צורך במחשבה, בחקירה ודרישה, ועל אחת כמה וכמה שאין הם יודעים בצערו של המסופק תמיד, המבקש תמיד וחושד תמיד את עצמו: שמא טעיתי...

כמה מקנא אני בבני אדם אלה היודעים את הכל ומבינים את הכל. כל הדברים שבעולם מחוורים להם כשמלה ויודעים הם תשובות ברורות, קצרות ומספיקות על כל השאלות האוררות...

לפני עשרות שנים הספיקו רק המילים: אבולוציה, ריאקציה, קידמה, ריאליזם, פוזיטיביזם, חוק שלושת השלבים [=של אוגוסט קונט], אורגניזם סוציאלי, חופש המסחר, ההתפתחות החופשית, ההתרכבות והדיפרנציאציה, ועוד ועוד.

עתה ישנן עוד מטבעות עוברות לסוחר: פרולטריון, פרולטריוניזציה, התרכזות הקפיטליזם, הסדר הקפיטליסטי, שלילת הסדר הקפיטליסטי, המטריאליזם ההיסטורי, המטריאליזם הכלכלי, הפסיכולוגיה של הבורגנות, הפסיכולוגיה של הזעיר-בורגנות, הפסיכולוגיה של הפרולטריון וכו' וכו'.

בימים היותר אחרונים סובבות הולכות עוד מילים: אגיטציה [=תעמולה], אורגניזציה, קונספירציה, טקטיקה מפלגתית, יחס מפלגתי וכדומה, וכדומה.

אלה יודעים רק את המילים ופירושן הקצר בלבד, ואלה יודעים את כל פרטי פרטי השיטות התלויות בהן, ואולם הצד השווה שבהם שכאלה גם אלה יודעים להשיב על הכל ויודעים ומבינים את הכל, את הכל.

- מדוע קשה לי לחיות והחיים והמוות גם יחד יבעתוני?
- לפי הסדר הממוני השורר עתה בעולם וכו'.

- מדוע הרשעה שולטת בכל וידה כל כך אמיצה?
- לפי הסדר הממוני השורר עתה בעולם וכו'.
- מדוע אוהבים בני אדם כל כך את השקר ושונאים את כל אשר ינסה לגלות מעט מן האמת?
- לפי הסדר הממוני השורר עתה בעולם וכו'.
- מדוע הכל כה נעלם ומכוסה ואי אפשר לדעת ולהשיג דבר מה?

- לפי הסדר הממוני השורר עתה בעולם וכו'.
וכה טובב הולך תירוץ אחד על כל השאלות והתמיהות ועל כל אשר ישאך רוחך ועל כל אשר יתעה לבבך ועל כך אשר יחרידך ויבהילך ועל כל אשר יגזול את שנתך בלילות. ומה יעשה איש שכמוני שאיננו מוצא מרגוע בכל מיני התירוצים, המילים והשיטות הכרוכות בה גם יחד?

מה יעשה איש, היודע ששיטות חולפות ועוברות והשאלות על מקומן עומדות והחיים כל כך קשים ורעים והאוויר כל כך מחניק והחושך כל כך גדול ואין להכיר ואין לדעת ואין לצאת מן האופל והתהום והצעקה מתפרצת ואין שומעה והאנחה שוברת ואין אזניים לה?

מדוע פלוני הציוני יוצא לדרכו מלא אמונה בכוחותיו, בקדושת אידיאליו, בעבודתו הרבה אשר יעבוד לעמו, בעתיד הנהדר, בתכלית הנשגבה, והוא נהרג בשביל איזו אגורות שקיוו למצוא אצלו?
מדוע פלוני עומד ושופך את דמעותיו לפני אל חנון ורחום מתוך ספר התהלים וכדור מוות של איש צבא חולף ועובר את רקתו?
מדוע עומד ילד פלוני ומגין על אחיו הקטנים ובהגיגו על אחיו הוא נרצח בידי אכזר?

מדוע האדם כה הפקר, הוא וחייו, תקוותיו, אידיאליו, חזיונותיו ומשא נפשו?

מדוע הכל כה מלא לעג מר לכל אשר ישאף האדם ולכל אשר
יאהב האדם ולכל אשר יוקיר ויכבד?
המוות - הלא הוא אמת האמיתות... מדוע זה כל כך יפחיד
ויבהיל, ישומם ויחריד? מדוע זה ימשוך ויקרא, יאיים ויהתל גם
יחד?
ומדוע לעגו כל כך קר ואכזרי? מדוע זה לעגו מלא כל כך אמת
וזוועה?
ומי היא אותה היד המביאתני לעולם, המענה אותי בכל מיני
עינויים וייסורים, המושכת בקסמיה ודוחפתני לתהום רבה?
ומה הם אותם עולמות אין קץ שכל כך רחוקים המה לי וכל כך
קרובים והם מושכים ומבהילים, מבהילים ומושכים?
ומה הוא אותו הליל הארוך, בלהותיו, קסמיו, חשכו, נגהו,
ברקיו, רעמיו, אימתו, תוגתו, יפיו וגבורתו?
ומה הוא אותו ה"שם" שכל כך מדבר הוא אל לבנו וכל כך לא
נודע לנו, שכל כך נשאף אליו וכל כך ניבהל מפניו, שכל כך רחוק
רחוק הוא מאיתנו ובקרבתו בלבנו ישים ארבו?
ומה הם הגעגועים אל אושר אשר איננו ואל הוד ויופי אשר לא
חזינו ואל עליצות אשר אין על עפר משלה?
ומה הם החלומות הגדולים אשר ימלאו את נפשנו רטט היצירה
ורעדת החזון?
ומה הם החלומות הנוראים אשר לזכרם תסמרנה השערות
ויקפא הדם?
ומה היא השאול? מה הוא השחת? מה הם החיים? מה הוא
המוות?

ב.

ואומרים אתם לי: פה עמוד. בקש אושר, אושר בארץ, אל תבהל ברוחך, אל תחקור במופלא. עמול, עבוד, שכלל, הדר. שומע אני לדבריכם, ואולם פתאום תחרידני אותה השאלה המרה: לשם מה?

ופורש אני לאיזו קרן זווית ומהרהר בכל שיטותיכם, דעותיכם, הוכחותיכם ודבריכם, ועדיין אינני יודע למה ובשביל מה? והחיים - חיי, והמוות - מותי, וכל "קידמה" לא תתן תוכן לחיי ולא תרחיק ממני את בהלת המוות. וכל אחד מאיתנו הולך לו בדרכו הקרה, האפלה והשוממה ישר אל עולם הדומיה. הלך נלך כל אחד לבדו וכל "אחדות סוציאלי" לא תעזור ולא תושיע...

ואם גם אלפי נאומים תדברו איש על קבר רעהו, ואם גם אלפי מודעות אבל תכתבו, ואם גם אלפי מצבות תקימו איש לאחיו - ליבותיכם יישארו קרים ככפור, ואם גם תרבו שאון ומהומה בכדי להשקיט ולהרגיע את אימת החיים והמוות - הועל לא תועילו, ואם גם תרבו להונות את עצמכם ולהטביע את ה"פרט" ב"כלל" או להטביע את הפרט ברושמי הרגע ובתענוגי הרגע - "הוא" עומד בחרבו הקשה,

ואם גם תרבו להשתעשע ב"זכויות" אשר תדרשו ואשר תשיגו ובכל מיני הצחוק הנעימים והנוראים גם יחד - השאלות הארורות בתקפן הן עומדות.

ובקשתי שטוחה מלפניכם: עבדו, עמלו, עשו, ייצרו, אף אני אעבוד ואעמול עמכם. ואולם תני לי גם לעמוד לרגע, לחשוב ולהסתפק ולשאול: על שום מה?

על חיינו

תרט"ו

"על חיינו" הייתה אחת מאותן רשימות שעליהן חתם צייטלין בשם העט "עממי" ואשר התפרסמו מעל דפי ירחון "הזמן". תכליתן הייתה אחת: לסקור בצבעים עזים ובטון חריף את האסונות, הצרות והזוועות המתרחשות ברחבי העולם היהודי, ולתקוף את פעילי המפלגות השונות על שאינם עושים די. היה זה תיאור ריאליסטי-פסימי-ספרותי של הקיום היהודי באירופה, שנועד לפנות אל ליבם של הקוראים ולעורר אותם לעזרה הדדית, לפעולה או לכל הפחות לכובד ראש ולחמלה, ביחס לסבל. "חיינו דלים במעשים ועשירים בצרות" היה המשפט שפתח את הרשימה הראשונה.

.א.

אין דבר מבהיל ומפחיד את המסתכל ומתבונן בחיי היהודים ודואג לאחריתם כאותו היחס המשונה של היהודים עצמם לאסונם וצרתם. מה שמביא לידי רטט ולפעמים לידי הרגשת חבלי המות הוא אותו השויון-נפש שבו מביט העם על חזיון הכליון והגיועה שלו. כשהחולה דואג לבריאותו, חרד לה, מבקש עצות ותרופות, מתאמץ להשיג את המזון הדרוש לו ואת האויר הדרוש לו, עוד יש מקום

לקוות; חדל החולה לדאוג לבריאותו ומחכה לו ליום גסיסתו - וי אבדה נפש.

לפעמים נדמה לנו כי עוד ישנו דופק החיים בעם, כי עוד מרגיש הוא את אסונו ושברו הגדול, כי מבקש הוא לצאת מתוך הגיטו ביד חזקה; מתבוננים אנו היטב בדבר, מסתכלים בעין בלתי משוחדת, משחררים אנו את עצמנו מחפצנו הפרטי לראות את העם כחי ומבקש חיים - ולפנינו "חלל גדול אין קץ"...

השקפתי הנוכחית מקפת רק זמן קצר מאד, רק זמן של שני חדשים, וראה רשימה קצרה של רדיפות: הרוגים ופצועים רבים במינסק; אימות ובהלות, חרדות וזוועות, הריגות אכזריות ושפך דמי נקיים בביאליסטוק, פרעות בצ'רקס, פצועים רבים; פרעות במקריוב; פרעות בכפרים אחדים שבפלך קיוב; פרעות ביקטרינוסלב; פרעות בליאחאוולא; פרעות ברישקאווקא; פרעות בקערטש; התנפלות על היהודים באומן; התנפלות על היהודים בפלך מאזיר, ועוד, ועוד.

יש אשר תמה אתה: את מי הם פורעים כל אלה האכזרים והעריצים? הן כבר פסקו החיים בערי ישראל...
כלום ממיתים את המתים?
ואולם, כנראה, עוד נמצאו יהודים שצריך היה לקחת מהם את דם התמצית...

ומה עושה העם בכללו בראותו את כל זה ההרס הנורא, את כל אלה הטביחות המתחילות בכל פעם מחדש בכח פרט חדש, את כל זה השממון האיום, את כל התהו ובהו שבחיינו. מה הוא עושה ומה הוא אור לעשות? אל מה הוא שואף ואל מה הוא עורג? אל מה הוא מחכה ואל מה הוא מקוה?
היש תקוה לאחרית העם?

האמנם ננפץ את ראשינו אל הסלעים, אנו המעטים מן המעטים אשר עוד היה בלבנו התקווה לימים טובים מאלה, לחירות ולגאולה, אשר עוד חזק בנו החפץ לראות את עם ישראל חי ומתפתח ככל העמים, יוצא קוממיות מן הגיטו וחווה חזון העתיד שלו?...

ב.

ואם בת-היענה מסתרת את ראשה בחשבה שאם לא תראה היא את אויבה לא יראה האויב גם אותה, הנה הצייד עושה את שלו ואיננו נושא פנים לחכמתה העמוקה...

אם הציונים וכל המדברים בשם האסון הגדול הנשקף לעם, הנה העולם עושה את שלו בתכיפות ובתמידות מזוינה...

מלבד המספר המבהיל של פרעות רבות ושונות במשך עת קצרה כזו (הן חוזרות ונשנות בכל עת ועת), מלבד ההריגות האימות העולות באכזריותן, בקושין ובפראותן על ההריגות שבקשינוב (לפי שבקשינוב פעל ההמון בתוקף יד החמה והכעס, ובבילוסטוק, למשל, ערכו את ההרג אנשים שהם "מגיני הסדר" ועשו מה שעשו בחשבון קר ובמנוחה שלמה), מלבד מספר נורא של אביונים אומללים ההולך ונוסף עי"ז בכל חודש וחודש, הנה ההבדל בין אלה הערים שבהן קרו המעשים הנוראים ובין אלה אשר עוד לא קרו בהן עוד המעשים הוא רק זמני ומקרי.

בעיקר הדבר אין לך עיר מן הערים שבני ישראל יושבים בהן שלא ימלאו לבות בני ישראל פחד וזועה ושלא ירגישו את קרבת החרב הפשוטה.

אין לך עיר ועיר שלא יחכו בה בני ישראל לאיזה דבר נורא, אשר יבוא פתאם ואשר יביא עמו שואת פתאם ואשר יהרס וימגר את הכל...

מכל קצות הארץ הרחבה הננו שומעים בכל יום ויום: עיר פלונית מחכה לפרעות, עיר אלמונית מחכה לפרעות, וכדומה, וכדומה.

ופרעות של עתה אינן כלל אותן שהיו לפני עשרות שנים. הפרעות של עתה פירושן העקרי הוא: הרג וטבח נורא. כי אמנם ה"מאה השחורה" איננה מסתפקת בפלפולים ובוכוחים כלל וכלל, אלא עושה היא את מעשיה בהכרה ברורה שכל מה שהיא עושה יפה היא עושה... ואמנם מעשיה מצליחים מאד, במשך עת קצרה הרבתה חללים, הרבתה עשוקים ושדודים, הרבתה לסכסך עם בעם ועדה בעדה, הרבתה מדון וריב. הרבתה נסים ונמלטים, הרבתה נבהלים ונפחדים, נרגזים ונרעשים, הרבתה דלים לאין מספר, מלאה את בתי החולים ואת בתי הקברות, הרבתה שוד ושבר צעקה וזעקה...

ג.

וצעירי ישראל מה הם עושים?

צעירי ישראל עוסקים בשביתות, בהכאות ובדיונים. והנה קרה דבר פלא, מרקס היה מעין קדמון שהכל בונים תלי תלים על יסוד דבריו, שהכל מכניסים בו פרושים מפרושים שונים זרים ומוזרים, שהכל עמלים למצא בו מקור למיני דעות שונות ומשונות אלו מאלו, שהכל עמלים להעמיד את דבריהם על דינו דוקא, שהכל חפצים להוכיח שהם, דוקא הם מפרשים כהוגן את מרקס ויתרם בדאים, שקרנים ורמאים, שהם דוקא הם הזכאים לפני כסא משפט מרקס ויתרם חיבים כבורגנים, כבעלי "כלכלה בורגנית". כמוליכים את הפרולטריון בדרך סכנה, כגורמים היזק גדול לחברה, לכל האנושות, וכדומה.

באחת: מרקס היה למין ביבליה שהכל צריכים למצוא יסוד בה דוקא, ועם זה אינם שמים לב כלל מה שאומרת הביבליה עצמה. העיקר הוא למצוא אסמכתא בה ולעקם את הכתובים באופנים מאופנים שונים עד שיצא פלוני זכאי ופלוני חייב.

ומה שפתחו הגרמנים במדענותם, בדיקנותם ובהתמדתם וקביעותם - סימו האברכים היהודים בפלפוליהם המשוניים, בצרכי הכתות שלהם, בצרכי המחלוקות והמריבות שלהם, בצרכי הנצוח והקנטור שלהם, בצרכי ההתגודדות שלהם וה"מגינים" המיוחדים שלהם...

אם אתה אומר כך, הרי מחויב אני לאמר להפך, שאם לא כן הרי אפשר לטעות, שאי אפשר גם לי להמציא איזה דיוק במרקס ולהוכיח שדוקא הכת שלי מבינה אותו כהוגן ודוקא הכת שלי מביאה אושר להפרוליטריאט היהודי ולאנושות כלה...

ובסדר זה באים הדיונים. נשכחים האינטרסים הריאליים של אנשים ריאליים בעלי צרכים חומריים ורוחניים, ומופיעות פיקציות מפיקציות שונות והנערים מנצחים על גביהן.

ויש אשר גם בשעה שהחרב פשוטה ורק הכח המאוחד החזק והמואר היה יכול לעשות דבר מה, יש אשר גם בשעות כאלה, יושבים להם בחורי ישראל ומחדדים זה את זה בהלכה וכל אחד מתאמץ להוכיח שרק הוא ובכת שהוא שייך אליה היא לבדה מגינה על עניני הפרולטריון ויתרן - עפרא דארעא...

ומה אי אפשר להם למפולפלים להוכיח? עוקרים הם באמת הרי הרים וטוחנים אותם זה לזה בסברא. המצאות וחדודים עד לאין שעור ותכלית, רובן בתור וכוחי דברים ומעוטן בכתב.

כל מלה ומלה של מרקס נפתרשה כבר במאות פירושים, והמון בית ישראל הוא בלא מגן ומחסה ואוחז מקל נודדים בידו...

ד.

כל אלו המלחמות הפנימיות הנזכרות שהספרות שלנו (אף הז'רגונית במשמע) ממעטת לדבר אודותיהן, מסכות מובנות ומהעדר השתתפות אמתית בצערם של צעירינו האומללים - והעיקר, מיראת החשד ב"ריאקציה", כבורגנות, וכדומה - כל אלה המחזות האיזמים הקורעים את הלב ומחרידים את הנפש עד היסוד, ראויים הן באמת שיאריכו אדותם הרבה ושידברו עליהם השכם ודבר ויהי מה.

ויתאוננו הרבה צעירים למקרא הדברים, וירננו ויקראו "ריאקציונר" ו"בורגני" ו"נחשל" וכדומה, וכדומה, ואת האמת צריך להגיד: אלה שעדיין לב להם להבדיל דרכי הפלפול, בין הקינטור - ובין תביעות החיים האמתיות והעיקר; בין דברי שונא מחפש חסרונות - ובין דברי אוהב אשר ידאב לבו למראה הכחות המעטים שיש לנו ההולכים גם הם לאבוד; אלה הצעירים המעטים יבינו את הגיננו ואת רחשי לבבנו ויתעוררו לחשוב מחשבות ולהעריך איזה ערכים מחדש.

כי אמנם העבודה הרוחנית היותר נחוצה לצעיר עתה הוא להשתחרר מכל מיני התורות שמטיפות "חוברות" שונות ולהסתכל ולהתבונן היטב בצערם של החיים עצמם. הרבה הרבה יראה מה שמתאים באמת למה שכתוב ב"חוברות", ואולם הרבה הרבה יראה מה שהוא להפך ממש. זהו הצעד הרוחני הראשון והיותר נחוץ. והצעד הראשון איננו נקל כל כך כמו שאפשר לחשוב בהשקפה הראשונה. אותן התורות שמטיפות ה"חוברות" הן הן באמת אמונתה של החברה בתקופה האחרונה, והד קול האמונה היא נשמע גם בדברי אלה שיוצאים הם לכאורה, מנקודות השקפות אחרות ולפעמים גם בדברי אלה שמקדישים הם מלחמה נגדה...

להשתחרר מן התורות הן באמת - רק כאשר יתקף צערם של החיים את האדם, יבהילנו, יחרידנו, ירגיזנו, יגזול את מנוחת נפשו, יתקפנו בחזק יד, יאלצנו למצוא פתרון לשאלות אורורות, יכריחנו לצאת מן החוקים המגבילים והדעות הקבועות והמקובלות, להסתכל ולהתבונן בכל דבר מחדש, לברר ולבחון בכל דבר, למצוא דרכים אחרים ואופנים אחרים.

וכאמור, תביא ההסתכלות הישרה העמוקה בחיים לידי הרבה הרבה גם ממה שנאמר ונשנה ב"חברות": לידי ראית התהום שבין מפלגות כלכליות שונות, לידי התבוננות במהותה של אותה ההשפעה שמשפיעות הדעות המפלגתיות על הפסיכיקה של נושאייהן השונים, וכדומה, ואולם עם זה יראה עד כמה מעט וצר הוא ההיקף שמקיפות התורות הן, עד כמה רבים הם צדדי החיים שאין התורות הן מכירות ויודעות אותן כלל וכלל, עד כמה החיים עשירים ועמוקים ומרובי הגונים עד שאי אפשר להכלילם ולכוצם אפילו לתוך השטה היותר רחבה והיותר מקיפה. ומכל שכן שאי אפשר להכניס את כולם לתוך אותה השיטה הרואה בכל העולם ומלאו רק כלכלה וגם באותה הכלכלה עצמה היא מרשה להתבונן רק במה שמתאים לצרכי המפלגה האמתיים או המדומים.

על הזבח

תרס"ו

בשנים תרס"ה-תרס"ו (1905-1906) ערכו ארגונים ריאקציוניים ברוסיה בשם "המאות השחורות" פרעות במאות ערים ועיירות בתחום המושב. העילה – זכויות אזרחיות ופוליטיות שהעניק הצאר בעקבות מהפכת 1905. הצבא והשלטונות תמכו בהמון הפורע באופן פעיל. למעלה מ-1000 יהודים נרצחו בפוגרומים ואלפים רבים אחרים נפצעו ואיבדו את רכושם.

מאמר התגובה של צייטלין למאורעות התפרסם בעמוד הראשון של "הזמן" ועורר הדים. הוא פתח בקושי הגדול לדבר בשעה זו, ומתאר את ממדי האסון, את ציפיות השווא מהפוליטיקה ומהדיפלומטיה הבינלאומית ואת אזלת ידו של ההמון היהודי; "כי אך שדה בית הקברות גדול ישאר מכל ערי ישראל".

ובכל זאת, הוא קובע, רגש האחריות שולח אותו בעת הזו לדבר. יש צורך לקרוא ולהזהיר, יש הכרח להתעורר. מול כל אותם הפורעים והשוחטים יש לפתח רגש גאון לאומי, לשוב ולהרגיש את העליבות והעלבון, להפסיק את הפטפטת הריקה ואת שיתוף הפעולה עם כל העומדים מנגד, ולזעוק לכולם בקול גדול – צאו מן הגלות!

.א

קשה להביע עתה דבר אמת בהיר ונכון: הלבבות נבוכים, המוחות מבולבלים, הידים רועדות.

קשה להביע עתה את כל אשר ירחש הלב; אין אתה חפץ לפזר מלח על גבי הפצעים ולהטיף מוסר לאובדים.

יש דבר נחמה בפיך - הגידנו; איננו - שב ודום!
האוהב מוכיח לפני בוא עת ההרס; אחרי אשר בוא יבוא הוא יושב ומקונן על הקברים.

דבר ד' בער כאש בלב ירמיה לפני החורבן ופיהו מלא אלות, תוכחות ונאצות; אחר אשר בא ונהיה החורבן הנורא הוא רק בוכה על שבר אחיו. לרגעים הוא רואה איזה תוכן נשגב בכל אלה החורבנות והצרות; ואולם לרוב הוא מלא יאוש. יש אשר מתרומם הוא עד לגובה שחקים, מצדיק את הכל ומקדיש את הכל: "חדשים לבקרים רבה אמונתך", "יתן למכהו לחי", "נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים". ואולם לרוב הוא רואה את אשר לפניו ויודע כי אפסה כל תקוה וגם השמים סגורים בעדנו.

כי אמרתי: נפץ תנפץ את עט הסופרים אשר לך בימי הרג ואבדן אלה. שים כעפר פיך! אל מי תדבר ועל מה תדבר? זבח נורא אשר כמוהו לא היה מימי גזרת ת"ח ואין עזר ואין תקוה ואין אל מה לישא עין. כי "זכרונותינו" מלאים רשימות אלה ש"נהרגו על קדוש השם". ועל שום מה ולמה נערך הזבח האחרון? כי אין חפץ עוד להעביר את ישראל על דתו, ואין מת עוד על קדוש השם, והזביחות מתרבות ומתרבות ואין אתה רואה קץ וסוף להן.

כי כל עוד שיהיו ישראל בגוים יהיו תמיד טרף לשיני כל חיה רעה, כל שנאה וקנאה, רצח ונקמה, בכל אשר יפן ישראל יראה אך שוד והרג, זה חלקו ומנת גורלו!

כי חפצים הם בני ישראל להיות בגלות ולהשאר בגלות, כי חביבים הם עליהם כל אלה ההורגים ושוודדים אותם, כי הרגל הורגלו אל המכות ואל השבטים, ויראים הם לצאת מן הגלות פן לא ישמעו עוד קול נוגש...

כי אך מתי מעט מבני ישראל שמעו לקול הקריאה של הד"ר פינסקר וחבריו, ויתרם חפצו למות בידי אויביהם. וגם אלה המעטים מן המעטים אשר שמעו לקול הקריאה הגדולה גם הם בחרו רק להשתעשע בתקוות וחלומות, לשגות ולהשגות, לטעות ולהטעות, ולא למצא מקום מנוס ומפלט באמת.

ובא המלאך המשחית וחרבו מרוטה ובכתי ישראל שמה והרס, הרג ואבדן, תאניה ואניה. ורואה אתה את כל אלה ולבך נמס ולבך לא ימלא להביע דבר.

כי אין מאזין ואין שומע, כי רבה הזעקה, גדלה האנחה, וגם בעת הכליון והאבדון עדיין משתחווים בני ישראל לאליליהם אשר בחרו להם. וגם אלה אשר לפנים מאסו באלילים ההם כורעים עתה להם ברך בסתר או בגלוי. כי גם אלה הקוראים לעצמם "ציונים" מאמינים באמת רק בישועה אשר תבוא לישראל על ידי הליברלים והסוציאל-דמוקרטים. כי אין אלה הקוראים לעצמם "ציונים" חושבים עוד באמת על היציאה מן הגלות. כי נראה צל תקוה לאמנספציה - ותכף הושלכו אחור כל הרעיונות על אוטואמנספציה. ואם גם אין סוף לקרבנות אשר יוקרבו לאליל האימנספציה עוד העם מרבה להביא בנפש חפצה. עוד העם מקוה לזכויות ולחירות מדינית וחושבים שכדי להקריב בשבילם כל הקרבנות, עוד העם שוכח כי אין המתים צריכים לזכויות...

כי אך שדה בית הקברות גדול ישאר מכל ערי ישראל, מכל ההרג הגדול וההרס הרב.

כי גם אלה אשר אולי יישארו מן הזבח הנורא ואולי יותן להם הזכות לדור בקאזאן או בוולדימיר - הנה גם בבואם קאזאנה או ולדימיריה גם שם ימותו.

כי הזכויות - זכויות, והזבח - זבח. איזה זכויות אולי יתנו אלה העומדים בראש העם הרוסי, ואת הזבח עורך העם הרוסי בעצמו. כי בכל אלה השמות שאנו קוראים לשודדים ולפורעים "חוליגנים" "בעלי המאה השחורה" - אנו רק מונים ומרמים את עצמנו. אמנם ישנה גם "מאה שחורה" ישנם גם "חוליגנים", ואולם כאלה כן גם כאלה אין מספר וסוף להם וכלה יעשו ביהודים בכל עלת וכל שעה.

כי הגידו מה שתחפצו ולי אין השמות האלה מגידים דבר, יודעים אנחנו ש'רסקולניקים' [חברי כת נוצרית אורתודוקסית] בעלי בתיים חשוכים, מיושבים ומתונים, הולכים והורגים, הולכים ושוחטים. יודעים אנחנו שהמוני המוני איכרים הולכים והורסים את כל בתי היהודים ומרבים לשלול שלל ולהרוג אנשים נקיים לא פחות מן ה"חוליגנים" המושבעים. ואיה כל "טובי העם הרוסי", "נבחרי העם הרוסי"? איה ה"לב הטוב" של העם הרוסי וכל המדות הטובות שלו? מי שם לב לכל אלה הזביחות הנוראות וההריגות שכמוהם לא נשמעו? מי שם לב לאבדן של עם שלם? מי שם לב לדם הנקי הנשפך בראש כל חוצות? ה"טובים" וה"מכירים" מבקשי החופש וכל מיני "היסודות הפרוגרסיביים" למיניהם חושבים להם לעצמם לדבר גדול מה שאין הם בעצמם מכים את היהודים ומה שאין הם בעצמם מגרים את ההמון ביהודים.

ככה היה, ככה נעשה וכמדומה שאי אפשר היה להיות אחרת. ובאותה שעה עומדים להם אלה שעוד לא הועלו על המוקד ונהנים מן ה"כתב" החדש וממה שהעתונים הודפסו אולי בלי רשיון

קודם לדפוס. וערוך הוא המוקד ומוכן הוא הטבח ובני אדם שמחים לחיל אשר עשתה ה"תנועה" ול"הנחות" שאולי ינתנו לה...
ונדמה הוא עם ישראל כולו לאותו הנער שעליו תספר האגדה, שגם משהושלך בין החללים והוא נפוח רעב - חיבק וישק את אלילו... עבר עליו אליהו הצדיק, הזכיר לו את אלהי האמת. אין הנער שומע... הוא מת מתוך חיבוק ונישוק לאלהים אחרים...
גם דבר הצדיק איננו מועיל במקום שישנה אדיקות באלילים, עצלות המחשבה וכהות הרגש, ומה גם דבר סופרים, דברי אנשים אשר לבם ידוע למראה הכיליון של עמם, ואולם אין ברוחם הכח והעוז למשוך אחריהם את ההמון ולקרוע את סגור עיניו ביד חזקה. נשוך את שפתיך עד זוב דם ודבר לא יצא מפיך!

ב.

ואולם ישנו עוד רגש באדם ורגש האחריות שמו. הרגש הזה מאלץ אותך לדבר אף אם יודע אתה ומכיר בהכרה ברורה שאין איש שומע לדבריך.
יודע אתה שהלבבות מרירים בענינים אחרים, שהכוחות עסוקים במחשבות אחרות, שהידיים מורמות עתה רק למלחמה או להגנה, שאין איש חפץ עתה לחשוב על גורלו של העם בכלל ועל עתידותו, שאין איש מוכשר עתה לשים לב לדברים היוצאים מחוג היום.
יודע אתה את כל הסער שבלבבות ואת כל הפחד והתקווה שבהם; יודע אתה את כל המבוכה, השעמום והבלבול; יודע אתה את מצב הרוחות ואת הסיבות המולידות אותן; יודע אתה את השיטות המודרניות והפחות המודרניות שנהיות לאט לאט לאמונות, יודע אתה את כל זה וכיצא בזה - ורגש האחריות שבלבך מצוון להגיד את אשר עם לבבך ויהי מה.

מה שאפשר לך לעשות הוא רק להיזהר בלשון, להמתיק את מדת הדין כפי האפשר, לבלי להרגיז לבלי צורך את הלבבות הנרגזים גם בלי זה ולבלי לפגוע בקדושתן של אותן האידאות שהכל מוסרים נפש בשבילן.

ואולם מוכרח אתה להזהיר ולהזהיר: התעשתו! איש לא ישמע לדבריך ואת שלך צריך אתה להגיד. אם לא תגיד והיה בך חטא...

ג.

לאחר הזבח הקישינובי הראשון הופיע אחד מגואלי ישראל בכל גאונו והדרו. "הא לכם ארץ!" קרא לפניהם, "לכו עבדו אותה ומצאו מרגוע".

"איננו חפצים" קראו ה"בוכים".

לאחר הזבח הז'יטומירי ולאחר הפרעות הרבות שהיו בעשרות ערים נאספו "שלוחי האומה בפרלמנט העברי" וימהרו ויחליטו: בל יהין כל איש להציע לפנינו הצעות ארציות לדורי דורות ולנצח נצחים.

באותה שעה נחתם גזר דינה של האומה האומללה!... חפצים הם בני ישראל להשאר בגלות, כלומר להיות נתונים תמיד לטבח ולמשסה.

ואם בוחרים הם בני ישראל בכלימת עולם ובדיראון עולם - מה יועילו כל המעשים וכל המפעלים?

מה יועיל ישראל זנגויל במפעלו הגדול? מה יועילו כל אוהבי העם באמת ובתום לב? מה יועילו כל הצעקות וכל הזעקות? מה יועילו כל הבקשות וכל התחנונים?

אתה קורא: "הצילו!" ולך עונים בדרשות של תריסר אלפי גמלי "על ציון ועל טריטוריה" ובתשובות של "בע, מע" ... וכמדומה שכבר

כלו כל הקצין, שאין עוד דרך לפנות על ימין ועל שמאל, שכך נגזרה גזרה על זרעו של אברהם להיות מרמס לרגלי כל מיני חוליגנים ואכזרים ולחלום על קונסטוטוציות בשעת יציאת נשמה...

כמדומה שמה שצריך לעשות אפשר היה לעשות לפני עשרות שנים לאחר שקרא הד"ר פינסקר את קריאתו הגדולה. מאחר שהשיבו להד"ר פינסקר בעקיפות, בהלצות, בפלפולים, בשיטות, בגעגועים כהים, בחרוזים יפים או פחותים - אבדו בני ישראל את הדבר הגדול שהיו יכולים וצריכים לעשות אז. כשהופיע הד"ר הרצל עוד פעמה התקוה, ואולם בני ישראל בחרו גם אז במעשי תוהו ולא בישע ופדות. עתה אנחנו חוזרים על האיוולת הישנה של החירות ושל הזכויות ואיננו חפצים לראות את האמת האיומה. והאמת האיומה היא, שאין תקוה לישראל בארצות גלותו, שכאבק רמוס ירמס ברגלי החמורים.

האמת היא שגדולה ועצומה היא השנאה לישראל, אחת היא אם נגלית היא בכל תוקפה ועצומה כבעת האחרונה, ואם בסתר בפילוסופיה האנטישמית בכל גלוייה והופעותיה.

האמת היא שאין בכחם של בני ישראל עשוקים ורצוצים להילחם עם כל העמים התקיפים, שכולם חפצים לבלעו ולהשחיתו, אחת היא אם במיתה חוליגנית פשוטה ואם במיתה הומנית של אסימילציה. את הזכות שיש לעם ישראל לחיות בתור עם, להשתלם ולהתפתח ולמלא את תעודתו העולמית מכירים רק אנשים חכמים וצדיקים כוולדימיר סולביוב, ומספרם של אלה אך אחד או שנים בכל דור. ישנם גם אחרים המדברים לפעמים מעין זה ואולם הם רק מדברים ולבם בל עמם.

והאמת היותר איומה היא, שבעיקרו של דבר אין העמים חפצים עוד לחכות עד שימותו בני ישראל מיתה רוחנית והם ממהרים להמיתם מיתה גשמית.

כי אין עצה ואין תבונה נגד ההמון הגדול ההולך ומכה, הולך ושוחט.

כי אך הבל המה כל השיטות וכל ההמצאות נגד הפשט הגדול של המוות.

כי אחת היא להמון אם צדקו הליברלים ואם צדקו הסוציאלי-דמוקרטים, אם צדק [אוגוסט] בבל ואם צדק [אדוארד] ברנשטיין, אם צדק [גיאורגי] פלחנוב ואם צדק בר פלוגתיה דייליה - היהודי צריך להישחט... מכל אלה הזביחות והמעשים המבהילים אני שומע רק אחת: סמי מכאן את היהודי! מה לו ליהודי ולחירות? מה לו ליהודי ולזכויות? ילך לו היהודי לעזאזל עם כל השיטות והדעות שלו גם יחד!

כי גם חלומות האסימילציה הם לכל הפחות - בנוגע לארצות מזרח אירופה - אך חלומות של שוא, יען כי השידוך הוא רק מצד אחד: בני ישראל חפצים והאחרים אינם חפצים. כי לאחר שאני מכיר בצדקת אחדות מטענותיו של ש"י הורוויץ הנני צריך להגיד לו, שהוא שוכח את העיקר שגם השמד לא יועיל במאומה. כי דבר אמת נכון וקיים הביע לפנים מקס נורדוי, שאם גם יתפכו את כל בני ישראל ביום בהיר אחד לנוצרים - גם אז שוא ישנאום ורדוף ירדפום. ומוסיף אני על זה: גם אז יכום וגם אז יזבחום.

כי [גם] אם היו כל אלה השדודים וההרוגים בזבח האחרון קוראים למעניהם: חנונו! חנונו! נוצרים אנחנו! בגואלכם אנו מאמינים! גם אז לא היו החוליגנים חדלים מהכות ומחרוץ.

תכף לאחר הפרעות שהיו בשנות השמונים למאה שעברה צריך היה לראות את הנולד ולהבין ולהכיר פעם אחת באמת: שצריך לצאת מן הגלות ויהי מה, שצריך לכוון ישוב עברי חדש, שצריך לעזוב את הכל, את הכל, וצריך לעסוק רק בבנין בית ישראל מחדש. ירא אנכי שכבבר אחרנו את המועד, ירא אנכי שהמעט מן המעט

אשר אולי ישאר בדרך מכל זו המהומה והמבוכה לא יוכל לעשות מאומה גם אם יחפוץ מכל לב. ומסופק אנכי אם גם אותו המעט אשר ישאר יהיה מוכשר לחשוב מחשבות אמת והלרגיש רגשות של אמת, אם לא יהיה גם הוא שקוע בפטופוטים ובדיסקוסיות ובדברים בטלים.

כי עיקר החסרון בהפסיכיקה של עם ישראל הוא השטחיות שבו - אחר כל הדברים העמוקים שבניו מביעים לפניו. דא עקא שאין לבני ישראל אהבה חזקה ושנאה חזקה, שאין הם מוכשרים להרגיש את כל גודל העלבון אשר עלבום אויביהם, שאין הכרה עממית גדולה ועצומה בלבם, שאין בלבם רגש הגאון הלאומי המתעורר בלבות עמים אחרים בעתות צרה ומצוקה...

ד.

מה היו בני ישראל צריכים לעשות עתה לו היה רגש הגאון הלאומי בלבם?

מצד אחד אני חושב שאלה זו כמעט לשאלה ריקה, לפי שסוף סוף אין רגש גאון לאומי בליבות בני ישראל. זו היא אמת מרה שכבר הכירה גם שד"ל. ואולם השאלה הזאת מתעוררת מאליה בליבות המעטים מן המעטים שאינם שוחים עם הזרם ושמעיזים הם לשמוע את הד דפיקת לבם-הם ואת רגשותיהם-הם.

לו היה רגש הגאון הלאומי בלב בני ישראל עתה, כמדומה לי שאחת היו צריכים ויכולים לעשות: לצאת מן הגלות!

העיקר - לבלי להשאר במקום כלימת עולם ודיראון נצח, לבלי ללכת שלובי יד וזרוע עם אלה העומדים מרחוק בהשפך דם בני ישראל כמים, לעזוב את כל התורות הריקות וכל הפטופוטים הבטלים, לחדול מקוות טוב מכל מיני חוקים טובים אשר יוחקו, לעזוב את כל השעשועים ואת כל הצעצועים, הטובים אולי לנערים

- ואולם לא לעם גיבור הטרגדיה של ארבעת אלפי שנים. לקחת עוד הפעם את מקל הנוודים ולבקש שמים אחרים וארץ אחרת. כשגורשו בני ישראל מארץ ספרד, החרימו את כל מי שיעיז לשוב אל הארץ ההיא. אז ניעור בלב ישראל הגאון הלאומי שלו. גאון לאומי מעין זה צריך היה להתעורר גם עתה בלב בני ישראל, הצעקה: "לצאת מן הגלות" צריכה היתה להתפרץ מלבות בני ישראל באופן אשר יראו עמים ויבושו.

ועיקר העיקרים! לעשות את דבר יסוד ישוב חדש לעם הנרדף לא לאיזה דבר טפל שאיזה אנשים טובים ומשכילים מתעסקים בו כי אם למרכז החיים, לרוחם ונשמתם, לדבר שמצמצמים בו את כל הכחות, כל השאיפות וכל הכוונות, כל העניינים וכל המעשים. "בנערינו ובזקנינו נלך" איננה צריכה להיות עוד מליצה יפה אל דברים כמשמעם. צריכה להיות יציאת מצרים חדשה....

קנייני הרוח (פרק)

תרס"ו

את סדרת המאמרים "קנייני הרוח: מחשבות שלא בעיתן" פרסם ר' הלל בהמשכים מעל דפי "הזמן" בשנת תרס"ו (1906). הוא מבקר בצורה נוקבת את האווירה המטריאליסטית ההולכת ופושה באירופה ואת נטישת קנייני הרוח של האנושות. נפרשים בסדרה זו חלקים נרחבים ממשנתו הרוחנית והמוסרית באותן שנים.

בין היתר, הוא מציף בה שאלה מרתקת ונוקבת: מדוע פילוסופים וסופרים גדולים אינם הוגים חיבה לתנועות חברתיות? מה יש בהן, בתנועות החברתיות, שמעורר את הדחיה הזו? "מתפלא אני על בעלי המוחות והלבבות היותר גדולים, שהם הם כמעט תמיד מתנגדים לדעות פרוגרסיביות שונות ולדעות החברתיות הגדולות המניעות את האנושות [...]" האמנם חסרים דווקא בני-עליה היותר גדולים הרגשת האמת והצדק? האמנם אין בלבם אהבה לבני אדם?"
התשובה לשאלה זו ואחרות – בגוף המאמר.

אין דבר בעולם מעוטר בעטרת הרומנטיקה כמלחמה. משוררי דור ודור הקדישו לה שירים נשגבים; גיבורי המלחמה מהוללים ומשובחים בפי כל; המנצחים הם גם הצדיקים גם הטובים.

הדת והמוסר התקוממו לפעמים נגד הקדשת המלחמה והערצתה; נביאי הצדק תבעו את עלבונם של החלשים; משוררים אחדים שרו את שירת השלום. ואולם כל אלה הם מקרים בודדים, בלתי-רגילים, יוצאים מן הכלל.

מתמרמרים נגד הצרות והרעות שהמלחמה מביאה עמה; קוצפים על האכזריות העוברת את המידה; קמים על המתייחסים אליה בקלות ראש וממיטים שואה נוראה על אדם רב. ואולם יחד עם זה מקדישים ומעריצים את עיקר המלחמה, רצוני לומר את עצם הפרוץ [התהליך] שלה.

לפי התורות המוסריות והחברתיות השונות, צריך לכתוב ולדבר נגד המלחמה. ככה עושים, לרוב, הליברלים, ככה עושים כמעט תמיד הסוציאל-דמוקרטיים. חברי "אגודות השלום" בוודאי מחויבים לדבר ולכתוב נגד המלחמה.

ואולם תופס אנוכי את הנטייה הכללית, את ההערצה הטבעית, את הדברים שמדברים ממילא, בלא חשבון קודם לדבור. והנטייה הכללית והטבעית גם של בני-אדם עתה, אחר כל מה שכתבו ודיברו נגד המלחמה, היא כמעט אותה ששררה בימי הביניים: בעד המלחמה.

ההבדל בין ימי הביניים ובין ימינו אלה בעניין זה הוא רק במדרגת ההכרה וההרגשה: מכירים יותר את הנזק שהמלחמה מביאה; יודעים יותר את הרע שהיא מביאה; משתתפים יותר בצערם של הניזוקים הסובלים. ואולם, כמו מאז ומקדם, משתחוים לאליל המלחמה, נכנעים ומתרפסים לפניו, שומרים את דברו.

כל מי שמתבונן בשום לב בתהילות ותשבחות שמפזרים ליפנים בעד ניצחונם רואה, שמלבד המגמות הפוליטיות השונות של מפלגות שונות, יש בתהילות ותשבחות הרבה מן הנטייה העזה המושרשת בלבבות: להקדיש ולהעריץ את המנצח במלחמה.

ומאחר שכמעט הכל מבינים עתה את הנזק הרב שכל מלחמה מביאה עמה, את עיוורונה, את רעתה, את העוון הגדול שבה, את כל האסונות הרבים הכרוכים בה, הרי אי-אפשר לבאר את ההערכה שבכל זאת מעריצים אותה על ידי חשבונות של תועלת, ולכל הפחות אי אפשר להבינה כולה לפי החשבונות ההם.

והרי ישנו איזה רגש נפשי פנימי המביא לידי הערצת המלחמה וניצחון של המלחמה, איזה אינסטינקט, איזו נטייה שאי אפשר להם לבני אדם להשתחרר ממנה.

על פי נטיות מונחלות מדורות ראשונים, שמוצאות להן פרנסה וספוק גם עתה, רואים יופי מיוחד במלחמה, גדלות מיוחדת, חופש הרוח ועוז נפש.

מימות הומרוס ועד עתה אינם חדלים לתאר בכל מיני צבעים יפים את ההוד שבגבורה, את שחוק המלחמה, את המאורעות הגדולים, הכבירים והנמרצים שבה, את כשרונו של האדם הנגלה בה, את הריצותו, נצחונו, עלייתו.

החינוך האירופי בכלל והחינוך הקלאסי ביחוד מטפח ומפנק בלבנות בני הנעורים את הנטייה המונחלת ונוטע ביחד עם האהבה למעשים יפים וגדולים, כבירים ונמרצים - גם את האהבה למלחמה ולהערצת המלחמה.

וכשמתגברות מידת היושר, מידת הרחמים, מידת האהבה לכל הנברא בצלם, הכרת השכל, הרגשת האחריות - בא הרגש האסתטי והוגה כבוד למלחמה למרות כל המידות המשובחות ולמרות הכרת השכל ורגש המוסר.

ומה עושים האמנים הגדולים, שהם גם אוהבי-אדם עצומים? לוחמים הם עם הרע בכלי נשקו, לוחמים הם עם הרגש האסתטי המתפעל מהדר המלחמה על ידי אמצעים אסתטיים.

וכיצד הם עושים? הם מגלים פשוט את האמת האסתטית. מגלים הם את כל הניוול והכיעור שבמלחמה. מספרים הם דברים כהווייתם ומראים על הפגרים, על הבאשה, על הצחנה, על הפחד, על הבהלה, על הרעב, על חרפת הרעב, על המחלות המדבקות, על כל המרעין בישין התלויים בהן, על השחתת צלם האלוהים, על האדם שנהפך למיין בריה גרועה הרבה מן החיה, וכדומה וכדומה. פעולתם הכבירה של אמני אירופה אחדים ושל [וסילי] ורשצ'אגין ו[לב] טולסטוי עוררה את היותר טובים שבקרב המשכילים לשנות את הערכים האסתטיים ביחס למלחמה. יצירתו של [ליאוניד] אנדרייב "הצחוק האדום" מבטלת גם היא את הרומנטיקה של המלחמה ומכנסת בלב יחד עם השנאה למלחמה גם רגש התיעוב אליה.

ובאותה שעה שהרומנטיקה של מלחמת עם בעם הולכת ונפגמת, בשעה שבחירי המין האנושי מתחילים לתעב אותה - מתגברת היא הרומנטיקה של מלחמת הפרולטריון, כלומר מלחמת מפלגה במפלגה, מעמד במעמד.

כאמור, עוד חזקה היא בלב גם הרומנטיקה הקודמת, הרומנטיקה של המלחמה הרגילה ושל שפך הדם הרגיל, אולם קווי אור אחדים מתחילים בוקעים את הערפל. ובאותה שעה מתקבצים הם העננים הכבדים במקום אחר, ו"בני האור" רואים יופי מיוחד בענני עופרת אלה...

ואין הם שמים לב לעצם העובדות והמעשים, לגילוייה האמתית של מלחמת הפרולטריון, לכל גווניה ומראותיה.

ואין הם שמים לב לאכזריותה של מלחמת מצוה זו, לא לעריצותה, לא להוללותה, לא לגסותה, לא לפראותה.

שם, במלחמת עם בעם, הם רואים לא רק מומנטים בודדים, כי גם את המלחמה כולה. ולא רק את המלחמה כולה, כי אם גם את כל

מה שהיא גורמת וכל המסתעף ממנה, ופה, במלחמת המפלגות והמעמדים, הם רואים מומנטים בודדים אחדים, ומשתחווים לפני היופי והגאון של התמונה כולה...

ישנם במלחמת הפרולטריון מומנטים בודדים יפים ונשגבים מאד, ואולם כאלה ישנם גם במלחמת עם בעם. גם שם ישנם חזיונות בודדים של חרוף נפש, של גבורה נפלאה, של עוז רוח נשגב, של חירות רוח מצוינת, של רחבות הנפש וגדולתה - ובכל זאת המלחמה כלה, כפי שהיא, באמת היא מוראה ונגאלה, מלאת פלצות וזוועה.

ומלחמת הפרולטריון, ככל מלחמה, למרות המומנטים הבודדים היפים והנשגבים שלה, היא בכללה שדה דמים גדול וכובד פגר. כי הגידו מה שתגידו - ואי־אפשר לראות שום גודל ויופי בשיסוע ילדים ובבקיעת נשים הרות ובצחוק של ההמון העומד ומתענג על המראה...

אי־אפשר לראות שום גודל ויופי בהשלכת אנשים חיים לתוך האש ובסתימת פי הילדים בטיט.

אי־אפשר לראות שום גודל ויופי גם במעשים רבים אחרים כאלה, שהפרולטריון הקדוש עושה.

אי־אפשר לראות שום גודל ויופי גם בחורבנם של ערים רבות וכפרים רבים ושרפת נחלות רבות וגדולות, בהריגת אדוניהן, בחמס ושוד אין־קץ.

אי־אפשר לראות שום גודל ויופי בחבורות חברות המתפשטות בכל הערים ועושות כל מעשי נבלה, תועבה וזוועה בשם ה"אנרכיזם".

תאמרו: מעשים רעים אלה עושים ה"חוליגנים", מעשים רעים אלה עושים האיכרים, שעדיין לא הגיעו לידי הכרה "פרולטרית" נכונה, מעשים רעים אלה עושים ה"אנרכיסטים" לשם אידיאה או גנבים ורוצחים פשוטים המכסים עצמם באדרת ה"אנרכיזם".

ואולם כל האומר כן בוחר לעצמו רק חלק קטן מאד מן הלוחמים, רק את הפרולטריון המאורגן, ואותו הוא חפץ לנקות, לטהר וליפות, ואולם מי שיש לו השקפה אסתטית על מלחמת הפרולטריון, אי אפשר לו לראות חלק קטן זה ולבלי לראות את החלקים הרבים האחרים.

הוא צריך לקחת את מלחמת הפרולטריון כולה בכל גילויי גוניה ובכל חזיונותיה הרבים והשונים.

כשהוא רואה את המלחמה הזו כלה, אזי אם חפץ הוא להונות את עצמו רואה הוא איזו מומנטים בודדים יפים, נכנע ורוקד "קדוש, קדוש, קדוש". ואולם כשאין הוא חפץ להונות את עצמו וחפץ הוא לראות את כל האורות והצללים, בא הוא לידי אותה התולדה המעציבה, שמלחמת הפרולטריון אינה אלא גלוי חדש של מלחמת אדם באדם ונצחוננו של היותר גס והיותר שפל.

תאמר: אני עוזב את מלחמת הפרולטריון בכל התרחבותה והתפשטותה. יש בה הרבה מן הכיעור ומן הניוול, ואולם תופס אני רק את "מלחמת הפרולטריון המאורגן" ונכנע ומשתחוה אני לפני מלחמת האידיאה זו.

על זה אני שואל: ומה עושה אותו "הפרולטריון המאורגן" בכדי לקדם את פני הרעות והצרות האלה? מה הוא עושה בשעה שהוא רואה את כל מיני הנבלות הנעשות? האין הוא עומד מרחוק ונותן לאחיו לעשות את כל מה שלבם חפץ?...?

"הפרולטריון המאורגן" בכבודו ובעצמו, האין הוא עושה מעשים רבים רעים ושפלים? האין זה ה"טרור הכלכלי" העושה שמות ביחוד בקהילות היהודים, רק אכזריות לשם אכזריות? האין כל אלה המעשים של הריגת אנשים פשוטים ולפעמים גם נקיים מעידים על אינסטינקטים גסים ושפלים, על קושי הלב ועל קהות השכל?

ואיזה יופי יש לראות בכל זו המלחמה העיוורת של אומללים, שאינם יודעים מה לעשות ועל מי לשפוך את חמתם?
איזה יופי יש לראות במלחמה זו, שלפעמים היא מתהפכת לַפְּקָנְלִיָּה [משתה שכרות] פרועה ולפעמים למנוסת חלשים ונדכאים?

צא והתבונן בתמונת "מחאה" אחת, שציירה מקסים גורקי עצמו (בסיפור "כלא"). היש לראות בה אף יופי כל שהוא? היא רק מעוררת חמלה לאומללים, כאב, חרפה. ואולם לא רחשי כבוד לגיבורים.

ו"מחאה" זו הרי לא יחידה היא במינה. הרוב הגדור של ה"מחאות" הן כאלה. רובן מתחוללות בלא כל רצון והכרה ובלי התפרצות פנימית ישרה וטבעית.

במלחמת הפרולטריון צריך לראות מלחמת הצדק (וגם זה במידה מוגבלת), אולם אין כל מקום לרומנטיקה הפרולטרית, ולאסתטיקה הפרוליטרית אם יורשה להביע כך, ולכל מיני ההערצות וההקדשות החדשות של גורקי, אנדריוב, סקיטוליץ, לונצורסקי והדומים להם.

אלה באות פשוט על ידי אונאה עצמית משונה ועל ידי הרגשת הריקות שבלב והעדר ההבחנה וההבדלה בין אלילים לאלוהים.

ויש באונאה עצמית זו עוד צד אחד, שעליו צריך להאריך הרבה, אלא שלא פה המקום לזה. צריך להזכיר אפוא רק את עיקרו וכלליותו. כשמצייר טולסטוי את המלחמה לפי דרכו, כשמצייר ורשצ'אגין את המלחמה לפי דרכו, אין הם מסתפקים בציורה של המלחמה עצמה, אלא מציירים גם את כל הנעשה אחר המלחמה. התמונה יוצאת אז שלמה ואמתית.

חסידי הפרולטריון שלנו רואים רק מומנטים בודדים של עצם המלחמה הפרולטרית, ואין הם שמים לב לאשר יַעֲשֶׂה אחר

המלחמה. אין הם שמים לב אל השיממון, העזובה והריקות שאחריה. אין הם מתבוננים במה שנעשה תמיד אחר כל מהפכה. לומדים הם לדעת את הכל בימי המהפכה הצרפתית, ואין הם שמים לב למה שנעשה אחריה.

חפצו בימי המהפכה הצרפתית שינצח השכל - וניצחה הגסות של בורגנות צרפת. חפצים שינצח הסוציאליזם - ותנצח הגסות ההמונית.

עוד אגרות אל הנוער היהודי (פרק)

תרע"א

בשנת תרס"ח (1908) נתחוללה בוורשה "שערוריית המילה". בנו הקטן של יהודי מתבולל נפטר, וה"חברא קדישא" סירבו לקבור אותו עד שיעבור ברית מילה. הדבר עורר את זעמם של מספר סופרים שתבעו לבטל את "המנהג הברברי". ר' הלל החל לכתוב אז לנוער כמעט מדי יום ביומו בעמודים הראשונים של העיתון, וקרא לו לשוב ולעיין במסורת אבותיו. הוא דן בזכויות האישה, ביחס לקניין הפרטי, במלחמה ושלום, בביקורת המקרא, בצורת השלטון וביחס לחלש ולילד. הוא מאריך לבאר כיצד כל אלו עומדים בזיקה לקיום המצוות, לשליחותו הייחודית של העם היהודי ולתופעת הנבואה.

אגרות אלו הותירו רושם רב וזכו לפופולריות רבה, וצעירים פנו אליו חזרה בעשרות מכתבים. הוא שב והגיב להם מעל דפי העיתון. "בדרך זו", כתב, "אומר אני לענות לא רק לכותבי המכתבים, אלא גם למאות ולאלפי הצעירים שלא כתבו אליי, אך חושבים ומרגישים בדיוק כמוהם". הוא קרא לדור הצעיר "לשוב אל העבר הגדול, עתיק היומין", ולראות בדת היהודית בשורה מוסרית ולא נטל.

על יסודות מדיניים וכלכליים אלה עמד העולם העתיק:
על מלחמות. כחיה לחיה כן היה אדם לאדם. החזק בכוחו הפיסי
אכל את החלש. בזמנים העתיקים מאוד טרפו החזקים וזללו את
החלשים, פשוטו כמשמעו. כאשר שבט אחד של פראי-אדם ניצח
שבט אחר בקרב, בישלו המנוצחים תבשיל מבשר המנוצחים. כאשר
האדם התעלה והתברר במעט, אכל את חברו בצורה "תרבותית"
כלשהי: לא עוד זלל את בשרו, ורק חמס את רכושו ואותו שיעבד
לעבד שישרתהו.

בזמן מלחמה לא היה מקום ליושר ולרחמים, החרב קצרה קציר
דמים ושיכלה טובים ורעים, צדיקים ורשעים, זקנים ובני-נעורים,
נשים וילדים.

בתקופות מאוחרות יותר היו שבטים שהצטיינו לא רק בכוחם
כי אם גם ברוחם. שבטים חזקים אלו השתלטו על השבטים
החלשים, בני-גזעם, ויצרו אומות. כאשר עמים נלחמו זה בזה, לא
תמיד הסתיים ניצחון החזקים בהשמדה טוטלית של המנוצחים,
לעתים מזומנות נאלצו החזקים להסתפק בגביית מיסים בלבד
שהטילו על החלשים.

כך התהוו ממלכות גדולות, עם שלטון חזק במרכזן ועם עמים
וארצות ששארו תלויים בהן ומשועבדים להם. הממלכות הגדולות
נלחמו אלו באלו והיו מסוכסכות במלחמות נצחיות. אמצעי הלחימה
וחוקי-המלחמה היו אחידים, אחת אם זו מלחמה של שבט אחד
בשבט אחר, של עם נגד עם או של ממלכה גדולה אחת נגד ממלכה
גדולה אחרת: המנוצחים היו מחריבים את ארצות המנוצחים. מה
שיכלו לקחת עמיהם - לקחו, ומה שלא יכלו לקחת - השמידו. קדמו
למלאכת החורבן וההשמדה שחיתות אכזריות. החיה שבאדם חגגה
את ניצחונה, ילדים נקרעו לגזרים, נשים עונו, לאחר מכן נערכו
מופע זימה והוללות פרועה: המנוצחים השתעשעו על חשבון

המנוצחים, בהשליכם אותם לפני חיות טרף, רתמו אותם לעגלות, במשורים ניסרו את ידיהם ורגליהם, קשרום אל זנבות סוסים, שחטו ילדים לעיני אבותיהם ונקרו לבסוף את עיני האבות.

לאחר שעשועים אלו נרגעו המנצחים, לקחו כל שגזלו ורצחו, כל השבי והמלקוח, ובתופים ובמחולות חזרו לבתיהם, שם החלו האורגיות מחדש. בכלים הגזולים קישטו את בתיהם ואת האויבים השבויים העבידו ואת חייהם מררו בעבודות פרך קשות ביותר.

כל זאת תאם לחלוטין עם אמונתם באלוהיהם. בפי האלים לא הייתה אפילו מילה אחת נגד מעשים אלה. לכל מדינה אלילים משלה, שאף הם ניהלו ביניהם מלחמות אכזריות: האלים החזקים השליכו את החלשים לכל הרוחות שבעולם. אם האלים אוכלים איש את בשר רעהו, נצים ונלחמים בלי הרף, מענים ומשמידים איש את אחיו, חומסים נשים וגוזלים רכוש, מדוע לא יעשו כן גם בני האדם המאמינים בהם?

מלחמות נצחיות אלה, אף כי ביטאו את שאיפתו של האדם לכוח ולשלטון, ואף כי על ידי ניצחונות החזקים נוצרו ממלכות מאורגנות שבהן פרחו דתות שונות, מלאכות, מסחר, אמנות, מדעים - עם כל זאת הוליכו המלחמות את המין האנושי אל עברי פי פחת. אדם לא היה בטוח, לא בחייו ולא ברכושו. שום אומה ושום מדינה לא הייתה בטוחה. אומה השיגה את שיא התפתחותה בחקלאות, בתעשייה, באמנות הבניין, במסחר, בהקמת מוסדות משוכללים - והנה בוקר לא עבות אחד התנפלו עליה מחנות ברברים פראים והפכו הכל לעפר ואפר. האצילים מאתמול נאלצו לנשק את רגלי הפראים.

אמת, במדינות המאורגנות, הגדולות, פרוחה תרבות רבת אנפין. אך חסרה להן קרקע מוצקה תחת הרגליים. דבר לא היה יציב, הכל

כמו התנועע, השליט של היום ידע כי ייתכן שמחר ייאלץ לרעות את חזירי אויביו.

בכלל, אדם בימי קדם, גם אם ישב בערים גדולות ונושבות - הייתה הרגשתו כאילו הוא יושב ביער עד. כאל שֹׁאָא נאלץ להתיחס אל אדם-רעהו.

כנגד יסוד זה של העולם העתיק, כנגד המלחמות הבלתי פוסקות, נתגלתה למשה אמת אחרת: בני אדם אחים הם, בנים לאל אחד ויחיד. כיוון שכך - אסור להם להרע איש לרעהו. אין נוכרים כלל, האנשים כולם מאוחדים בדם הזורם בעורקיהם, בכוח אלוהי המחיה את כולם, בדעת אחת הזורחת בהם, בנשמה אחת המאירה להם. וכך כולם קרובי משפחה, שארי בשר. דרושות מדינות מאורגנות, אומות, גזעים, אולם כל אחת מהן חייבת לאפשר גם לחברתה לחיות בשלום ולהתפתח בשלווה. לגזעים החזקים אין כל זכות להשתלט על החלשים, לאלה כמו לאלה חלק שווה בנחלת אביהם, שממנו הכל ואליו ישוב הכל.

כל עם זכאי להגן על כבודו וזכויותיו עם חרב וקשת ביד, אך לשום אומה אין זכות להתנפל על אומה אחרת רק מפני שהיא חלשה ממנה. כל המלחמות שמשה נלחם - נכפו עליו. עמלק התנפל על בני ישראל והם נאלצו להתגונן. המדיינים צררו את בני ישראל בנכליהם, ובני ישראל היו מוכרחים להתגונן. סיחון ועוג תקפו את בני ישראל ולא נותרה להם ברירה אחרת אלא להתגונן ולעמוד על נפשם. עם זאת נאסר על בני ישראל בתכלית האיסור לקחת מאומה מעמון, מואב ואדום, העמים שבני ישראל עמדו לעבור בארצותיהם בדרך לארץ כנען. הנימוק שניתן לכך היה ברור וחד-משמעי: "כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר", "כי לבני לוט נתתי את ער ירושה", "לא אתן לך מארץ בני עמון לך ירושה, כי לבני לוט נתתי ירושה".

התבוננו נא יפה בנימוק זה ותראו שיש בו מחאה נגד כל מלחמה שמטרתה לגזול את הארץ של אומה אחרת. האדמה שעם יושב עליה והוא מפרה אותה בועת אפיו ובדמעות עיניו, חייבת להישאר שלו ובבעלותו. לא אחר כי אם אלוהים בעצמו נתן את הארץ לעם הזה בירושה ואין לשום אדם רשות לגזול אותה ממנו. ואם נצטוו בני ישראל שלא להחיות כל נשמה מן העמים הקדומים שישבו בארץ ישראל, הרי זה מפני שהם האמינו באמונה שלימה שארץ כנען ניתנה לאבותיהם והם עומדים עתה לרשת ארץ השייכת להם. חומרת הצו הזה נומקה בתורה כך: "למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלוהיהם".

כאשר על כף המאזנים המשימה החשובה, שעם קדוש לא יופרע בעבודתו הקדושה ולא יוסט מדרכו על ידי פראי אדם, עובדי אלילים, במקרה כזה, כך סברה התורה, יש לסלק לצדדין את מידת הרחמנות.

זאת הייתה סטייה מסוימת מרוח התורה הכללית, סטייה שנגרמה על ידי כורח המציאות. במלחמות אחרות מצוה התורה תמיד להציע שלום ורק באין ברירה אחרת - להילחם (דברים פרק כ). וכאשר כבר נאלצים להילחם, אסור להרוג נשים וילדים, אסור גם להשחית את העצים שמסביב לערים הנצורות (ראה שם). עם שבויים יש לנהוג באהבה, בחסד וברחמים (דברים פרק כא לפי פשוטו של מקרא, ראה גם מורה נבוכים חלק ג, סוף פרק מא).

הרוח האמיתית של התורה איננה בפסוק "לא תחיה כל נשמה" כי אם בפסוק "אל תתגר במ מלחמה". רוח זו מצאה את ביטויה הבהיר והנמרץ בחזון ישעיהו: "לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה".

פסח מצרים

תרע"ד

השנה היא תרע"ד (1914), אך מלחמת העולם הראשונה עוד רחוקה. בערב פסח כותב ר' הלל ב"דער מאמענט" מאמר לחג, ומתייחס בו למספר אירועים מהשנה החולפת – רעב, עלילות דם, רדיפות, הלשנות. לא משהו שאינו שגרתני. הפסימיזם והאמונה השזורים בכתיבתו יקבלו ממדים אחרים כעבור שנה, ועדיין – מדובר במיניאטורה של צרות, יאוש ואמונה שנכונה בכל עת.

בשעה כל כך קשה שגרוע ממנה כבר אי אפשר לקבל, בשעה שמוטלים כל כך נמוך ונמוך יותר כבר אי אפשר ליפול, בשעה שחרב האויב שלופה ואין אפילו כח לזעוק – או-אז מוצאים, לפרקים, שמתעוררת האמונה. אי אפשר להאמין בכוחות רגילים – מתחילים להאמין במופלא, אי אפשר לבטוח בכוחות הנפש ובאנשים – מקווים אל ה'...

מתוך המצוקה הכי גדולה, נולדת לפעמים התקווה הגדולה. כיהודים, ש'עשירים' אנו בצרות וצוקות, עלינו לזכור שדווקא בזמנים הכי קשים והכי מרים הקב"ה קרוב וחגון יותר.

עכשיו פסח. הבה ונזכיר את הדבר הפשוט, שכמה שמדברים אודותיו ורגילים בו הוא תמיד נשכח; הבה ונזכיר את האמת של יציאת מצרים, לפיה דווקא בשעה שהיה כל כך קשה וכבר בלי יכולת לנשום - אז הגיע הגואל, דווקא בשעה שבני ישראל היו שקועים במ"ט שערי טומאה, בעבודה קשה, בבדידות ובצרה - אז הגיעה הישועה.

הבה ונזכיר זאת ונשאב מכך נחמה, בשעה שהצרות הולכות וגדלות, שהרדיפות מתגברות והמצוקה היא נוראה; שעה שמעלילים עלינו עלילות שווא שוב ושוב, שעה שהלב מתפלץ נוכח השקרים שמספרים עלינו, שעה שאנו חווים רדיפות בכל הערים והעיירות. מצבם של אבות-אבותינו, לפני אלפי שנים, לא היה טוב יותר; ולמרות זאת הם נהיו לאחר מכן לעם, ניתנה להם תורה, הגיעו לארץ - הם הלכו וגדלו, הלכו והתקדשו, והאירו את העולם.

בדבר אחד נבדלים אנו לרעה מאבותינו. אבותינו במצרים, כשהחלו לחוש את השקיעה הגדולה ונוכחו לדעת כי אין להם תשועה - זעקו אל אלוהי אברהם יצחק ויעקב, זעקו עם כל לבם, עם האמת האחת והיחידה שלהם, עם כל הצער והכאב ועם האמונה האיתנה ביותר שאף אחד בלתו לא יוכל לסייע להם בצרתם.

היום הייאוש מזדחל, והוא גדול. גם אנו מרגישים כי אין לנו תשועה, כי לא נוכל לייחל לבני-אדם. אך חסרה לנו אותה אמונה חזקה של אבותינו, אותה שיבה אל ה' באמת ובלב תמים. אנו מרגישים את אותם כאבים ישנים נושנים - אך חסר לנו הצעקה, אותה צעקה גדולה ומרה...

גם היא תגיע. לאחר הצרות הגדולות והעמוקות הללו, יגיע גם תורם של האמונה הגדולה והביטחון הגדול הכרוך בה. ומי יודע? אולי מול כל אותן 'אמיתות' שהאינטליגנציה שלנו כה מאמינה בהם, מול כל אותן אמונות ב'חוקי הברזל' שסוציולוגים שונים המציאו -

אולי תקום ותתגלה אמת נעלה יותר, לפיה בחייהן של אומות,
ובפרט בחיינו שלנו, האומה הנצחית, יכולות להתרחש פלאות.
ואז, באמת, "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".

הרהורי תשובה אחדים

תרע"ה

כחודשיים לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה, כתב ר' הלל לאנשי ורשה טור נרגש. הרקע לטור – הפליטים היהודים הרבים שהחלו להציף את הרחובות, כאשר החורף עומד בפתח. במהלך חודשים אלו הצטרפו ל-330,000 היהודים המתגוררים בה עוד כ-80,000 פליטים – יהודים מערי השדה, שהוגלו על ידי הצבא הרוסי הנסוג בחשד בגידה. בנוסף, עקב הפסקת הסחר עם רוסיה, קריסת התעשייה ועזיבתם של רבים מעשירי העיר – יגבר מאוד שיעור המובטלים באוכלוסייה המקומית.

את המלחמה תאר ר' הלל מאז ומעולם כזוועה, אך את מלחמת העולם הוא ראה ב"גזרת כליה על האנושות". הוא לא היה שותף לתחושת הרוממות שאחזה במספר אנשי-רוח, ביניהם יהודים, שראו במלחמה זו הזדמנות לתחייתה של אירופה והאנושות כולה. ביומנו תאר את כל אותו "מחזה גורא [...] המהפך את האנושות כולה לגלי-פגרים ולגלי-קברים", ואף תהה בקול רם – "האמנם יצא כל העולם מדעתו?...".

.א

זכרו, יהודים, את אחיכם הפליטים חסרי הבית. לעולם אל תשכחו אותם. זכרו אותם בעת שהינכם אוכלים, בעת שהינכם שותים, בעת שהינכם מבלים עם משפחתכם, בעת שהינכם מתרווחים קמעה, בעת שהינכם נהנים בחברת ידידיכם, בעת שהינכם עולים על יצועיכם, בעת הקימה משנתכם.

אוכלים הינכם - עליכם לזכור כי רבים מאותם אחים-פליטים כבר ימים אחדים שלא באה אל פיהם פרוסת לחם דקה; שותים הינכם - עליכם לזכור את כל אותם הצמאים המתהלכים ברחובות; יש מגורים לכם ולמשפחתכם, יש לכם מקום לישון, היכן להניח את ראשכם - עליכם לזכור את הרבים הנודדים ללא קורת גג, ללא בית. ולא, אל תכנו את מה שהינכם מעניקים לאחיכם העניים בשם 'נדבה'. אין זו נדבה כי אם פריעת חוב. אלו הפליטים, אחיכם הנודדים, אינם שונים מכם במאומה - ופשיטא שאינם גרועים מכם במאומה. זה מכבר היה הוא - אחיכם הפליט - יושב כמותכם במקום מגוריו, ברוגע ובנחת, שמח עם משפחתו. אם הגורל היה חסר-רחמנות אליו יותר מאשר אליכם, אם הועיד לו לסבול יותר מאשר לכם - עליכם להקל מעליו מעט את משא-הגורל ולמתן קמעה את יסוריו. את אשר הינכם נותנים לאחיכם הפליטים, אל תתנו כדי לצאת ידי חובה, ואל תפטרו את עצמכם בכמה פרוטות. התייחסו לכך במלוא הרצינות, בכל הלב - באותה היד הרחבה בה הייתם מעניקים לילדיכם שלכם, כל אחד כפי יכלתו.

הימים הללו הם ימי תשובה. כל יהודי, יהא רחוק מן הדת ככל שיהא - מהרהר בימים הללו במעשיו בעבר ובגורלו לעתיד; יהא קשה לבו ככל שיהא - חולפים במוחו אי-אלו הרהורי תשובה; יהא קהה-רגש ואטום ככל שיהא - הוא מקיים מספר רגעים של חשבון נפש.

ומהו ה'סך-הכל' של כל אותם הרהורים וחשבונות? ה'סך-הכל' הוא קצר ביותר: כולנו חטאנו, מי יותר ומי פחות. כל אחד מאיתנו מספיק אשם בין אדם למקום ובין אדם לחברו. כולנו בטלים ומבוטלים לנוכח הגדולה האלוהית והגבורה האלוהית הסובבת אותנו. כולנו חיים אך ורק בזכות הרחמים והחסדים המיוחדים שעשו אבותינו. לפי מעשנו לא מגיע לנו מאומה. איננו מבקשים אלא לחון אותנו מ'אוצר של מתנת חיים'.

אך אנו מבקשים חסדים - ואיך נוכל לקבלם כאשר אנו עצמנו נותרים כבדי-לב וקרירים נוכח אחינו הסובלים? איך נוכל לצפות למתת-שמים, כאשר אנו קומצים בחזקה את ידינו ומעניקים פחות מאשר הננו יכולים?

כל אחד מאיתנו, אם אינו חפץ לרמות את עצמו כאשר הוא עורך את חשבון הנפש, יזכור נא את עצתו של דניאל "חטאך בצדקה פרוק" (את חטאך תפדה באמצעות הצדקה). אמת, איננו חטאים כנבוכדנצר. אך, אדרבה, אם הצדקה היא סם-רפואה רוחני אפילו לחוטאים כבדים - הרי שעבורנו, אנשים רגילים עם חטאים רגילים, היא ודאי תעלה ארוכה רוחנית.

נותנים אנו למישהו צדקה - הרי חייבים להרגיש אותו, להרגיש יחד עמו. ואם מרגישים אנו כך, ונכנסים למצבו ולמעמדו - האחוה ותחושת האחדות מתגברת, ואנו נעשים יותר קרובים, יוצאים יותר מה'אני' העצמי שלנו, הצר והדחוק. כך אנו משתחררים יותר ויותר מהאגואיזם, וממילא נעשים יותר רוחניים, טהורים וצחים.

ב.

כל זה נאמר ביחס לצדקה רגילה. אך כמה גבוהה ויקרה היא אותה צדקה כאשר אינה מכונה כלל בשם 'צדקה', אלא מוענקת כפריעת חוב. בפרט כאשר אותו חוב משולם לאחים גלמודים ואומללים

שגורשו בפחד - מוות, בעינינויים בלתי ניתנים להיכתב, וברעב. החסד אשר נגמל עם אותם אנשים, כאשר הוא נגמל באופן ראוי - הרי הוא הגבוה ביותר, הטהור ביותר, ולצד זאת - הנצרך ביותר. אלא שעל כך משיבים, דרך כלל, בשאלה: וכי מאין ניקח? והלא הנותן בעצמו הוא עני מרוד, ואיך אפשר לדאוג במצב כזה לאנשים אחרים?

אמת. כאשר אנו מכוונים 'לצאת ידי חובה', להשלוח את עצמנו, להישאר רגועים - אז הקושיה באמת חמורה. אך כאשר איננו חפצים בכך, כאשר אנו חפצים לשמוע בצורה בהירה את הקול הפנימי, כאשר אנו בודקים וחוקרים את עצמנו עם ה'נר' ה' נשמת אדם' - או-אז רואים בחוש שכאשר יש אהבה ויש רצון טוב, אפשר לעשות הרבה מאד עבור אותם עניים וגלמודים גם בתקופה הנוכחית הקשה. הנה נמצאו אנשים טובים שייסדו את בתי התמחוי עבור הזקוקים לכך בדחיפות. הנה נמצאו גם בעלי לב חם ורגיש שנתנו את הכסף להחזקת אותם הבתים (אגב: מאד רצוי ומבורך שמספרם של אותם התומכים בבתי התמחוי יגדל באופן משמעותי, ואותם התומכים עוד יגדילו את תמיכתם. לחם לרעבים - זוהי העדיפות הראשונה והנחוצה ביותר).

אמת. זו אינה תקופה טובה עבור כל אחד מאיתנו. אך הבדל גדול יש בין איש לאיש, בין דלות לדלות, בין דחיפות לדחיפות. מבין אלו האומרים שאינם יכולים ליתן - ישנם לא מעט המזילים את כספם על מותרות. לצורכם האישי - חייבים אפילו מותרות, אפילו דברי לוקסוס. ולאחיכם ובשרכם - ולא כלום? אף לא ההכרח הראשוני?

יכול אדם לרמות את חברו באמרו: "אינני יכול לתת". אך קיים ביטוי תלמודי: "הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות" - את חברך

תוכל לרמות, אך את מצפונך האישי לא תוכל לרמות, את בוחן הלבבות לעולם לא תוכל לרמות.

סועד הינך בחברת בני משפחתך - מדוע לא תזמין אל שולחנך אחד מאותם הפליטים? לו היה כל אחד - ולו רק מקרב אותם בעלי יכולת - לוקח אל שולחנו ולו גם פליט אחד, שאלת הפליטים הייתה נפתרת בחלקה. לו היה כל אחד נפרד ממעט מותרות, ומקדיש את הכסף לאותם המקומיים הזקוקים לכך ולאותם הפליטים - הרי שסבלם של האחרונים לא היה כה רב.

הנה מתקרב היום הקדוש. בכל יום כיפור מזיל יהודי מכיסו הון רב לצורך נרות ולצורך כפרות. אך איזה נר ישווה בגודלו לנר הנשמה? ומה יעלה את אורה של הנשמה יותר מאשר אור האהבה והרחמים? ואיזו כפרה תגדל מכפרת הצדקה? את אותו כסף של נרות וכפרות - כאשר כבר הבחין הרב מיקלשנסקי - יש לתת לנצרכים, לפצועים ולפליטים.

כולנו ניצבים לפני כסא המשפט. כולנו מצפים לרחמי שמים. הבה ונראה שליבנו אינו כאבן, הבה ונפתח את ליבותינו ואת ידינו לאחינו האומללים. יש לתת את כסף הנרות והכפרות לסייע בידם, כאשר כבר קראו הרבנים. אך זה עדיין מעט. במקרים כאלו אסור להיות מחושבים מדי. מסרו את כל החשובות - האהבה האמיתית איננה יודעת מחשובנות. השכול הוא גדול - בואו אליו במלוא הרגש שלכם; הסבל הוא גדול - בואו אליו עם כל הונכם.

על גבול שני עולמות

תרע"ט

בשנות מלחמת העולם הראשונה מנהל ר' הלל יומן ובו הרהורים, פירושי חסידות, חוויות מיסטיות, דברי חיזוק ותוכחה כלפי עצמו, תיאור חלומות וחזיונות בהקיץ, חישובי קץ ותפילות. חלק מהיומן הוא מפרסם מאוחר יותר בכתב העת "התקופה" תחת השם "על גבול שני עולמות: מתוך ספר רשימות של חולם".

צייטלין מאמץ באותן שנים את חושי הפנימיים כדי להבין את מוראותיה ומאורעותיה של המלחמה. הוא "חולם חלומות נפלאים" המגלים לו את המתרחש, את העתיד להיות או את משמעותם של הסבל וההרג. "בשנים תרע"ד-תרע"ה", הוא יכתוב לימים באוטוביוגרפיה הקצרה שלו, "שרוי הייתי כמעט באותו מצב של אכסטזה שנמצאתי בו בראשית הכרתי את החב"ד. הגעתי אז כמעט למדרגת 'חוזה חזיונות'".

י"ג שבט

קיוויתי לשלום - ואיננו. מלאכי השלום לא סוככו עלי. אינם באים לאוהלי אנשים שכמוני, - ומה יהיה?
שבע אני כעס ורוגז מכל עבר ופנה. שופך אני את חמתי והלהבה מתגדלת ומתפרצת, - ואני אנה אני בא?

בוודאי רבים הם חטאי ופשעיי, אם יוצרי לא יחונני, אבל נפשי
הלא שואפת כל-כך לגאולה.

אין שלום בחוץ ואין שלום בבית. מלחמת-העולם הולכת
וגדלה, הופרע גם השלום בין אשכנז ואמריקה, - מתי יבוא הקץ
לשפך הדם? מתי יבוא השלום, המנשא עתה בפי כל ואין מגיע
אליו?

ואולי חטא גדול הוא לחפוץ בשלום-בית בשעה שהופרע
השלום בחוץ והחורבן העולמי כל-כך גדול. הלא כה דבר ה' אל ברוך
בן נריה: "את אשר בניתי אני הורס ואת אשר נטעתי אני נותש, ואתה
מבקש לך גדולות- אל תבקש!"

אבל ברוך בבקשו "גדולות", בבקשו "מנוחה" - הלא ביקש
"רוח-הקודש", דבר אשר לא לחוטא שכמוני לבקשו, ומה אני
מבקש? - הלא אך מעט מנוחת-הגוף ומנוחת-הנפש, - האמנם גם
זו יש בה משום "גדלות"??...

אור ליום ד' אדר

מאז רשמתי את דבריי פה בפעם האחרונה עברו עלי הרבה סערות
רוחניות, טרדות ורוגזות קשות. קשה למסור את הכל. הכל,
כמדומה, כהוגן וכשורה, והכל - כל-כך רע. הוי! אנה אלך? אנה
אנוסה? אנה אנוסה מצרות, מצרות לבבי וממכאובי? אנה אנוסה
מכל אשר תחזינה עיני סביבי? -

או היש מילים בפי לספר את הנעשה סביבי? האוכל לספר
אפילו מקצת מן המקצת?

ואם אספרה כמו, - הלא עוון הוא לדבר על מה שאין כל מילה
בעולם יכולה לבטא...

פה רק השתיקה, רק הדומייה...

והייאוש בתוך הכל ומעל הכל, זוחל הוא ונכנס ואוחז בכל אדם וממלאהו כולו -

”בוקה ומבוקה ומבולקה ולב נמס ופיק-ברכים וחלחלה בכל מותניים וכל פנים קבצו פארור”-

וגם אלה הדברים העזים אינם מביעים אף במעט מן המעט מה שנעשה עתה ומה שמרגישים -

”מזי-רעב ולוחמי-רשף וקטב מרירי ושן-בהמות אשלח במ עם חמת זוחלי-עפר”.

זוחלים מן העפר וכל מיני שרצים מאוסים, ממלאים את האוויר ומעפשים אותו ונעשים שליטים בעולם הישראלי, נעשים למנהיגים ולבוני-האומה, בעוד אשר רק לסתור את כל דבר טוב מגמתם, להרוס את המעט, מה שנבנה בישראל במובן הלאומי, לבצוע בצע לנפשם, להכאיב ולהשחית את כל יופי וכל נשגב.

ואני אנה אני בא? אנה אני בא עם אנחתי ונהמתי-לבי? האוכל להילחם בכל אלה הנחשים השוכים, בין שהם מבעלי ההפקר ובין שהם לובשים חלוקא דרבנן למען מלא חוריהם כסף, למען אכול ושתה והשמן בעת אשר ”מצדנו נופל אלף ורובה מימיננו”?

וגם לבעלי-רחמים הם נעשים. ובכיס הם מצלצלים ולנדבות הם קוראים, והכל לשם מה ועל שום מה? הכל בשביל למשול בהמון האומלל, הרעב והמדוכא בעוני, אשר לא היה כמוהו, למוץ את דם התמצית שלו, להשפילהו ולהכניעהו תחת-יד אלה, אשר שם ה' תמיד בפיהם ולא בכליותיהם -

ומסביב -

גם רעב ללחם, גם צמא למים, גם לשמוע דבר ה'.

היש לי הזכות לקרוא אליך, אתה, אשר אין לך שם? האמנם יש לי, החוטא, הנבוזה והמלא בושה וכלימה, הזכות לצעוק אליך?

אתה יודע את מכאובי, אתה ידעת את נהמת לבי ואנחתי מך לא
נסתרה, - הביטה וראה את עניי, הביטה וראה את חרפתי!

י"ט אדר

בשעה שאני מדבק מחשבתי באלוהים וקורא וצועק בצעקה פנימית
ובחזקה והנני מבקש תשובה על שאלת העולם: מלחמה או שלום?
- יש אשר נדמה לי על-ידי סימנים שונים, שאמנם השלום הולך
וקרב; אבל בשעה שאני מסתכל בעולם ובחיים - היאוש תוקפני
ונדמה לי, כאלו נגזרה גזרת-כליה על האנושות וביחוד על עם
ישראל, הנרדף והמטולטל ומושלך בתוך כף-הקלע ובניו כמו
שכוחי-אלוהים מתים ברעב ובקור ורבים מהם מושלכים בראש כל
חוצות והם הפקר לכל צר ואויב, לכל חומס ורומס מפנים ומבחוץ.
ומה אומר לי לבי?

הלב מקווה, אבל מה שמסביב נוסך רוח-ייאוש בהכרח...
וככה, בין תקווה לייאוש, יש אשר אני נרדם בבוקר ורואה
חזיונות, פעם מעציבים ופעם משמחים, והולך ונשנה חזון הספר
(שעליו דיברתי למעלה) וגם חזון העפיפה, ואז רגליי ניתקות מן
הארץ ואני עולה ועולה, שט ושט, ויש לי אז הרגשה ריאלית משוטי
ומעליתי, ותמיד אני אומר (בחזון) לבני-ביתי: "הלא רואים אתם,
שאפשר להתרומם למעלה וללכת על-פני האוויר כמו שהולכים על
הקרקע".

וגם בשבת שעברה נשנה עלי החזון הזה ואומר (בחזוני) לבני-
ביתי: "הנה רואים אתם, בניי, שאותו האלוהים, הנותן כוח לבני-
אדם ללכת על-פני האדמה, הוא הנותן גם כוח לכת על-פני
האוויר"...

י"א ניסן

והולך סובב הרוח... ועולה אני ויורד, יורד ועולה. אין עמדה לרוחי. אין מנוחה. והמנוחה כל-כך נחוצה היא לי. כל-כך אני מתגעגע על המנוחה. הוי, ריבונו של עולם מעט מנוחה תן לי! ונכשל אני בעוונות ונופל, והזמנים עתה הרי גדולים המה מאוד ולגדולות ולנצורות הם קוראים, ואני מושלך ברפש של ענייני-תוהו וסגור בפינה צרה של ויכוחי-מפלגה וויכוחי-עיתונים. מתי אצא לרווחה מן העולם הקטן, המכווץ והמצומצם, שבו אני נתון על-כרחי?

קול ה' קורא בכוח גם בהדר וגם בדממה דקה: שובו אלי ואשובה אליכם, השליכו את כל ענייניכם הפעוטים והדלים וגם את כל דעותיכם הקדומות והמצומצמות והצרות. שאו מרום עיניכם, ראו עולמות אין-סוף, אשר בדברי יחיו, בדברי ינעו, יזרחו, ישקעו, יעלו, ירדו, אלי ישתחוו, לי יאזינו. אף בכדור השפל הזה. אשר בו אתם נתונים, הלא חדשות אני בורא, מעשים כבירים, אשר לא נעשו עד הנה, מלחמות ומהפכות, אשר לא היו כמוהן. והלא רואים אתם, כי ממשלת-הזדון עוברת מעט מן הארץ וממשלת-הצדק מתעדת לבוא. הנה הולכת היא וקרבה מיום ליום. ואתם, בית-יעקב, מה אתם עושים? - רַדף אחרי תוהו, שְׁקַע בהבל, הָעָרַם וּשְׁקַר, בקש תאוה, בקש כסף וכבוד. ואף הטובים שבכם, מה הם עושים? - מחלוקת בשביל דברים של מה-בכך, ריב-מפלגות, ריב-לשונויות, השתקעות בקטנות, פרוגרמות צרות, פוליטיקה של לא-כלום, עניינים יגעים ונפתלים מפח-נפש ודאבון-נפש, שנאת-חינם בלי קץ. ומתי יבוא הקץ לכל אלה?

ואף אתה, הלל! הנה שואף אתה אל על, אבל אין לך כל כוח לעלות ולעלות בלי מעצור. מתאמץ אתה לעלות - ונופל. עולה -

ונופל. חסרה לך המנוחה ללכת בצעדים אמיצים בדרך ישרה וסלולה.

אבל, אבי שבשמים! ממאי אבקש אותה המנוחה הדרושה לי, אם לא ממך, אבי-השלום, ששמך שלום? וממאי אבקש כוח ואומץ, אם לא ממך, כוח כל הכוחות, אשר בידך הכל ו"בידך לגדל ולחזק לכל"?!?

חזקני נא. אמצני נא. אל-נא תתנני בנפש צרי. אל אבוש. אל אכלם. אל תתנני לנפול. תמכני בימינך. מאוצר מתנות-חנם חנני. חנני בחסדך, כי רק כך ישועתי.

בפתחנו את ספר התנ"ך

תרפ"ג

בשנת תרפ"ג (1923) שימש ר' הלל למשך תקופה קצרה עורך ביטאון "המזרחי" שיצא לאור בוורשא. לצד עבודת העריכה, פרסם בו גם מספר רשימות קצרות. הרשימה שלפנינו התפרסמה לקראת שבת "נחמו", וצייטלין מביע בה את יחסו המורכב אל התנועה הציונית, שידע עם השנים מעלות ומורדות. מחד, הוא לא חדל מעולם לכתוב אמנם על הסבל ועל הצורך בהטבת מצבם החומרי והכלכלי של יהודי מזרח אירופה, מאידך, הוא ראה את פתרון המצב ככרוך בתחייה רוחנית עמוקה של העם.

ברשימה זו הוא אינו מחפש אשמים אלא להתמודד עם הייאוש – באמצעות נבואות הנחמה שבתנ"ך.

חטאנו בכפליים, ולקיננו בכפליים, והנחמה? גם הנחמה באה בכפליים, אבל איך?

היה היו לנו נחמות גדולות בשנים האחרונות, אף כי הבהלות והייסורים גדלו ורבו עליהן, על הנחמות ההן, אלפי פעמים. יצאה בת קול של הממשלות התקיפות ואמרה: שובו בני ישראל לארצכם! יצאה בת קול זו ועדיין אנו רחוקים מארצנו ואין אנו יכולים לא "לראות ולהשתחוות" ולא לעשות, לעבוד ולפעול בארצנו כחפצנו.

באשמת מי נעשה הדבר הזה? רבים הם האשמים. רבים לאין קץ הם הסנבלטים של עתה. אשמות הן גם הממשלות התקיפות עצמן, אשר מצד אחד אמרו לנו "שובו לגבולכם", ומהצד השני לא נתנו לנו את הכח ואת היכולת לשוב. אשמים הם שכנינו בארץ ישראל ועוד יותר אשמים הם אותם המגרים אותם בנו ומשסים בנו את האלמנטים היותר רעים שבהם. אשמים גם אנחנו, אשר לא נענינו לקול הקריאה הגדולה הזאת בכל אותה הקדושה ובכל אותה התוקף הדרושים. לא עשינו מה שעשו "שבי הגולה" בימי עזרא ונחמיה. אשמים הם גם העומדים בראשי התנועה, כי היו לישראל רק לפוליטיקאים ולא לעזרא ונחמיה, אף ששמן הם מזכירים תמיד...

אבל לא לבקש אשמות יצאנו הפעם, אף לא לבקש את האשמים, כי אם להגיד את אשר ידוע לכולנו: יאוש נורא מתגנב עתה אל לב רבים אשר רק הצהרתו של בלפור, ובכלל ההצלחות הדיפלומטיות הביאו אותם או השיבו אותם לציון. אנו, אשר תקוותנו קשורה באלפי שנות ההיסטוריה שלנו; אנו הבאים בכח היעודים הקדושים של נביאנו; אנו הבאים בתוקף הבטחתה של התורה "ושב ה' את שבותך" וגו'; אנו היודעים, כי סוף סוף תשובה השכינה ועמה עמה לציון - אנו רק מצטערים שעבודתנו בארץ ישראל אינה מתקדמת באותה המידה שצריכה הייתה להתקדם, אבל ליאוש אין כל מקום בלבנו. אם לא חדלנו להאמין ולקוות בעת שישבו בארץ ישראל רק מתי מספר של זקנים ומקבלי חלוקה, על אחת כמה וכמה שלא נחדל מהאמין ולקוות עתה, בהיות לנו בארץ ישראל גם קולוניות [=מושבות] פוריות, גם חלוצים אמיצי כח, גם תעשייה יהודית, גם מסחר יהודי, גם עיריות כ"תל אביב", גם צלה של איזו אוטונומיה יהודית, אף כי מכל אלה עוד רב הדרך אל "הבית הלאומי" המובטח לנו מאת תקיפי עלמא הדין...

וגם כאשר יתגנב הספק אל ליבנו די לנו לקחת את ספר התנ"ך ביד ולקרוא את הנאמר לנו מאת נביאנו על דבר ה' החי תמיד בקרב ישראל, המעורר אותו לתחיה ומשיב אותו, אף אם ביד חזקה ואף על אפם וחמתם של התקיפים - לארצו.

מיד כשאנו פותחים ב"נחמות" הרינו קוראים: "כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה. יבש חציר, נבל ציץ, ודבר אלוהינו יקום לעולם".

"כל הבשר חציר" - ומה לך, היהודי, כי תשים לב לדבריהם של בני אדם ולהבטחותיהם הבל, אם דבר ה' אתך?

"וכל חסדו כציץ השדה" - ומה לך, היהודי, אם הממשלות התקיפות הטו לך חסד בדבריהם ועשו לך את ההפך ממה שדיברו? הלא אך בני אדם הם, אשר חסדם יציץ ויחלוף...

ומה לך כי תדאג, היהודי, על רוכסיה ועקמומיותיה של הפוליטיקה? מה לך אם "יבש חציר" ואם "נבל ציץ"? "דבר ה' יקום לעולם". מה שמובטח למשה ולכל הנביאים בוא יבוא - "כי לא איש אל ויכזב".

שלום, או הכל שלך?

תרפ"ג

ר' הלל כתב פעמים רבות בנוגע לערבים יושבי ארץ ישראל. כבר בקונגרסים הציוניים הראשונים הוא ראה ב"שאלת הערבים" סוגיה שיש לעסוק בה בכובד ראש, ובשל כך גם נטה להעדיף את הטריטוריאליזם.

בשנת תרפ"ב (1922) העניק חבר הלאומים לבריטניה את המנדט על ארץ ישראל, במסמך שכלל את הצהרת בלפור ואת ההתחייבות להקים "בית לאומי" ליהודים. שטחה של הארץ כלל את עבר הירדן המזרחי, שבפעילות ההתיישבותית היהודית היה חלק בלתי נפרד מארץ ישראל. אולם בתהליך שהתרחש במספר שלבים הופרד עבר הירדן המזרחי מן המערבי ("פלשתינה"), והוענקה שם אוטונומיה לשושלת ההאשמית.

במאמר שלפנינו מציג צייטלין את עמדתו ביחס לערבים יושבי הארץ, לשלום, לווייתורים טריטוריאליים מופלגים ולגבולותיה של שתדלנות פוליטית.

החפצים אנו בשלום? - בוודאי חפצים אנו בשלום. המוכנים אנו לוותר הרבה בשביל השלום? - ותרנים גדולים אנחנו בטבע, וביחוד כשבאים אלינו בדברי שלום. עם של שלום אנחנו מאז ומעולם.

שלום הוא "שמו של הקדוש ברוך הוא", "תלמידי חכמים מרבים שלום" ו"לא נטעו הנביאים בפי כל הבריות אלא שלום".

אבל כי יבוא איש או עם ויאמר לנו כי "למען השלום" ניתן לו את כל מחמד נפשנו, את כל בבת עיננו, את נר נשמתנו - כלום ניתן גם את זאת? כלום נותר על התורה כולה בשביל השלום? כלום נותר על ארץ אבותינו, על ארץ ישראל, בשביל השלום? דבר זה הוא לא רק למעלה מכוחותינו, כוחות בני אדם, כי אם גם מצווים ועומדים אנו מפי הגבורה לבל נעשה כזאת אם חפוך נחפוך. אם חפצים אתם בכספנו למען השלום - נתון ניתן; אם חפצים אתם, כי נלך עמכם שלובי-זרוע ונהיה לכם לעזר במילוי דרישותיכם הצודקות - עשה נעשה גם את זאת. אבל אם אומרים אתם כי נותר בשביל השלום על עצם הווייתנו, על עצם קיומנו הלאומי, על חזון נפשנו במשך של אלפי שנה, על חיינו ועל הבסיס של חיינו - הארץ אשר ניתנה לאבותינו, לנו ולזרענו אחרינו - אלפי פעמים לא!

אם אין בכוחנו להילחם עמכם ולקחת את העושק מתחת ידכם - נחכה לימים טובים מאלה; אבל כי נמסור לכם בידיים את כל היקר והקדוש לנו - כלום מטורפים וחסרי דעה אנחנו, כי נשליך לארץ את הפנינה היותר יקרה שלנו, כי נבוסס אותה ברגלנו וכי נתננה לכם על לא דבר?

בוודאי חפצים אנו בשלום עם הערבים. בוודאי נכונים אנחנו לותר על הרבה מזכויותינו בכדי לחיות בשלום עמהם. אבל כי נותר בשביל אותו השלום על עצם הזכות שיש לנו על ארץ ישראל, כי נהפוך בעצמנו את הצהרתו של בלפור ל"נייר העשוי לצור על פי צלוחית" וכי נקרע חלקים גדולים מארצנו ונאמר לכל כי לא לנו הם - כלום זהו שלום? הלא זו היא קפיטולציה [כרסום ריבונות] לאומית, הלא זו היא הריסת קיומנו! הרי זו היא ביטול ישותנו הרוחנית והגשמית גם יחד!

שלום, או הכל שלך?

אמת הדבר, כי בכל קונגרס וקונגרס ציוני מחליטים לפנות בדברי שלום אמת אל הערבים ולעשות כל מה שאפשר בכדי לפשט את העקמומיות שבלב הפוליטיקאים שבהם, אבל מדרישת-שלום שכזו עד ויתור על חבל גדול של אדמת ישראל, ועד ויתורים עיקריים ושורשיים אחד אחר אחד, אשר יביאו סוף כל סוף, אם לא יושם קץ להם, לידי התרוקנות התוכן של הצהרת בלפור - רב מאוד הדרך!

ולמה זה יתפלא הד"ר ויצמן (בנאומו האחרון אשר נאם באמריקה) על שמצד אחד מחליטים הציונים לפתוח בשלום עם הערבים ומצד אחר הם מתמרמרים על צעדי-ההתקרבות עם הערבים שנעשו בעת האחרונה על ידו? אנחנו, אנשים פשוטים, לא פוליטיקאים, מבינים את הדבר הפשוט מאוד: יש גבול לשלום ולהתקרבות, אבל הד"ר ויצמן עובר את הגבול ההוא... אפשר לוותר על פרט זה או אחר, אבל איי אפשר לוותר על העיקר... קריעת חבל עבר-הירדן מארץ-ישראל והינתנו לערבים בתור ארץ השייכת להם לבדם - בזה יש משום ויתור על העיקר. ויתור על העיקר רואים אנחנו גם בדברים אחרים הנעשים בעת האחרונה למען השלום. שלום שכזה לא יתכן! לשלום שכזה לא נושיט יד לעולם!

לא פחות מן הד"ר ויצמן אנו יודעים, כי פלשתינה, אף אם תהיה כולה מלאה יהודים, היא אי בודד בים הגדול של המוני הערבים הרבים. לא פחות מן הד"ר ויצמן אנו שואפים לשלום עם אלה שמאוחדים אנו עמהם גם בגזע, גם בהיסטוריה של תקופת הזהב שלנו בספרד, גם בשכנות, גם ביחסים מדיניים רבים ושונים. אבל אומרים אנו ביחד עם זה: הערבים פְּהֻצוֹתָם [במחלוקתם] על עיקר ההצהרה הבלפורית, בְּפָפְרָם בעיקר השייכות שיש לנו לארץ ישראל, בְּחֻשְׁבָם אותנו לסתם זרים הבאים לנשל אותם, את התושבים

העיקריים, מאחזותם - הרי חפצים הם שניתן להם לצמיחות אחת משלוש המתנות הטובות שנתן לנו הקדוש ברוך הוא, על ידי ייסורים גדולים ונוראים - ארץ ישראל. הערבים אומרים: תנו לנו גם את הנפש, גם הרכוש. כלום זו היא קריאה לשלום?

עלינו להוכיח לערבים את כל שקריותה של העלילה, כי חפצים אנחנו לנשל את מיישהו מאחזותו. איננו חפצים לעשות שום רעה קטנה שבקטנות למי שהוא. חפצים אנחנו רק כי יתנו לנו לשבת במנוחה בארץ ישראל ולעמול ולעבוד בה ביגיע כפיים. חפצים אנחנו רק לחרוש ולזרוע, לבנות ולנטוע. חפצים אנחנו להשקות את הארץ השוממה בזעתנו ודמנו. הארץ השוממה שתהיה לגן-עדן על ידינו תביא לערבים ברכה מרובה מזו שתביא לנו היהודים. להיות מספר הערבים פי שבעה או פי שמונה ממספרנו בארץ ישראל - ורב יהיה מספרם של הערבים בארץ ישראל ממספרנו אנו, אף אם נכניס שלוש מאות אלף או ארבע מאות אלף יהודים בשנים הקרובות - הלא ייהנו הם מן הטוב אשר נביא לארץ הרבה יותר מאשר נהנה אנחנו.

אלה הם הדברים אשר עלינו לדבר לערבים השכם ודבר. אלה הם הדברים האמיתיים, הנכונים והישרים, שסוף סוף ימצאו מסילות בלבבות שכנינו בארץ ישראל. סופה של אמת לנצח. זו היא אמונתנו מעולם, ובאמונה זו נחיה.

נא אשר נא את דברינו לערבים בהמון עובדות לקוחות מן החיים. נראה להם על כפרי הערבים, אשר נבנו ונוסדו סמוך לקולוניות של היהודים ויושביהם מתקיימים ומתפרנסים רק בזכותם של הקולוניות ההן. נראה ונוכיח להם, כי מכל מוסד ומוסד בארץ ישראל מרוויחים הם, הערבים, בראש ובעיקר. נוכיח להם באותות ובמופתים, כי במעשי-המשטמה שלהם הם רק מחריבים את הארץ

שלום, או הכל שלך?

וגורמים חורבן וגלות להם עצמם. וההתנגדות לקונצֶפְסְיָה [זיכיון] של [פנחס] רוטנברג תוכיח.

"לחיות בשלום עם הערבים" - היינו: לבנות את הארץ, להרים את המצב האזרחי והקולטורי של כל התושבים, לסולל מסילות ולכונן פבריקאות [בתי מלאכה], לסקל את המקומות החרבים ולהכינם לזריעה ולישוב, לייבש את הביצות ולנטוע יערות. עבודות כאלו וכאלו יכניסו זרם של חיים אשר ישקה גם את העובדים העברים גם את העובדים הערבים. אלה הם דרכי השלום באמת. אבל לא אותם הוויתורים המדיניים, שמוותרים האנגלים לערבים על חשבוננו, אף לא הוויתורים שמוותר להם ויצמן על חשבוננו הם דרכי-שלום. זו מצד האנגלים פשיטת הרגל להצהרתו של בלפור ומצד ויצמן - פוליטיקה מסוכנת לעניינינו בארץ ישראל!

כותב הטורים האלה תמים דעות הוא עם שיטת הבניין שאחז בה ויצמן בעת האחרונה, שיטת ההרחבה והכינוס, שיטה של פתיחת שערים בפני כל המוסדות היהודיים וכל בעלי ההון החפצים לעבוד בארץ ישראל. חושב אני, ככל האוחזים בשיטת הבניין, שה"סוכנות היהודית" צריכה להיות סוכנות יהודית כמשמעה, סוכנות, שלכל היהודים ישנם באי כוח בתוכה ולא לציונים בלבד. באחת: מחזיק אני בשיטתם של בעלי "עת לבנות". אבל באותה שעה עצמה מתנגד אני לשיטת הוויתור הקיצוני בנוגע לדרישותינו המדיניות מאת האנגלים והערבים. שיטה זו שמחזיקים בה סמואל ויצמן, שיטה של חנופה לערבים והוויתור על הכל, לא תיתן באמת כל אפשרות להתכוננותו של ה"בית הלאומי ליהודים בארץ ישראל", שעליו מדברת הצהרת בלפור. מכל מה שמדברים ועושים סמואל ויצמן בנידון זה הנני שומע רק אחת: הכל לערבים! הם הרבים בארץ, הם אדוֹנֵי הארץ, ועל היהודים רק להתחנן, להתרפס לפניהם ולצפות לחסדם. אם פורעים הם פרעות בתוכנו - צריך לשתוק ולסבול. אם

זובחים הם את מבחר בנינו - צריך להושיב שופטים ערבים אשר ישפטו את הזובחים, צריך להושיב את הזובחים בבתי הסוהר למראית עין ולשחררם אחר כך אחד אחר אחד.

ויצמן אוהו באמת הבניין - אשרהו!

ויצמן אוהו במידת השלום - אשרהו!

אבל ויצמן אומר לערבים: מצפים אנו לחסדכם -

אבל ויצמן אומר לערבים: הכל שלכם -

כאן אנו אומרים: עמוד.

אחינו! איש לא מלא את ידך לוותר על עמדתנו הלאומית ועל עתידנו בארץ ישראל!

דבר לעמים (פרקים)

תרפ"ח

"דבר לעמים: חזון על גוים ועל ממלכות, תורת בני נח ושירות-תפילות על שלום העולם ועל שיבת השכינה למקומה", הוא שמו של ספרון שהוציא ר' הלל בשנת תרפ"ח (1928), אחד מכמה ספרונים "רוחניים-חברתיים". לספרון זה הקדים דברי התנצלות: "לא נביא אני ולא בן נביא, אף לא שוגה אני בדמיונות לחשוב כי אותו הדבר אשר בשמו אני מדבר את דברי לעמים בספר הזה שלוח הוא אלי מגבהי מרומים. יודע אני כי הדבר הזה – דברי שלי הוא, פרי מחשבתי-הרגשתי, קול נשמתי-יחידתי".

לאחר התנצלות זו, מציג צייטלין את "מאורעות העולם לאור הנבואה", ואת הדרך שבאמצעותה ניתן יהיה להגיע לשלום עולמי. הוא פונה אל כל אחת ואחת מאומות העולם הקשורות בתפיסתו למצבו של העם היהודי בהווה, ונושא אליהם דברי תוכחה, חזון ועידוד.

לבני ערב

הגם אתם, ערבים?

הגם ביניכם, אחים קרובים לבני ישראל, יימצאו אנשים הרודפים את בני ישראל ומתנפלים עליהם בשובם לארץ אבותיהם?

הגם ביניכם יימצאו אנשים המכים את המוכה, זורקים אבן אחר הנופל, ודוחפים לתוך התהום את המושיט יד וצועק: הצילו, הצילו?
הגם ביניכם יימצאו אנשים החפצים לראות סביבם רק "ולד אל מות" - ולא בני-ישראל אמיצי לב ומלאי מרץ המביאים גאולה לא רק לעצמם, כי אם גם לכם, אחינו בשרנו?

למי היא אותה היד המפרדת בין אחים ומלמדת אותם להתנפל כחיות הנכונות לקרוע סגור לב טרפם? - הלא יד השטן היא!
ערבים! עד מתי תניחו לאותה היד הזורעת און וקוצרת עמל למשול בכם, להטותכם לכל אשר תחפוץ ולהשליכם לתוך פי הגהינום?

ערבים! עד מתי תהיו כזרים לבני ישראל בשמעכם לקול המסיתים אתכם לשים סכינים בלבות אלה מבני ישראל המהפכים ארץ עֲרֵבָה וְשׁוֹקָה לגן ה'?

ראו נא, ערבים, מה הייתם אתם טרם החלו בני ישראל לשוב לארץ אבותיהם? עבדים אומללים משוללי זכויות-אדם, אברים מדולדלים, משפחות קרועות, פזורות, מחולקות ונלחמות תמיד אישה ברעותה בלא עבר, בלא עתיד, בלא הווה, בלא דעת תולדתם ובלי הכרת-עם. ומה הנכם עתה?

בני ישראל הכניסו זרם של חיים סואנים בארץ הקדושה וקול החיים ההם צלל בנשמותיכם ויעורר בהן זיכרונות העבר הגדול ותקוות עתידות גדולות, אמץ לב, עוז ואמונה, עצם קרב אל עצם, בשר לבשר, משפחה למשפחה, רוח לרוח ונשמה אחת חיה בכל אלה, -

ומה הוא הגמול אשר חלק מכם, ערבים, משלם לבני ישראל בעד זה? שומעים הם בקול שונאי ישראל ונעשים גרון בידם לכרות את העצים הרכים הנושאים פרי ברכה ואושר גם לכם, גם לאנושיות כולה.

הלא כל דבר הנחש-השטן אליכם: "בני ישראל אומרים לגרש אתכם מן הארץ הקדושה".

אבל האינכם רואים, אם לא הוכיחם בסנוורים, כי מאז החלו בני ישראל לחרוש ולעבוד אדמת הקודש, לטעת שם כרמים ולבנות בתים, גדל ועצם מספרכם למעלה ראש?

ואף גם עתה לו הנחתם לבני ישראל לעבוד עבודת הקודש בארץ באין מפריע, לבנות בתים, לסול מסילות, לייבש ביצות ולסקל שדות, לזרוע ולנטוע נשמות - הלא עשרתם וגברתם אתם על אחת מאה?

שוטני בני ישראל, אשר עוינים הם גם אתכם, בכל דברי החלקות אשר יביעו באוזניכם, יודעים את כל זה היטב; ורק מדעתם היטב את הברכה הרבה אשר בני ישראל מביאים לכם ולארץ, הם עמלים להקים חומת סינים ביניכם ובין בני ישראל; על כן הם עמלים לעקור משורש כל רגש אחווה מליבותיכם. אין הם אוהביכם-שקר, חפצים, כי בני אברהם ויצחק יתאגדו ויתאחדו ויתערו בארץ. מפרידים הם בין בני אברהם ויצחק למען הורידם, למען השפילם, למען החלישם ורשת את מקומם.

עצתם לא תקום. הארץ הקדושה ניתנה רק לבני אברהם. אוי למי שחושב מזימות להפר עצת ד'!

אוי להם ואוי גם לאלה מכם שאשר ילכו בעצתם; אשר יניחו מכשולים על דרך בני ישראל, בוני הארץ; אשר לא בלחם ומים יקדמו את אחיהם, בני ישראל, שבי הגולה, כי אם בחרב ובחנית... ראו נא! צעירי בני ישראל באים אליכם עייפים ויגעיים, רעבים וצמאים, פניהם כחשו ורגליהם בצקו, כיליון-נפש בעיניהם ודבר לכם בפיהם: יחד נבנה את בית אברהם. הצלנו את נפשותינו מן הרוצחים ברוסיה ואוקראינה והקריב נקריב אותן על מזבח הארץ הקדושה לכולנו.

ומה משיבים להם רבים בכם?
רוסים אתם, בולשביקים אתם! - לא לכם ולנו לבנות את
הארץ...
האב האחד לכולנו - אברהם - רואה את כל זאת וסופק את
כפיו: הלזאת גידלתי ורוממתי בנים, כי ידכאו וירוצצו אלה את אלה?
ואבי כל האבות, אבי כל העולמים, מה הוא אומר?
אוי להם לבני אדם הנותנים לאחיהם אבנים במקום לחם, ואוי
לארצי אשר חרבה ושוממה היא בחטאתם!
הקשיבו אפוא, בני ערב, לקול אברהם אביכם ולקול אביכם
שבשמיים אשר "אללה" תקראו לו ואשר אבותיכם-אבותינו "אל
שדי" קראו לו.
הושיעו לאחיכם, בני ישראל. קבלו בזרועות פתוחות את
הבנים-הבונים אשר להם. אשרי העושים רצון האלוהים אבי-החסד!

לאנגלים

שטה אַנְיָה בלב ים ואין מנוח לה. שנות אלפיים היא חותרת לבוא
אל החוף, והחוף ממנה והלאה. סערות קמות לנפץ אותה, נחשולים
עומדים לבלוע אותה. עוד מעט והיא נשברת לרסיסים... אבל לא!
עוד היא אוחזת את דרכה, עוד היא חותרת אל החוף, ואַיָּהוּ?
ידו של רב-חובל נאלם מטה את האַנְיָה. לאן היא מלווה את
האַנְיָה?
אנגלים! אתם אומרים להביא את האַנְיָה אל החוף; אומרים
אתם להשיב את ישראל לארצו...
בכל ברכות-גן-עדן תבורך היד הנראית, אשר היד הבלתי נראית
של רב החובל הנעלם מנהגת אותה...
אבל אל נא תהי היד ההיא יד רמיה, אל נא תוביל את האַנְיָה
אַרְחוֹת עקלקלות, אל נא תניח את האַנְיָה לשקוע בתהום...

אל הטובים שבבני אנגליה אשים דברתי:
אל ישיאוכם אלה הסובבים אתכם ודוחפים את ידכם לעשות
מעשי-שווא, לדבר רמות ונשגבות על "בית-ישראל בארץ ישראל"
ולבלי להניח אותה את ישראל, לבוא שמה...
אויה! יש מכם השומעים לדברי המסיתים כאשר שמעה אם כל
חי לעצת הנחש...

בעצת הנחש סוגרו שערי גן-עדן לפני האדם, ובעצת נחשי אדם
אומרים לסגור שערי-הארץ בפני עם ישראל למען הוסיף יגון על
יגונו ואנחה על אנחתו.

ראו מה גדולה ואמיצה היא ממלכתכם. איומה היא קנאת עמים
רבים בכם, אבל קנאתם עולה בתוהו ונפץ תנופץ על סלע חכמתכם
וצפייתכם למרחוק. אבל גם החכמה גם הצפייה למרחוק ניתנה לכם
מאת רב החובל הנעלם למען הביא את אוניית ישראל אל החוף.

ואולם בתנועת שווא אחת אשר תנוע ידיכם, בהטותכם את
אוניית ישראל מן הדרך, אמור יאמר רב החובל הנעלם: שפטים נכונו
למלחים מתעים, מעוותי דרכים!

כי אז חכמתכם - כסילות, אור צפייתכם - חשך, ומעוזכם -
נבלי חרש.

כאשר נְשָׁתָה [הוסרה] גבורת שמשון בהטותו אוזן קשבת
לדלילה, וכאשר הועם זיו חכמתו של שלמה בהטות נשים נוכריות
את לבבו, כן תהי גבורתכם מְאֹפֶע [אין ואפס] וחכמתכם הבל וריק
בהטותכם אוזן ליועצי שווא האומרים לכם להונות את בני-ישראל
בהבטחות שווא ובמעשי קסם. "אוהביכם" אלה מביאים עליכם
קללה נוראה וצרה אשר אין מנוס ואין מפלט ממנה.

מובילים הם אותכם בעיוורונם אל תהום הכליון.
כי גדול יהיה אז עוונכם מעוון כל העמים אשר על פני האדמה,
אף מעוון אלה העמים אשר רחצו את רגליהם בדמי ישראל -

כי העמים ההם טרפו את הגויות, ואתם שחוק עשיתם לכם
בנשמת ישראל.

העמים ההם שנאתם לישראל גלויה לכל, ואולם אתם האנגלים,
אם לא תמלא הבטחתכם, הלא אומרים אתם לחבוק נשמת ישראל
בגלוי ולהמיתה מיתת עולם - בסתר.

הנחמו בני-אנגליה! השחוק תעשו בנשמת ולא יחבל לכם?
ובנשמת מי אתם אומרים לעשות שחוק, בנשמת עם אשר נתן לכם
את ספר-הספרים?

או האמר תאמרו לעשות מקח וקניין בהבטחה אשר ניתנה
לישראל מאת צור העולמים?

דעו לכם, בני אנגליה, אותה ההבטחה אשר ניתנה לישראל היא
גם אור וגם אש, גם כרוב וגם עקרב, גם יונה הומייה גם לביאה
טורפת -

אשרי העם אשר יהיה כלי ביד ה' ושליח למלא את הבטחתו
לישראל, ואוי אוי לו לעם אשר ישים ידו לתוך האש, ישים רגלו בפי
העקרב וראשו לתוך פי הלביאה -

ראו! אַנְיַת הפלא שטה עתה לארץ הקדושה. לכם בני-אנגליה,
ניתנה הזכות הרבה והכבוד הרב להיות מלחי האַנְיַה ההיא. אם ישרה
תהי דרככם - תעלו מעלה מעלה; בהעוותכם את הדרך - הנה האַנְיַה
תאחז דרכה גם מבלעדיכם והמלחים ירדו מצולה.

התעשתו, בני-אנגליה!

עוד רבה בכם החכמה והגבורה לבלי לכת אחרי אלה הדוחפים
את ידכם לעשות מדתה.

הרבו עשות טוב, בני-אנגליה, וכלו ביד חזקה וביושר לבב את
אשר החלו הטובים שבכם. תהי ידיכם אמונה לישראל עד הקימו את
שוממות ארצו ועד בנותו לתלפיות את עיר הקודש והיכל הקודש.

אם אשכחך ירושלים...

תרפ"ט

את המאמר שלפנינו, שכותרת המשנה שלו היא "איגרת מהגולה", פרסם ר' הלל בכתב העת התל-אביבי "כתובים" לאחר היודע באירופה דבר מאורעות תרפ"ט. האשמים, לדבריו, אינם רק הפורעים – אלא גם ובעיקר אותה "דיפלומטיה בריטית" שבגדה בהבטחותיה הייחודיות לעם היהודי; בדומה ובהמשך לאותה נימה שבה כתב אל האנגלים ב"דבר לעמים". מסקנותיו במאמר זה הן ייחודיות: "זעם כבוש" ו"צבירת מרץ".

אי מיילים, אשר עוו להן לבטא-כמו את עצמת המכאוב לשמע השואה אשר באה על ארץ ישראל? המרה והעזה בקינות הלא אך דלה היא מהביע... הלא אף שירי ציון אשר ליהודה הלוי דלו מאד... על כך שך שפתך עד דם - ודום! כי מה תאמר ומה תגיד, אח, בימים אלה?

דום ושא עמוק בלבך את המכאוב הגדול. אך לא רק את המכאוב, כי אם גם את הזעם.

זעם... לא רק על אלה אשר השחיוזו סכין לשחוט את הטובים והנאמנים בכנינו אשר בארץ ישראל, אלא גם על אלה אשר בחלקת

לשונם החרוצה, במתק ניביהם הדיפלומטיים, בחיבתם-כביכול ל"עם התנ"ך", בהתיימרם קבל עמים ומדינות להיות יוצרי "הבית הלאומי" ליהודים בארץ ישראל ובהפריעם למעשה את פריחתו וגידולו האמיתי של הישוב היהודי שם - הביאו לידי כך, שדם יהודים נשפך כמים בארץ ישראל.

"והיית משוגע ממראה עיניך אשר תראה" -

ואם רחוקים אנו ממקום הפורענויות, ואם ימים מפרידים בינינו ואין אנו יכולים לעוף לשם על כנפי נשרים כדי להצילכם, היקרים והנאמנים - וכי אין אנו רואים את כל זה? וכי אין אנו במערב וליבנו במזרח עמכם, הנצורים בירושלים, אחינו המשיבים מלחמת מגן בכל שערי עיר, מושבה וקבוצה?

אשר לא אירע בארץ ישראל מימי החורבן, אפילו במלכות רומי הרוצחת - אירע עכשיו; אשר לא עוללו לנו נוסעי הצלב עוללה גם עוללה עכשיו הדיפלומטיה האנגלית המלוטשת, בפסחה כלפי חוץ בין היהודים והערבים ובחרחרה בעצם בלי הרף, בגלוי או בסתר, ריב בין אלה לאלה.

אמנם, היו ימים וליהודי לא ניתנה דריסת רגל על אדמת ירושלים. וכי יש רע מזה? ואולם המעשה אשר נעשה בימינו בירושלים ובשאר המקומות בארץ ישראל, רע שבעתיים מכל גירוש - משום מה? משום שגירוש מירושלים לא יאריך ימים, כשם שלא האריכה ימים גזירת רומא לאסור על היהודי לבוא בשערי ירושלים; ואולם המעשה אשר נעשה בארץ ישראל עכשיו עלול להיות ככיה לדורות, אם מצפוננו של העולם כולו לא יודעזע למעשי הרצח בירושלים, ולא יאמר לרוצחי אסיה ולמשסיהם האירופיים:

- די!

ואולם היכן הוא, היכן הוא בעצם מצפוננו של העולם? דורי דורות בקשנוהו ולא מצאנוהו. בקשנוהו בימי הפרעות הממושכים

אם אשכחך ירושלים...

בעת המלחמה העולמית - ולא מצאנוהו; בקשנוהו בשעה שפטליורה ודניקין שחטו אלפי יהודים באוקראינה - ולא מצאנוהו; וגם אחר כך, בשעת הרציחות העולמיות, אשר השקר המודרני צמצמו וטשטשו, בתתו לו שם "אכסצסים" [=תקריות], בקשנוהו - ולא מצאנוהו.

האמנם נמצאנו עכשיו?

על כן, דום, אחי! ואולם אל תהיה דומיתך הכנעה לרשעים ולרוצחים - אלא זעם כבוש וצבירת מרץ לימים טובים מאלה!
אל נא נפרוט את מכאובינו וזעמנו לפרוטות! אל נא נוסיף לנשק את המקל החובל בנו בארץ ישראל! אל נא נסתפק, כאשר הסתפקו רבים וכן שונים ממנו, במחאות פושרין ודיפלומטיה גבוהה -
אלא תתעורר נא אף תתאמץ ותתעמק השבועה הישנה -
עתיקה:

- אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני!

בינוסם של נסתרים

תרצ"ד

לפנינו מפגש ספרותי-פילוסופי (ושמא טיטת-מחזה?) בין דמויות יהודיות ייחודיות ויוצאות דופן הדנות לפני האלוהים במצבו של העם היהודי, הוא מכנה אותם "אורחים" – פרדיגמה של זרות ותלישות שהופיעה גם בכתבתו המוקדמת. עליית הנאצים לשלטון הורגשה היטב בפולין, והקיץ של אותה שנה עמד בסימן פרעות ביהודי ורשה מצד "הסתדרות הנאצים הפולנית". ברחוב היהודי המשיכו להתנהל מאבקי כוח בין מפלגות שונות, בכלל זה בין זרמים דתיים.

ניכר כי אותן הדמויות הן רסיסים מנפשו-שלו, קולות שונים במשפט שהוא עורך בראש ובראשונה בתוכו-פנימה. כולם דנים בקווי השבר של העם היהודי במאה העשרים – הטלטלות הפוליטיות, הגורל היהודי, תחושת המושלכות בעולם המודרני ושקיעת הצורות הקודמות של הדת. הכרעתו של ר' הלל בסופו של דבר לטובת אחת הדמויות היא מרתקת, ומעידה על המתחולל בנפשו.

בדרך חיי פגשתי אנשים בודדים, "אורחים בעולם", תלושים מכל החיים שמסביבנו ומעורים בשורשים חזקים בעולמות אחרים ורחוקים. את הכל הם רואים בעיניים אחרות. הוויים, חולמים וביחד

עם זה חשים ומרגישים את המציאות שלנו. אין הם לוקחים חלק בחיים שלנו, אבל רואים ויודעים ושופטים. מהם אנשים פקחים שבפקחים. מהם חצאי משוגעים וחצאי הוזים. הצד השווה שבכולם - צער העולם כולו צערם, וצער ישראל, עם עולם, גוזל את מנוחתם ואת שנתם. אין הם אנשי מעשה, כי נשמותיהם אינן מעולם העשייה. רוחם מרחף מעל לעולם שלנו. דואגים הם לעולם שלנו, נדים לו, אבל פרי פעולותיהם, רק בטמיר ונעלם שבנשמות.

מהם רקמתי לי את הפנטזיה שאני נותן בזה. בדמיוני אני רואה אותם כולם נאספים בסוף האשמורה השנייה, באחד מלילות טבת, בבית הכנסת הישן, עוזב מתפללים, באחת מן הערים אשר במחוז פוזנא. לפנים היה בית הכנסת שהוא מלא קול תורה ותפילה ועתה הוא שומם וריק, מפני שהיהודים עזבו את העיר מחוסר פרנסה ורדיפת אויב. נשמות גדולי ישראל מדורות עברו באות כפעם בפעם לבקר אותו, לשפוך שיח לפני אל מרום ולערוך "חצות" כמו בהיותן בחיים. בת קול נשמע בלב כל אחד ואחד מן "הנסתרים": לך-לך אל בית הכנסת העוזב מיהודיו בעיר פלונית ובשעה פלונית. נאספו כולם לשעה מיועדה. מכירים הם איש את אחיו משנות נדודיהם.

פותח האספה - אלוהי ישראל מסתתר; העולם כולו בא עד משבר, וצערו של ישראל - מי יכילנו?

אל עליון: שלום לכם בניי. בעת רעה ומרה מאוד לעולם כולו קראתיכם. חטאת העולם גדולה מנשוא. שָׁבְרוּ - מורא מוראים. עוצו נא עצה! שפטו שפוט!

הפשטן (יהודי בעל קומה ממוצעת. קפלוש קשה על ראשו הגדול ושערותיו פרועות ומסובכות. זקן אברהם יורד על חזהו. עיניו עיני ילד תמים. עננה של שגעון קל עוברת לפעמים על מצחו. לבוש קצרות. מדבר חצי אידיש וחצי פולנית): מבקש אני את האדון המופלא, את האדון העליון... אין לנו כל עצה, כולנו חטאים, רק כך

מבטחנו, רק אתה תקוותנו... רחם, רחם. חסד ורק חסד, אוי, אבאל'ה, חסד! הלא אתה האב ואנחנו הבנים... גם בנים רעים וחטאים נקראים בנים. אם אתה לא תרחם עלינו, מי זה ירחמנו? אם תחכה ותצפה למעשנו הטובים, לעולם לא תגאלנו... גאלנו כמו שהננו, גאל אותנו החוטאים, האווילים, הקטנים, החלשים. גאלנו בכל עומק שפלותנו... ילד המתגולל ברפש ובטיט, באה האם ורוחצת ומטהרת אותו ומלבשת אותו כתונת חדשה... אתה האדון, ואתה גם האם... ילדים שלוחים ונעזבים אנחנו. רק רחמים נבקש ממך, רחמים ורק רחמים. רחם, רחם עלינו. חסד ורק חסד, אוי, אבאל'ה, חסד!

הקנאי (יהודי רם הקומה, כחוש ודל מאד, לחיים צומקות, חוטם ממושך, זקן ממורט, עיני אליהו דולקות): "חסד" ... "חסד" ... גם חסד לא יבוא לעולם בלא כל זכות... העולם של עתה איננו ראוי לחסד... שרוף יישרף!... לאפר ייפך עד תומו!...
היהודי השמח (קטן קומה, בעל שערות שחורות וזקן אדום, עיניים מפיקות פיקחות והלצה, עם ניצוץ של קדושה טמיר בתוכם): חוטא הוא העולם... כן. כן. חוטא הוא בלי כל ספק. אבל הרי אדמו"רים ורבנים רבים כל כך לעולם ומדוע הוא טובע במצולות החטא?

הקנאי: חדל לך מהלצותיך... אין לנו חפץ בהן.
היהודי הכאוב (כולו כפוף, ראשו מורד, עיני תוגה שחורות תועות בחלל, על מצחו חרשה העת חריצים חריצים. לבוש חדילקה ישנה ארוכה, טלואה-בלויה, מקלו בידו. תרמילו על כתפו): באשר אהיה ביום, שם לא אלין, ובאשר אלין, שם לא אהיה ביום, מצעי - ספסל קשה. אבן מראשותי. שני בנים היו לי, שתי שמשות מאירות... הארץ לקחה אותם... באדמה הם נרקבים... תל עפר עליהם... לא אוכל שכחם אף רגע... שני בנים היו לי, רק שניים...

ואתם חפצים כי אבי כל היקום ישמיד מיליארדי בריותיו בשביל מה שאתם קוראים "חטא"?

המקובל (יהודי גבוה, בעל זקן שחור כזפת, הראש מורם למעלה, העיניים מביטות לתוך עצמו, כשהן מביטות באחרים אינן מביטות בפניהם, כי אם בתוך האנשים ובמה שמרחף מעל לאנשים. מדבר לאט, כמעט בלחש, סופר כל מלה ומלה): אין איש גוזר גזירת כליה על העולם. העולם אוכל ומכלה את עצמו. אין העולם חפץ להביט בפני השמש הנותנת לו חיים והוא מת בחושך. נסתתמו צינורות ההשפעה ונשארו ביצות מסריחות... העולם מפריד תמיד בין אותיות השם, וכשאותיות השם נפרדות אלה מאלה, אין חבור ואין צירוף ואין מעבר בין העולמות העליונים והעולמות התחתונים. נופלים הם העולמות התחתונים מטה מטה, נופלים ונופלים, שוקעים ושוקעים עד שמתפזרים לעפר-תוהו, בנוקבא דתהומא רבה...

המוסיקן (יהודי זקן. צחוקו חצי ילדותי, חצי שגעוני, שערות פרא, זקן ארוך פרוע, מדבר מהירות, מערבב קבלה ומוסיקה, מצרף לזה כימיה וגם דברי מסחר פרטיים שלו, מעת לעת הוא מפטפט גם דברי שגעון): הכל היה מ"בראשית" והכל שב אל "בראשית". כל הצרות, כל המחלות, כל התקלות והקטטות וכל הפורענויות שבעולם, מקורן מחסרון ידיעת ה"בראשית". עולם מלא רבנים, גאונים, צדיקים, חכמים, פילוסופים, בעלי מדע, ואין יודע ב"בראשית" עד מה. "בראשית" היא האוקטבה השמינית... למנצח על השמינית... אז ישיר משה... בינה - ספירה שמינית מתתא לעילא... עלמא דאתי... עלמה דחירותא... יצרו להם חוכמות מחכמות שונות, המציאו להם חכמת הרפואה ובדו להם גם חכמה שקוראים לה פסיכואנליזה... לועג אני להם ולחכמתם. יגידו נא לי "בראשית" מה היא ואאמינה בהם ובחכמתם, גם את סימני האנליזה

אינם יודעים כדבעי, חח! יודע אני את כולם, הם חושבים אותי למשוגע והם - הבריאים... והם אינם יודעים אף את האלף של המציאות, ואני - יודע... עוד שנים רבות טרם תתפרץ מלחמת עולם אמרתי: "העולם כולו לרפואה הוא צריך, בשביל ששכח לגמרי את ה'בראשית". עתה נאספתם כולכם לתקן את העולם ואני אומר, כי אין תקנה לעולם כל עוד אשר לא ידע את ה"בראשית"...

"בראשית" - היא הרמוניה, "בראשית" - דיסהרמוניה. מן הדיסהרמוניה - אל הרמוניה יותר רוממה ויותר נשגבה, מאשר בראשונה. עכשיו אין הרמוניה בעולם, אף לא דיסהרמוניה, כי אם קקפונייה איומה, המכה את כל מוח, מטמאה כל נפש ומשעממת כל לב.

(הולך וניגש אל כל הקרב אליו, מריח באויר, ממשמש באצבעותיו) הריחו נא... הריחו נא... הלא האטמוספירה כולה מלאה ארס... מחשבות חמס, מחשבות רציחה, מחשבות ניאוף, טומאה, טומאה, טומאה... האינכם רואים את המזיקים, אשר האטמוספירה הארסית החליתם... ממש כמו בשנת תרע"ד... רע, רע, הרבה הרבה יותר רע מאשר בשנת תרע"ד... הייתה מלחמת עולם נוראה ומלחמת העולם אשר תבוא אחריה, רעה ומרה ממנה לאין ערך. מלחמה אשר תשמיד את כל המין האנושי, והכל מפני שאין בני האדם חפצים לשוב אל "בראשית", אל הסימפונייה העליונה, אל האוקטבה השמינית, אל החירות, אל האטמוספירה האלוהית...

קבצן חצי עיור (איש כבן שלשים ושלש, בעל זקן צהוב קצר. לבוש קיץ וחורף, שלמה קרועה ארוכה, ראשו מורם על, הולך וממשש במקל הארוך אשר בידו): רע הוא העולם? חוטא הוא העולם? אני איני יודע מכל זה דבר. אינני יודע מה זה "רע" ומה זה "מזיקים". אני רואה אחרת. אני שומע אחרת. השמים משוררים, הלבנה משוררת, הצפרים משוררות, המים משוררים, האש

משוררת, הסערה משוררת, הכל משורר ומלא שבת והודיה לה'. ואף אני הקבצן האומלל משורר ערב, בוקר וצהרים, את שירתי לה'.
המשורר בלילות (יהודי בא בימים, אשר שערות שיבה בו, הולך וממשש בכתלי הבתים): גם אני משורר את שירתי לה', אבל רק בעמקי הלילות, ולא בשדות וביערם, כי אם ברחובות קריה, בשעה שבני אדם שבורים מתאוותיהם וטפשויותיהם, שבים עייפים ויגעיים מבתי המרוח, מבתי צחוק ומבתי שעשועים. אני הולך לי לאט לאט בתוך רחובות החטא ומשורר לי: "להקדיש ליוצרם - בנחת רוח - בשפה ברורה - ובנעימה קדושה".

ויש אשר אני הולך לי באמצע הרחוב בתוך שאון היום, בתוך שקשוק המרכבות, מרוצת החשמלית והאוטומובילים, בתוך המונם ושאונם של טרודי המסחר, ומשורר לי דווקא בניגון של נעילה: "י-ת-ג-ד-ל-ו-י-ת-ק-ד-ש-מ-י-ה-ר-ב-ה".

היהודי היערי (איש באמצע שנותיו. מבנה גוו איתן, תווי פניו גסים, אבל עיניו עיני תכלת עמוקות. הולך בקיץ ובחורף בלי מעיל, כי אם בקפטן עבה, נושא תמיד חבילה כבדה על כתפו, כאדם המעתיק חפציו ממקום למקום, סובב בכל ירחי הקיץ ב"חצרות" האדמו"רים והחסידים ולן גם בקיץ וגם בחורף ביערות): העולם כולו בוער באש. מי יצילנו? הבה ונחשוב חשבוננו: מה ומי גרם לשריפה זו שתבוא? לפי דעתי, ה"צדיקים והאדמו"רים" המה האשמים. לא אדבר הפעם על הצבועים שבהם. אלה בוודאי שאינם כדאים להתהלך על פני תבל, לשאוף אויר, לאכול לחם ולשתות מים. דבר אדבר הפעם על הישרים ועל התמימים שבין אלה ה"צדיקים" וה"אדמו"רים". גם הם מכלים את העולם כולו בקטנות השגותיהם, ב"שולחנותיהם", ב"פדיונותיהם" וב"שיריים" שלהם, בעת אשר מיליוני אנשים רעבים ללחם. במה שאין הם יודעים אף משהו מן המשהו מכל אשר ייעשה עתה על ארץ רבה, ואף מכל הנעשה סביבם

ולעיניהם אין הם יודעים עד מה. איך יוכלו אלה לרפאות את פצעי הדור, אם אין הם יודעים כלל את תחלואיו? "קטנות דמוחין"... דינים... גבורות... מעירים הם תמיד את כל חמתם על "החופשים". אבל מה ומי הם אלה "החופשים"? מה אלה "החופשים" חפצים? מה טיבם ומה מהותם? מה יחסר להם ומה מקור חטאתם? אין הם יודעים כלל וכלל. יש לפעמים באלה "החופשים" הרבה יותר מן האמת מאשר בהם, ב"צדיקים", ולו גם בזה, כי אלה ה"חופשים" מבקשים הם, קובלים, שואפים לדבר מה, חפצים לתיקונו של עולם ולשיפורו. תועים הם, נכשלים ונופלים, שוקעים הם בטומאה, ולפעמים גם בטומאה קשה וחמורה. או להם ואוי לנפשותיהם! אבל אם בוא תבוא השעה אשר בה יתעורר רוח טהרה בליבותיהם, אם בכח זכות אבות ואם בכח "אתערותא דלעילא" אשר תיגע בנימין הנסתרים שבנשמותיהם, יעלו וישגשו לעילא ולעילא. בכח התשובה שלהם ידפקו על פתחי עולמות גבוהים, אשר אין ל"צדיקים" כל מבוא ודרך להם.

ואולם, עד שתבוא התעוררות זו, אין לשער ואין להגיד מה מאוד ידווה לבנו ותחשכנה עינינו על "חופשים" אלה. חיים הם בתוך שאול ומושכים הם גם אחרים עמהם שאולה. צריכים היינו לבוא ל"חופשים" אלו בדבר אהבה עצום, החדור כולו בקדושת האבות והנביאים ובאור זהר של המשיח.

צדיקים כרבי זושא מאניפולי, רבי זלמן מלאדי, רבי נחמן מברסלב, רבי בונם מפשיסחא, אם היו חיים בעת הזאת והיו יודעים את המהלך ואת הרוח של העת הזאת, היו יכולים לבוא אל "החופשים" מעמקי שאול. ואולם, כל "הצדיקים" שלנו הלא מרחיקים הם את "החופשים", דוחפים אותם ורודפים אותם, ולא עוד, אלא שמגרים הם בהם את מלחכי הפנכה אשר להם, לקללם, לבזותם ולעפר בעפר לעומתם.

ואלה "החופשים", מה המה עושים? מתרחקים הם מיום ליום ומשעה לשעה מתורת האמת ורצים הם בכוח אדיר ונמרץ אל התהום. הוי! הוי! מי יצילם? מי יושיעם? מי יוציאם מעמקי התהום?

היהודי השמח: הנה אלה, דיבורים! דברים כאלה לא שמעתי זה שנים רבות. כן אהבתי! לא לחינם אמרתי תמיד כי "היהודי היערי" מאלאדעץ, בן חיל, הוא. כדבריו אמרתי בהתאסף פעם אחת ראשי בני ישראל, להיוועץ על הישוב בארץ ישראל, בבואם עלי בעקיפין: "מדוע בני עירך ממעטים כל כך לתת בעד העניין הגדול והנשגב - ישוב ארץ ישראל?", "מה לכם ולעירי", השיבותים. "בעירי יושבים שנים עשר אדמור"ם ואתם עודכם חפצים כי יתעורר לב בני עירי לעשות דבר טוב?...".

היהודי היערי: הנך בא עוד הפעם ב"חוזק" שלך, ואני אין נפשי לכל בדיחה. ענין "הרבי" גדול ונשגב הוא. לו היו לנו "רביים" אמיתיים, רופאי נפשות הראויים לשם זה באמת, היינו ניגשים וקרובים אל שערי הגאולה.

ועתה דופק אני, העני, על שערי הגאולה, נודד אני מיער ליער, מקדש אני ומטהר את האוויר סביבותי, מנגן, מריע, משווע, אבל שערי הגאולה האמיתיים, שערי הגאולה האחרונה, עודם סגורים על מסגר.

חסידי ברסלבי א (אברך כבן עשרים ושמונה, קומתו למעלה מקומה ממוצעת. עינים שחורות הבערות באש, אבל כבות הן מעת לעת על ידי תוקף חיי הנזירות. נשמת אלוהים בכל דיבור ודיבור שלו. מתאמץ לדבר בנחת ובנעימות, אבל איננו יכול למשול ברוחו בהזכירו את "הרבי" שלו): אמנם צדקת, היהודי היערי, בדברך. "המפורסמים של שקר", הם הם האשמים בכל הצרות הבאות עלינו. כן אמר "הרבי" זצ"ל, כי "רבי" הוא ראשי תיבות "ראש בית ישראל"

וגם "רע בעיני ה'", ומה שרע ומר מזה - "רשעים בחושך ידמו" (ליקוטי מוהר"ן קיא, א). אם "הרבי" הוא צדיק באמת, אזי הוא "ראש בית ישראל" ואם הוא רק "מפורסם של שקר", אז הוא גם "רע" וגם "רשע" ח"ו.

ואולם, לא טוב הדבר אשר דיברת בפנינו על צדיקים שונים, אשר צריכים היו להופיע כיום בדורנו, בעוד אשר באמת לאמיתו היה רק צדיק אחד בדורות האחרונים אשר הקריב את העולם כולו והתקינו לגאולה שלמה, הלא הוא - נחל נובע מקור חכמה, אשר אישו שלו, ורק שלו, תוקד עד בוא המשיח.

חסיד ברסלבי ב (אברך למעלה משלשים, זקוף וחסון, בעינים - אש להבה אשר לא תכבה לרגע, זריזות ותוקף קדושה בכל תנועה ותנועה): הכל בא מן הצדיק והכל שב אל הצדיק. העולם מתבוסס בייסוריו. עוד לא בא תיקונו. אבל מי הוא האשם בזה? הלא הוא העולם עצמו, בפגרו מלכת אחרי צדיק האמת. הבכי הבא אלינו מאוקראינה ומיתר הארצות, בוקע את שמי מרום.

אבל צדיק האמת ראה וחזה כל זה מראש, והזהיר את העולם כולו אלה הבהלות, אבל העולם לא שמע לקולו. הוא קרא את הכל לתשובה גמורה, ורק יחידי יחידים הם אשר האזינו לדבריו, ודווקא את אלה יחידי יחידים, את אלה אשר צער השכינה הוא צערם בכל שעה ורגע, אלה אשר הלכו אחרי "בעל התפילה" האמיתי ואשר נכונים היו להפקיר ביד השי"ת, לא רק את גופותיהם, כי אם גם את הנפש, רוח ונשמה שלהם. אלה אשר שיוועו אל הקב"ה מ"בטן שאול", עד אשר לא נותר בהם עוד כל כח (בבחינת "נחר גרוני" כפשוטו ממש), את עבדי ה' אלה, רדפו אחיהם אותם בכל מיני רדיפות, ידו בהם אבנים, שברו את שמשות החלונות אשר בדירותיהם הדלות, השליכו כפיסי עץ דרך השמשות השבורות ההן ופצעו בהן תינוקות המוטלים בעריסה, לא הניחום להתראות

החוצה, וכשנראו בחוץ, שיסו בהם את ילדיהם לרוץ אחריהם כאחרי משוגעים ולחרף ולגדף אותם בכל מיני שמות של גנאי, כתבו כתבי שטנה עליהם אל השרים והפקידים הקטנים והגדולים והשליכום לבתי כלא, הכריזו עליהם כל מיני חרמות ושממות כאילו היו הם, אותם היחידים היראים, פושעי ישראל ח"ו, הגרועים שבגרועים, שאין להם עוד תקנה.

ובשעה שהם, הרודפים, שקראו גם הם לעצמם "חסידים", בלו ימיהם ולילותיהם בשתיית יין ויין שרף ובעריכתם כל מיני "סעודה'לעך", גם בכל ימי דפגרא וגם בכל ימי החול, החרימו בתור אפיקורסים וכופרים דווקא את ההולכים בדרכי רבינו הקדוש, אור האורות זצ"ל, אשר היו מתענים הפסקות, התבודדו בכל יום שעות ידועות בשדות וביערות בשפכם שיח לפני ה' יתברך על צרות ישראל, על גלות השכינה ועל ייסוריו של כל אחד מישראל, עסקו בתורה לשמה ובתפילה שיש בה מסירות נפש ביתר השעות אשר במעת לעת, ובוודאי שלא נמנעו מלטבול במקוואות, אף בימי החורף היותר עזים ומעולם לא עבר עליהם אף לילה אחד בלי "תיקון חצות", בלי קיום מקרא שכתוב: "שפכי כמים לבך נוכח פני ה'", ומבלי בכיות ויללות איומות ומהתפלל בכל הכח בעד הופעתו וגילוי של משיח.

הקב"ה שלח לעולם עיר וקדיש מן שמיא, האר"י זצ"ל, לקרוא את כל באי עולם לתשובה גמורה, ורק יחידים שמעו לו, ויתר בני העולם נשאר שוקעים בקליפה רחמנא ליצלן. אז באו לעולם הגזירות הנוראות של ת"ח ות"ט וכל הגזירות שאחריהן. אחר כך שלח הקב"ה לעולם עוד עיר וקדיש מן שמיא, את רבנו הקדוש, זכר צדיק לברכה, לכלות את אשר החל האר"י הקדוש, וכאשר לא שמע העולם גם לקול האות האחרון, באו כל אלה הבהלות האחרונות ויתר הבהלות אשר אין ספורות למו.

חסידי חב"די (יהודי נמוך, שיבה זרקה בו. עיניו מאירות וצוהלות כעיני ילד. מדבר קצרות מתוך מחשבה עמוקה): אמונה פשוטה - דבר גבוה ונשגב מאד. אבל מקור האמונה הפשוטה, כשהיא אמיתית ונכונה, באה דווקא מתוך ספירת החכמה שבנפש האלוהית. מתוך החכמה ההיא בא הביטול לאין סוף ואותה האמונה הפשוטה שעליה נאמר: "ואני בער ולא אדע בהמות הייתי עמך" - "ואני תמיד עמך", לפי שלנגדו יתברך, הכל כפתאים. אבל כשאין אמונה פשוטה זו באה מתוך חכמה אלוהית שבנפש, אלא מתוך סתם רגילות ומסורת אבות, אין היא מאירה כלל לאדם ולעולמות.

אמונה פשוטה ישנה גם לחוטאים ופושעים, בשעה שהם עוברים אף על עבירות היותר חמורות, כמו שאמרו: "גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי". הוא גונב, חותר מחתרת ונכון לרצוח נפשות, ובאותה שעה עצמה הוא קורא אל השם יתברך. חפץ הוא שמי שירד משמי עולמות עליונים רחוקים על הנמוך שבהרים ללמד לבני אדם "לא תרצח", "לא תגנוב", יעזור לו לחוטא, גם לגנוב, גם לרצוח... מה שוויה של אמונה זו בעיניכם? בעיניי אני, אין אמונה פשוטה זו של חוטאים, אלא גידוף גדול ונורא כלפי מעלה. "אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך" וכו' "דמית היות אהיה כמוך" וגו'.

האמונה האמתית, אף האמונה הפשוטה במשמע, באה רק מתוך התעמקות גדולה בנפש, מתוך התבוננות תמידית חזקה באלוהות המחיה את כל החיים בכל רגע ורגע, שלולא היא, אותה החיות, היה הכל אין ואפס ממש, ככתוב על ספרי חב"ד, מן הגדול שבאלוהיים, הרב מלאדי, ובנו ותלמידי אחריו.

שְׁחֶתֶף [נחבלת], עולם, כי לא לְמִדּוֹן־לְהַשְׁכִּיל באלוהות. חוקר ומשכיל אתה בכל מיני חכמות, ואינך יודע מה בחכמת הנפש (או כפי שקראוה ראשוני המקובלים: 'חכמת האני'). אותה הנשמה, אשר רק צעיפו של הגוף ושל "הנפש הטבעית" או "הנפש הבהמית"

מכסה על האלוהות שבתוכה עצמה ('חלק אלוה ממעל') ועל האלוהות המרחפת עליה בתור אור מקיף. העולם משיג את האלוהות בתור דבר רחוק, רחוק ממנו, ואין הוא יודע כי ה' הוא "קרוב מכל קרוב", ובשעה שהנשמה צרופה וטהורה, אפשר להידבק באור ה' ממש, בכל עת ובכל שעה ובכל רגע ככתוב: "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו".

האדם דוחק ומרחיק ממנו את זה שהוא קרוב אליו מאד מאד, עד שאותו הקרוב נעשה באמת רחוק...

אין מגיעים לאלוהות, אלא מתוך אהבה "ואין אוהב את הקב"ה אלא בדעת שידעהו", ואין הדעת ההיא נקנית, אלא ביגיעת מוח ולב עצומה, בהתבוננות תמידית שאינה פוסקת. אבל, "ישראל לא ידע, עמי לא התבונן"...

החנווני (יהודי באמצע שנותיו, בעל קומה ממוצעת. ראשו קרח, תווי פניו קשים ועזים, אבל שחוקו, שחוק של אדם טוב וחנון. עיניו האפורות מביטות תמיד, כמו מבעד ערפל עב אחר, עולם הרוחות): לא אוכל נשוא את דברי כולכם. זה אומר "רבי שלי" וזה אומר "רבי שלי". ה"רביים" של עתה לא יסכנו, והרביים של עבר, מושיעי ישראל היו. ואולם, איפה היו האלה הגדולים מדורות עברו, שהיו באמת צדיקים, קדושים וטהורים, בעת שנגזרו כל מיני גזירות אימות על בני ישראל ובשעה שנגזרו גזירות דבר וחרב ורעב על עמים רבים בימיהם? בוודאי שהתענו וסגפו את גופותיהם והתפללו לה' בלבות נשברים על הגזרות המרות ההן, ובוודאי שביטלו מעט מאותן הגזירות והמתיקו מעט את מרירות הגזרות שבאו. אבל תוכן ועיקרן של גזירות נשאר תמיד, והעולם כולו נשאר בטומאת תהום, בשלש הקליפות הטמאות: רוח סערה, חושך וענן גדול, ובני ישראל חיו חיי רעב, עוני ודלות, בושה ועלבון ופחד החיים ופחד המוות, אשר ריחף תמיד לעיניהם. ומדוע לא אמרו לכל צרות העולם "די?"

מדוע לא עמדו בפרץ לעצור בעד זרם הגלות ביד חזקה? מדוע הזניחו אותנו להתענות בגלות אדום זו, שאנו שרויים בה זה קרוב לשנות אלפים? בוודאי שבכל דור ודור היו צדיקים גדולים, יסודי עולם. בוודאי שהאדמו"רים הראשונים, משפיעי שפע החסידות לעולם, היו קדושי עליון מאין כמוהם, ובוודאי שגם בדור הזה שאנו חיים ישנם בין האדמו"רים צדיקים אמיתיים, אבל לכולם חסר דבר מה. לא היה להם הכח לפגוע כמשה רבינו. בוודאי שהיו ביניהם בעלי חסד, בעלי גבורה ובעלי תפארת. אבל לא הגיעו בחסדם לחסד של אברהם אבינו. לא הגיעו בגבורתם-פחדם לפחד יצחק אבינו ולא הגיעו באמיתותם-תפארתם לתפארת יעקב, אמת ליעקב. גדולים וקדושים היו, אבל לא היה ביניהם איש אשר יאמר על עצמו בבטחה ובעוז כאלהיה הנביא: "חי ה' אשר עמדתי לפניו". הם כולם ראו וראו, אבל ישנו דבר מה (ודווקא אותו "דבר מה" הוא כבשונו של עולם), שלא ראו... הם שמעו ושמעו, ודווקא את "קול הדממה" לא שמעו... ספרים כתבו לאלפים ורבבות, אבל לא נראה בדבריהם אותו רום שמי-שמם ואותו תהום-תהומותיים שבחכמת התנאים והאמוראים...

לא באתי בזה לבקר את ספריהם, ומכל שכן לא באתי לבקש ולמצוא חסרונות בהם עצמם (מי אנכי, כי אבוא לבקר קדושי עליון?). אבל ידוע אדע כי בעת הזאת, אשר המשיח עומד אחרי כתלנו, לא נוכל עוד להסתפק באלפי הדינים, הפלפולים והדרושים בנגלה ובנסתר של גדולי עולם אלו. צריכים אנו עתה ללכת ישר אל אורו של משיח. לאותו האור לא נוכל לבוא על ידי פלפולי תורה, ואפילו לא על ידי ספרי חסידות מעין אלו שנכתבו עד עתה, כי אם על ידי נבואה, ולא על ידי נבואה שנאמרה בשכבר הימים, כי אם על ידי נבואה של עתה, על ידי גלוי נבואה שכל אחד מאיתנו יוכל להשיגה על פי דרכו, על ידי קדושת חיים עצומה ועל ידי התרכוזות

הרוח, בדבקות שאינה פוסקת במשך שנים רבות, והעיקר, על ידי אותה הפשטות הגדולה שהייתה נחלתם של משה רבנו ע"ה, הנביאים, התנאים והאמוראים.

איש הגמרא (בעל חוטם חד, מצח גבוה, עיני אור, זיו מקיף אותו. איש רם, שכתפו שחוח מעט, יארמאלקע בעלת ראשים על ראשו, משקפיים על עיניו, מקטרת בפיו, גמרא בידו): מה לי ולכל הדברים אשר תדברו כולכם? אינני יודע ולא אחפוץ לדעת את כל החכמות שלכם. אני יודע רק את הגמרא. בגמרא אני מוצא תירוץ על כל קושיותיכם. מדוע ולמה פרצה מלחמת העולם בשנת תרע"ד? מפני שעינו ברוסיה יהודי אחד יותר משנה, בשעה שכל מעניו ידעו בעצמם, שחף הוא מפשע ושכל העלילות שהם מעלילים על היהודים שקר הן. הדבר פשוט: "חרב באה לעולם על עינוי הדין ועל עיוות הדין". מדוע נגזרה גזירת שחיטה על יהודי אוקראינה בשנת תרע"ט? מפני שאחרי גזירת גונטו וזלזניק, קיבלו עליהם יהודים רבים באלה ובחרם שלא תדרוך עוד כף רגלם על אדמת אוקראינה ושכחו את השבועה ושכחו את החרם ונשארו בארץ דמים זו. והדבר פשוט: "דבר שאין אש מכלה אותו, שבועת שווא מכלה אותו". ואם תאמר, מדוע עבר זמן רב מזמן השבועה עד זמן הפרעון? הדבר ידוע: הקב"ה "מאריך אף", אבל "כל האומר הקב"ה ותרוץ הוא - יוותרו חייו", אלא שהוא "מאריך אפיה וגבי דיליה". ואם תאמר, היתכן שבשביל עינויו של יהודי אחד, תתפרץ מלחמת עולם? חטאת העולם כבדה מאוד גם עד עינויו של אותו היהודי, אבל אחרי עינויו של זה "נתמלאה הסאה". חטאת סדום גדולה מאד, אבל סאת רשעים נתמלאה על ידי "צעקת ריבה אחת". מדוע הארץ רועדת עתה תמיד? הדבר פשוט: "בשעה שהקב"ה זוכר את בניו, הוא מוריד שתי דמעות לים הגדול. והיינו גוהא". העמים מציקים עתה לישראל הרבה מאשר הציקו להם בכל ימי הגלות, והארץ רועדת מצעקתו-

זעקתו של אלוה המשפט. "לא נבראו רעמים, אלא לפשט עקמומיות שבלב", ולא רק רעמים, כי אם גם רעידות ושטפים. ואם העקמומיות עדין רבה ורבה בלב - מתחדשות הרעידות לבקרים ומתחדשים השטפים. בקשו וחפשו בגמרא ותמצאו תשובה פשוטה ונכונה לכל השאלות. הכל בצדק, במשפט וביושר, "אית דין ואית דיין", "כפום עובדיהן דבני נשא". "כגמול ידינו יעשה לנו".

הפשטן (נרתע ממקומו, מרים ידיו למעלה, צועק וצועק): חסד און חסד, אוי, אבאל'ה, חסד!... הוי, הוי! דברים נוראים כל כך. מי זה יכילם? אנושים וחלשים אנחנו. עפר ואפר. מי יעמוד לפני דין קשה כזה? ומי יכיל את כל אלה העמוקות אשר הבעתם כולכם? אדם פשוט אני ואוהב בני אדם ומאמין באלוהים חיים, טוב ומיטיב לכל, ונוהג בחסדו כל דור. אם לא הוא - מי אפוא? אם לא הוא בחסדו, כבר היה העולם כלה ואבד ברשעת עצמו... מאמין? לא. יודע אנכי! כל אברי יודעים ומכירים את ריבונם. הלא הוא הנוכח עמנו פה והוא הוא הנוכח בכל תפילה זכה, בכל אמונה תמה, בכל מחשבה ובכל מפעל טוב.

"לישועתך קויתי ה'", רק לישועתך ולחסדך. רחם על אהוביך...
רק חסד וחסד, אוי, אבאל'ה, חסד!
אל עליון: כולכם לא דיברתם אליי נכונה כעבדי הפשטן.

סוכת שלום ומלחמת העמים

תרצ"ו

מאמר שכתב ר' הלל בערב סוכות שנת תרצ"ו (1936), כאשר ענני המלחמה כבר הולכים ומשחירים את שמי אירופה. צייטלין שב ומברר מהו שלום אמת, מהיכן הוא נובע, מהי דעת נכונה, איך מביעים את החזון לעתיד וכיצד מגיעים אליו. ועל הכל – רואה בבניית הסוכה ובישיבה בסוכה משום מחאה כנגד הציוויליזציות השונות, המחררות מלחמה.

הסוכה היא אצלנו לא רק זכר לימים אשר בהם ישבנו בסוכות במדבר ("כי בסוכות הושבתי") ולא רק זכר לימים הטובים שבהם אספנו את תבואת זרענו בארץ אבותינו ("חג האסיף") - כי אם גם סוכת שלום, סמל העתיד הרחוק והמזהיר, סמל לאותו העתיד הנשקף לנו, בני ישראל, כשלום עולמי נצחי, שלום אשר לא תבוא אחריו כל חרב ולא יהיה עוד כל מקום לכל קטטה, לכל גזירה רעה ולכל פורענויות. "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ, ועגל וכפיר ומריא יחדו, ונער קטן נוהג בס. ופרה ודוב תרעינה יחדו, ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן. ושעשע יונק על חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה". והנבואה מבארת לנו את המניע הפנימי של השלום הנצחי

ההוא, לבל נחשבהו סתם פֶּנֶס ופלא - "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".
כל הרעות שבעולם, ביחוד הרעות שבני אדם גורמים לעצמם ושהם גורמים איש לרעהו, מקורן בחסרון הדעת, כלומר: בחסרון הדעת העליונה, דעת אלקים, דעת המעשה הגדול אשר האלקים עושה בעולמו, דעת המשפט והצדקה אשר האלקים עושה בארץ "כי אם בזאת יתהלל המתהלל, השכל וידע אותי, כי אני ד' עושה משפט וצדקה בארץ". "דן דין עני ואביון אז טוב - הלא היא הדעת אותי נאום ה'".

מלחמת העולם האיומה, אשר המיתה מיליוני בני אדם, וכל אותה המלחמה היותר נוראה שבה מחרידים ומבהילים אותנו עתה, וכל מיני מלחמות כאלה - מקורן לפי ההשקפה הנבואית שלנו בחסרון הדעת האמיתית. כל הדעת הרבה שבה מתהללים עתה אלה שקוראים לעצמם "עמים נאורים", היא רק שלימות של טכניקה מזה ועורמות ומזימות רבות, העוזרות לחזקים הכובשים ומדכאת את החלשים הנכבשים, אבל לא דעת האמת, לא הכרת האמת, לא דעת המשפט העליון והיושר העליון.

הנביא ראה גם בימיו את התחלתה של דעת זו, דעת כל אותן הציוויליזציות אשר כבשו באמת עמים רבים, אבל לא רק שלא הביאו שום אושר ושמחה לבני אדם, כי גם המיטו צרות ופגעים ואסונות אין קץ על העמים הנכבשים וגם על העמים הכובשים עצמם. וכצופה אמת לאנושיות כולה ולישראל בפרט, הוא עומד על פסגת העולם ומזהיר לעמים וליחידים: "כה אמר ה', אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל העשיר בעשרו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וכו'".

סוכה קטנה שאנו מקימים לנו בימים אלה, היא מחאה חשאית נגד כל מעשי העוול של העמים הכובשים, אשר יפרו את חוקי

היושר היותר אלמנטריים, את המשפט היותר פשוט ויותר אנושי-כללי, אשר קבעה ברית העמים, אותה הברית אשר הם בעצמם כרתוה וקיימוה ודרשו מאת עמים אחרים שישמרו ברית עמים זו, בכל תוקף ובכל פרט ופרט.

חלשים אנחנו, בני ישראל. מפוזרים ומפורדים ומדוכאים, ואין בידינו שום יכולת לערוך מחאה ממשית, לא נגד כל המדכאים ומשפילים הרומסים וטורפים אותנו, ולא נגד הכובשים ומדכאים עמים אחרים, לא בצדק ולא במשפט. מחאתנו האחת היא רק מחאת הדעת, מחאת הדעת הנבואית אשר הנחילנו אבותינו, מחאת השלום נגד חפץ המלחמה, המביאה שואה על עמים ועל ממלכות. עלילות נמבזות רבות מפיצים אויבינו הרבים עלינו, אבל אין בכל אלה העלילות הנמבזות עלילת שוא, כזו שמפיצים עלינו אותם אויבים כאילו אנחנו, בני ישראל, גורמים למלחמה זו או אחרת. מלבד שקרנותה וכזבותה של עלילה זו מצד עצמה, הלא היא מופרכת מעיקרה מצד מצבו של ישראל בגויים.

למי הביאה מלחמת העולם יותר רעה מאשר לעם ישראל? מיליוני נפש מבני ישראל נפלו בכל החזיתות של העמים. יהודי נלחם נגד יהודי, יהודי שפך את דמי אחיו אשר עמד בחזית של ה"אויב". ערי ישראל נחרבו ונתערערו. מאות אלפים מבני ישראל עונו ביסורים ומיתות נוראות על ידי פוגרומים אין קץ, בכל ימי מלחמת העולם ואחריה...

ומה הביאה מלחמת עולם זו לבני ישראל? התפרדות העדות הגדולות של בני ישראל, הריסה גמורה בכל עבר ופנה, רעב ועוני ואנטישמיות מבחילה, מכלה ומשמדה בארצות שונות, לרבות גם חורבן גשמי ורוחני גמור ומוחלט של קיבוץ בן שלשה מיליוני נפש ב"גן העדן הרוסי". וכלום משוגעים הם בני ישראל, שיחפצו ב"אושר" שכזה? כלום יצאו מדעתם שדווקא הם, העשוקים

והרצוצים בכל ימי חייהם, יחפצו במלחמה אשר תרוצץ ותדכא אותם עוד יותר ויותר?

ואולם לא להתווכח עם מי שהוא חפצנו הפעם, כי אם לברר לנו לעצמנו, כי השלום הוא אצלנו, בני ישראל, לא רק אחד היסודות בהשקפת עולמנו, כי אם גם יסוד היסודות.

“גדול השלום שאין כלי מחזיק ברכה אלא שלום”.

“גדול שלום, שאין חותם כל התפלה אלא שלום ואין חותם ברכת כהנים אלא שלום”.

“גדול שלום, שניתן לענוים”.

“גדול שלום, שהוא שקול כנגד הכל”.

“אפילו ישראל עובדים עבודה זרה ושלום ביניהם, כביכול אומר

הקב“ה: אין השטן נוגע ביניהם”.

“גדול שלום ושנואה מחלוקת”.

“גדול הוא השלום, שלא ברא הקב“ה מידה יפה מן השלום,

שנתנה לצדיקים”.

כי על כן, אנו מכנים לדירת ארעי זו, שאנו נכנסים בה ימים

אחדים, בין כל השמות גם שם “סוכת שלום”.

והיחס שבין סמל זה של השלום ובין הימים הרחוקים הרחוקים,

אותם הימים שאנו מחכים ומצפים להם זה אלפי שנה, “אחרית

הימים”, ימי השלום והגואל, ימי הופעת הצדק הגמור והמוחלט

בעולם, ימי הדעת הגדולה והכרת האמת העמוקה, הימים שבהם

תעבור ממשלת הזדון מן העולם ומלכות השמים, מלכות האהבה

האמיתית (לא זו של האהבה המזויפת, שבשמה מדברים עתה ראשי

עמים וראשי דעות שונות), הקדושה האמיתית והצדק האמיתי,

תגלה ותראה בכל הודה ותפארתה, יחס זה נראה לכל הוגה בדברי

הנביאים בהסתכלות הלב, בדברים אלה:

סוכת שלום ומלחמת העמים

"וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונוגה
אש להבה לילה, כי על כל כבוד חופה וסוכה תהיה לצל יומם מחורב
ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר".
"שכינת הכבוד", "כלילת יופי", "ציון המצוינת", ו"סוכת שלום"
- הכל עולה למקום אחד.

מחאת אנשי המדע נגד המלחמה

תרצ"ו

הפלישה האיטלקית לאתיופיה באמצע שנות השלושים הייתה חוליה מרכזית בהתחזקות הפאשיזם באירופה ובחשיפת חולשתן של המדינות הדמוקרטיות ושל חבר הלאומים. באותה שנה נחגג במקומות רבים יובל ה-80 לזיגמונד פרויד. פרויד, שחתר באתה העת להבין את צדדיה התרבותיים והפסיכולוגיים של המלחמה, חתם יחד עם עמיתים וחברים על מנשר הקורא לעצירת ההתחמשות והתוקפנות ברחבי היבשת. ר' הלל משבח את קבוצת 'אנשי המדע' על מחאה זו – אך מבקר אותה מצד אחר: את רוחות המלחמה הביאו לדבריו אותן תפיסות מטריאליסטיות שהלכו יד ביד עם המדע והסירו את כוחה המרסן והמיטיב של הדת. תפיסות אלו – בשילוב אידיאולוגים ופעילים פוליטיים קרי לב, שוחרי מהפכות ופובליציסטיים קצרי רואי, שליטים ובעלי הון, והוגים ואמנים מנותקים – הפכו את אירופה למכונת מלחמה משוכללת ויובילו בהכרח למרחץ דמים.

בעת מהומה ומבוכה זו, בשעה של דמדומי ערב של כל ההיסטוריה האנושית, בשעת ההתחלה והריפיטיציה [חזרה] למלחמת עולם חדשה, שאנו רואים עתה במלחמת איטליה ואביסיניה [אתיופיה],

היינו מתפלאים כמו שהתפלאו חכמי התלמוד לפנים: ורבנן להיכן אזלי? אים כל בעלי המדע הגדולים, הפילוסופים והמשוררים ועוד ועוד? איפה נעלמו כל אלה המדברים תמיד רמות ונשגבות, אלה האומרים שכבר מצאו פתרונים לכל החידות האנושיות? כל אלה שאמרו לבעלי הדת והמוסר: סורו! סורו! אנחנו הננו אלה היודעים את הכל אל-נכון, אנחנו באנו זה כבר אל עמקי תהום הנפש, אנחנו הננו הרופאים היחידים לכל תחלואי הנפשות, הניחו לנו לעשות את שלנו, ונביא את האנושיות כולה אל החוף המקווה, אל העבודה הפוריה, אל האושר ואל העושר, אל החופש ואל הבטחה, אל השלום ואל השלחה? לאן הלכו עתה כל אלה? איה הן הפינות שבהן מסתתרים עתה כל אלה?

והנה, יצאו עתה אנשי מדע אחדים ממחבואיהם (הפילוסופים לא הביעו את ה"דבר" שלהם; ועד כמה שהביעו אותו, כמו למשל [אוסוואלד] שפנגלר - לא צעקו נגד שפך הדם הנורא, נגד האכזריות והרשעות שמצאו להן מקום עתה בקרב עמים אחדים שהתהללו לפנים בפילוסופיהם, במדעיותם, בהשכלתם ובאזרחיותם, אלא אדרבה, שרו שירי תהילה לכבוד ה"חיה הצהובה" [הגרמנים]), אנשי מדע שבאו בשם הרפואה והפסיכיאטריה וערכו מחאה נמרצה נגד כל מיני ההכנות שנעשות עתה לשם מלחמת עולם איומה.

ליבנו מלא שבח והודיה לאנשי מדע אלה, שסוף סוף התאמצו והתאזרו להגיד את האמת הגלויה והפשוטה, שאין המלחמה אלא אסון נורא לכל האנושיות כולה ואין בה אף נקודה אחת טובה. שכל הרומנטיות של המלחמה וכל מיני העטרות שבהם מעטרים את הכובשים הגדולים, אינם אלא או זיוף גדול ומרמה שפלה של מציתי האש או אונאה עצמית וזיוף נפשי של ההמון הגדול. שכל אדם פרטי כשהוא לעצמו, שונא הוא את המלחמה ובורח ממנה, ורק בקרב ההמון הגדול הוא נעשה לחפץ קרבות, בשביל שמאבד הוא שם

לגמרי את הפרצוף העצמי והיחידי שלו והוא בטל ומבוטל אז לגבי ההשפעה של ההמון, ההולך לא בעצת השכל והיושר ואף לא בעצת האינסטינקט הבריאי, כי אם בכח ההיפנוזה הכללית וההסתה הכללית, שכל עיקרה של המלחמה אינה אלא ברבריות ואכזריות, בלי שום תועלת למי שהוא ולמה שהוא, ושאינה אלא שריד מסוכן מאד מן המצב הפראי שבו נמצאה האנושיות כולה בימי קדם, ושבּו נמצאים גם עתה כל העמים הפראים.

אין אנו מרמים את עצמנו אף רגע שיש איזה ערך מעשי לקריאות אלה של אנשי המדע. מי שם עתה לב לקריאות של אנשים שאין להם כלי תותח ואין להם שום מחנות מזוינים, ושכלי זינם האחד הוא רק המדע?

אבל אם אין ערך מעשי לקריאות כגון אלה, יש להן ערך מוסרי. האנשים שכתבו וחתמו את הקריאה, עשו את שלהם. הם מילאו את חובם לגבי האנושיות, המבקשת ותועה בדרכים עקשים ונלוזים, עד שהיא הולכת לפעמים גם בדרכי מות...

ובכל זאת, יש לנו חשבון קטן עם אנשי המדע ההם. עם כל הכבוד אשר ירחש לבנו להם על אומץ לבבם ועל העיזם להתקומם נגד הזרם של פטריוטיות שוא האוכל ומכלה עתה עמים ומדינות, הננו אומרים להם: ואתם בעצמכם, בכל מיני השיטות אשר בניתם ויסדתם לכם מסוף שנות המאה הי"ח ועד עתה, וביחוד בעשרות השנים האחרונות, אלה השיטות שבעצם הדבר אינן מיוסדות כלל על עובדות ומעשים שאין להרהר אחריהן, אלא על השערות, לפעמים חריפות ומפולפלות, אבל תלויות באויר, השערות שלפעמים לא רחוקות הן סותרות את השכל הישר והבהיר, ועם זה גם את כל היותר נכבד והיותר יקר לאנושיות. אתם בעצמכם, כלום אינכם חייבים כלל בירידתה המוסרית של האנושיות בעת האחרונה, בירידה זו, שהביאה אנשים רבים לידי מחשבה שאין בין האדם ויתר

בעלי החיים ולא כלום? ואם "מותר האדם מן הבהמה אין", ואם אין האדם נברא בצלם אלוהים, אלא הוא חיה מפותחת ומשוכללת, המלאה ערמה ומזימה במלחמתה בעד קיומה, מדוע לא יחמסו ולא יטרפו בני האדם איש את רעהו, כשם שהחיות טורפות את הבהמות?

אמנם גם הדת אומרת: "מותר האדם מן הבהמה אין, כי הכל הבל", אבל הדת מוסיפה על זה: "מלבד הנשמה הטהורה שהיא עתידה ליתן דין וחשבון לפני כסא כבודך", וכל ה"מדע" הרשמי של עשרות השנים האחרונות, ובכלל זה, גם השיטה הפסיכולוגית-פסיכיאטרית של [זיגמונד] פרויד (זה שחתם על הקול קורא נגד המלחמה) ותלמידיו, הריהו משפיל את ערך האדם כולו ורואה בכל מחשבותיו ומעשיו של האדם רק משחק של כחות עיוורים מכאניים, סתומים וחתומים, משחק של כוחות חומריים, שישנם בכל בעלי החיים המפותחים, אלא שהם באדם יותר מורכבים. ואם אין כל אותו הדבר שאנו כולנו, שיש לנו אחיזה בדת ובמוסר, מבטאים בהדרת קודש, "נשמה", מדוע זה ייפלא אם כל אלה הגופים המכאניים, אשר כל נשמה אין בהם, ויש בהם רק חומר ביולוגי וחפצים ונטיות נמוכות, מתנפלים אלה על אלה ומשמידים אלה את אלה?

אם בעלי החומר הראשונים בצרפת בסוף שנות המאה הי"ח ובעלי החומר במאה הי"ט ([גיאורג] ביכנר, [ג'ייקוב] מולישוט, קארל פוגט ועוד) והדארוויניסטים השונים, עם [ארנסט] הַקֵּל בראשם, והפרוידיסטים בימינו אנו, שביחד עם הערכים המדעיים שגילו, באמת באים הם גם עם פרדוקסיהם השונים ומשונים, שבעיקר הדבר אין להם סמיכה אלא בפלפוליו-הטעיותיו של המוח ואמנות של הסופיסטיקה, עוקרים מן השורש את כל הרוחני שבאדם, ודברי התורה: "כי בצלם אלקים עשה את האדם" נחשבים

בעיניהם רק לדברים טפלים, ובאופן היותר טוב, כשאין חפצים להרגיז יותר מדי את מוקירי התנ"ך, רק לדברים שבאגדה, אין כל פלא אם האדם חדל לכבד את עצמו, ובחשבו את עצמו רק לחרס, שהיום או מחר יישבר, ובחשבו ביחד עם זה שאין לו לאדם אלא אותו הרגע של הנאת החומר, אחת היא לו אם ללחום מלחמת האמת והצדק ואם ללחום מלחמה לשם מלחמה סתם, להמית ולמות.

אם פרויד התפלפל והתפלפל בכל ימי חייו, והגיע בימי השיבה שלו, לאחר חקירות והשערות חריפות, לאותו ה"חידוש" שכל בעלי החומר ובעלי ההנאה שבעולם משיגים אותו בלי שום חקירות ופילפולים, שהדת אינה אלא אילוזיה של האדם, הרי התוצאה ההגיונית מהנחה זו היא רק שצריך האדם להתרחק מ"אילוזיה" זו ושצריך הוא לבטל קודם כל את ההנחה העיקרית של אותה ה"אילוזיה": "שופך דם האדם באדם דמו ישפך, כי בצלם אלקים עשה את האדם", ואם אין מקום עוד לאותה ההנחה, הרי גם הצו של "לא תרצח" אינו עוד צו מוחלט, צו של אל עליון וצו פנימי של הנשמה העליונה שבאדם, כי אם הסכמה הדדית של בני אדם בעת השלום, שנעשית בטלה ומבוטלה בעתות המלחמה.

כי על כן, אנו אומרים לבעלי המדע, מסוגם של בעלי החומר או בעלי האנרגיה, אבל בלי יסוד של רוחניות עליונה וסדר מוסרי עליון בעולם: טוב, טוב עשיתם כי יצאתם נגד הפראות והאכזריות של מלחמת עם ברעהו, אבל בקרו גם את יסודות שיטותיכם אתם! הסתכלו והתבוננו יותר באלה ההשערות הפורחות באויר, שאתם קובעים אותם לאמיתיות מוחלטות, וראו ודעו כי לא על החומר וכחות החומר לבדו יחיה האדם!

ישנו אותו הדבר שאנו קוראים לו "נשמה" וישנו אדון כל

הנשמות!

שמע ישראל

תש"ח (?)

שיר-תפילה שכתב ר' הלל ביידיש, והודפס בגטו ורשה. השיר המקורי הגיע לארכיון יד ושם, ומאז תורגם מספר פעמים לאנגלית ולעברית.

כבר בשנת תרצ"ז (1937) כתב ר' הלל לידידו הרב שפטמן כי "אחרי עם ישראל כולו היה צריך לומר קדיש; אבל קדיש כזה שיזעזע את כל העולמות עם כסא הכבוד. אך מי יכול לומר קדיש שכזה?".

כרבים בגטו ידע גם הוא חרפת רעב ושכול. מן העדויות השונות עולה כי דאגתו הייתה נתונה גם למצבם הרוחני של היהודים. "עצוב שאין חלומות משיחיים בגטו", הוא כותב, "כוונתי לגאולה במובנה הרוחני העילאי".

הוא המשיך לכתוב, להרצות, להתפלל ולעודד. ביתו היה בית ועד לחכמים ולפשוטי עם על אף התנאים הנוראים ששררו בחוץ. הוא דרש משומעיו להרים קול זעקה עד לשמים, הוא הכין אותם למות על קידוש השם.

לבסוף יצא לקראת התליינים כשהוא עטור בטלית ותפילין ובידו ספר הזהר.

שמע ישראל! זעק יהודי!
זעק לאלוהיך, זעק לעולם
לאלוהים - שהוא קרוב ושלך
לעולם - שהוא רחוק וזר

אלוהים!
נרפה אני ומלא עוון
ואיני ראוי לשאת תפילה
עבור עמך ישראל, הקדוש
אולם לא אוכל לשאת עוד את כאבם -
האינך רואה
כיצד נושאי תורתך
מודיעי שמך -
מעונים מעבר לכל כח-סבל אנושי?

האינך רואה
כיצד תהום ההשמדה
פוערת פיה בפנינו -
השמדת כל הדברים, כל הנבואות וכל התקוות?

אין ביכולתנו להמתין יותר!
אם לא עכשיו - אימתי?
אם לא עכשיו,
היום, לאלתר, מיד -
כשעולמות מתפתלים בחבליהם,
ועמך מתנווד על סף יאוש,
אימתי?

שמע ישראל

האין די בקהילות שלמות שנשמדו
שנגדעו עד שורשיהן?
הטרם הגיעה עדיך זעקת ילד -
מייבב כגוזל פצוע, מושלך מקן חמים
נרדף בידי כלבי פרא?

זעק יהודי! זעק ישראל!
עורו האבות הקדושים אשר בחברון -
קרעו את השמים, הכו בשערי הרחמים,
הטילו עצמכם לפני הכסא הכבוד!

ממעמקים, מתהומות,
מעמקי-תהומות, משאול-תחתיות,
התרומם קולו של העם הקדוש, הנשחט!

רחמים! רחמים!
זעק יהודי! שמע עולם!

עולם!
דמו של גוזל קטן
שהושלך חיים אל תוך להבות -
לא ינוח!
חטאם של אלו שראו והחרישו -
לא יסולח!

בשנות רעה

בגדת בעם היהודי
לרוצחיו הסגרתו בשלווה -
תבער חטאתך
במעיי בוגדנות העמים!

'מחמס אחיך יעקב תכסך בוש' -
בושה נצחית!

שמע זאת, עולם!

ציונים ביבליוגרפיים

שירה ותפילה - לוח אחיאסף, תרס"ד
על המלחמה - הזמן, י"א בטבת תרס"ה
בני רשף (פרק) - הזמן, י"ט באדר ב תרס"ה
המלחמה והשלום - הזמן, י"ג באלול תרס"ה
על שום מה - "על שום מה? משיחותיו של ספקן", הזמן, כ"ח באלול
תרס"ה
על חיינו (פרק) - הזמן (ירחון), תשרי תרס"ו
על הזבח - הזמן, י"ח בחשוון תרס"ו
קנייני הרוח (פרק) - "קנייני הרוח (מחשבות שלא בעיתן)", הזמן, כ"ח
בטבת תרס"ו
עוד אגרות אל הנוער היהודי (פרק) - "נייע בריוועלעך צו דער יודישער
יוגענד", דער מאמענט, י בטבת תרע"א
פסח מצרים - דער מאמענט, י"ד בניסן תרע"ד
הרהורי תשובה אחדים - "אייניגע תשובה-געדאנקען", דער מאמענט,
ה בתשרי תרע"ה
על גבול שני עולמות (פרקים) - "על גבול שני עולמות (מתוך ספר
רשימות של חולם)", התקופה, תרע"ט

בפתחנו את ספר התנ"ך - המזרחי, י"ג באב תרפ"ג
שלום, או הכל שלך? - המזרחי, כ באב תרפ"ג
דבר לעמים (פרקים) - "דבר לעמים: חזון על גוים ועל ממלכות, עיקרי
תורת בני נוח ושירות תפילות על שלום העולם ועל שיבת השכינה
למקומה", ורשה, תרפ"ח
אם אשכחך ירושלים... - כתובים, ח באלול תרפ"ט
כנוסם של נסתרים - בדרך, ח, ט"ו וכ"ט באב תרצ"ד
סוכת שלום ומלחמת העמים - בדרך, י"ד בתשרי תרצ"ו
מחאת אנשי המדע נגד המלחמה - בדרך, י"ב וי"ג בחשוון תרצ"ו
שמע ישראל - גטו ורשה, תש"א?

טיוטת הספר הזה הייתה מונחת במגירה כמה שנים כאבן שאין לה הופכין. לא ידעתי מתי וכיצד ואם בכלל תראה אור. בא הפוגרום ובאה המלחמה ואנשים מבקשים מיילים לכאב, לאובדן, להשפלה ולזעם. לא עלה בידי לערוך ולתרגם את כל המאמרים שהיו מיועדים עבורו מראש. עוד חזון למועד. לא המתנתי להפקה רשמית שתארך זמן ולא תגיע לחזית. טוב שיש גם אפשרות לשלוח בקובץ.

סבורני שגם ר' הלל צייטלין היה נוהג כך.

ר' הלל צייטלין היה כותב שנון ומושחז בענייני החברה, ולא רק כותב - אלא גם פעיל של ממש. טרם נאספה ביבליוגרפיה שלמה של כל מאמריו, מסותיו וטוריו, אך גם לפני שתושלם המלאכה ניתן לקבוע בבירור כי מרבית כתיבתו הוקדשה לשלל נושאים חברתיים ופוליטיים שעלו על סדר היום: השאלה היהודית, המפלגות, הקונגרסים, הפליטים, הפוגרומים, מוסדות החינוך, דיוקנם של הפעילים ואופיה של הפעילות, קריאות אוהרה וקריאות לעזרה, האנטישמיות, הרבנים, העסקנים והחלוצים, העם בגולה והיישוב המתפתח בארץ ישראל, ועוד ועוד.

זהו לקט מצומצם מבין הנושאים שעסק בהם. מלבד היותו צוהר לעולם שהיה ואיננו - הוא מסוגל לסייע במאבק המתמשך בשינה ובשגרה הנוחה והמתעתעת, להעיר ולעורר, להרהר ולערער. כל זאת מתוך בקשת אלוהים, עמידה בתפילה, דרישת התורה והעפלה אל העולמות העליונים.

מקורות יודעי דבר

